

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВО

і БЕЗПЕКА

Науковий журнал

№ 1 (72) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.1

Засновник та видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік

Заснований у травні 2002 р.

Журнал посів II місце в конкурсі на краще наукове
періодичне видання в системі МВС України у 2017,
2012 та 2010 роках, III місце – у 2014 році

Харків 2019

Журнал належить до категорії «В» Переліку наукових фахових видань України (п. 3 наказу МОН України від 15.01.2018 № 32) і є фаховим з юридичних наук (наказ МОН України від 12.05.2015 № 528) та із психологічних наук (спеціальність 19.00.06 «Юридична психологія») (наказ МОН України від 06.03.2015 № 261)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 4 від 26.03.2019

Головний редактор: *О. І. Безпалова*, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна)

Заступник головного редактора: *С. О. Шатрава*, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

Відповідальний секретар редколегії: *П. О. Білоус* (ХНУВС, Україна)

Редакційна колегія журналу:

С. Є. Абламський, кандидат юридичних наук (ХНУВС, Україна)

О. С. Бакумов, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. І. Барко, доктор психологічних наук, професор (Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ), Україна)

К. Л. Бугайчук, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

Т. І. Гудзь, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

П. ван Дайне, доктор філософії, професор (Утрехтський університет, Нідерланди)

О. В. Джафарова, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

А. Ді Ронко, доктор філософії в галузі кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)

О. О. Євдокімова, доктор психологічних наук, професор (ХНУВС, Україна)

М. А. Клочко, доктор філософії в галузі соціології, доцент (Університет штату Огайо (м. Меріон), США)

К. фон Лампе, доктор філософії в галузі кримінального права та кримінології (Берлінська школа економіки та права, Німеччина)

О. М. Литвинов, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)

А. Марковська, доктор філософії (Університет Англія Раскін (м. Кембридж), Сполучене Королівство)

М. І. Марчук, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

К. Ю. Мельник, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

У. Б. Михайлишин, доктор психологічних наук, доцент (Ужгородський національний університет, Україна)

Ю. В. Орлов, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. Б. Пчелін, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. В. Россіхін, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна)

Г. В. Россіхіна, доктор юридичних наук, доцент (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

О. Ю. Салманова, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (ХНУВС, Україна)

А. Серджи, доктор філософії в галузі соціології та кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)

О. О. Сердюк, кандидат соціологічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. В. Сокуренько, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)

М. В. Стацак, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

Р. Л. Степанюк, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

О. І. Федоренко, доктор педагогічних наук, професор (ХНУВС, Україна)

Д. В. Швець, кандидат педагогічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

Л. О. Шевченко, кандидат психологічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

В. В. Шендрик, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)

М. Г. Щербаковський, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)

М. Ягер, доктор філософії, професор кримінології (Люблянський університет, Словенія)

☒ Статті журналу проходять рецензування, яке організують члени редколегії. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

☒ Журнал включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», доступ до паспорту видання: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.

☒ Електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті видання (<http://pb.univd.edu.ua>) і на сайті Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського НАН України (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Повний актуальний перелік баз, репозитаріїв, бібліотек, каталогів можна побачити на сайті видання.

☒ Доступ до профілю журналу в Google Академії: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiAAAAJ>.

☒ При передруку посилання на журнал «Право і безпека» обов'язкове.

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПРАВО

и БЕЗОПАСНОСТЬ

Научный журнал

№ 1 (72) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.1

Основатель и издатель –
Харьковский национальный университет внутренних дел

Выходит 4 раза в год

Основан в мае 2002 г.

Журнал занял II место в конкурсе на лучшее научное периодическое издание в системе МВД Украины в 2017, 2012 и 2010 годах, III место – в 2014 году

Харьков 2019

Журнал относится к категории «В» Перечня научных профессиональных изданий Украины (п. 3 приказа МОН Украины от 15.01.2018 № 32) и является профессиональным по юридическим наукам (приказ МОН Украины от 12.05.2015 № 528) и по психологическим наукам (спец. 19.00.06 «Юридическая психология») (приказ МОН Украины от 06.03.2015 № 261)

Рекомендован к печати и к распространению через сеть Интернет Учёным советом Харьковского национального университета внутренних дел, протокол № 4 от 26.03.2019

Главный редактор: *О. И. Беспалова*, доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины (Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина)

Заместитель главного редактора: *С. А. Шатрава*, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

Ответственный секретарь редколлегии: *П. А. Белоус* (ХНУВД, Украина)

Редакционная коллегия журнала:

- С. Е. Абламский*, кандидат юридических наук (ХНУВД, Украина)
А. С. Бакумов, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. И. Барко, доктор психологических наук, профессор (Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины (г. Киев), Украина)
К. Л. Бугайчук, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
Т. И. Гудзь, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
П. ван Дайне, доктор философии, профессор (Утрехтский университет, Нидерланды)
Е. В. Джафарова, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
А. Ди Ронко, доктор философии в области криминологии (Эссекский университет (г. Колчестер), Объединённое Королевство)
Е. А. Евдокимова, доктор психологических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
М. А. Клочко, доктор философии в области социологии, доцент (Университет штата Огайо (г. Мэрион), США)
К. фон Лампе, доктор философии в области уголовного права и криминологии (Берлинская школа экономики и права, Германия)
А. Н. Литвинов, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)
А. Марковская, доктор философии (Университет Англия Раскин (г. Кембридж), Объединённое Королевство)
Н. И. Марчук, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
К. Ю. Мельник, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
У. Б. Михайлишин, доктор психологических наук, доцент (Ужгородский национальный университет, Украина)
Ю. В. Орлов, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. Б. Пчелин, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. В. Россихин, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины (Харьковский национальный университет радиозлектроники, Украина)
Г. В. Россихина, доктор юридических наук, доцент (Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Украина)
Е. Ю. Салманова, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины (ХНУВД, Украина)
А. Серджи, доктор философии в области социологии и криминологии (Эссекский университет (г. Колчестер), Объединённое Королевство)
А. А. Сердюк, кандидат социологических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. В. Сокуренько, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)
Н. В. Стацак, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
Р. Л. Степанюк, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
Е. И. Федоренко, доктор педагогических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
Д. В. Швец, кандидат педагогических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
Л. А. Шевченко, кандидат психологических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. В. Шендрик, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)
М. Г. Щербаковский, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
М. Ягер, доктор философии, профессор криминологии (Люблянский университет, Словения)

- ✉ Статьи журнала проходят рецензирование, которое организуют члены редколлегии. Мнения авторов могут не совпадать с позицией редколлегии.
- ✉ Журнал включён в международную наукометрическую базу «Index Copernicus International», доступ к паспорту издания: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✉ Электронная копия журнала бесплатно размещается в открытом доступе на сайте издания (<http://pb.univd.edu.ua>) и на сайте Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского НАН Украины (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Полный актуальный перечень баз, репозитариев, библиотек, каталогов можно увидеть на сайте издания.
- ✉ Доступ к профилю журнала в Google Академии: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiAAAAJ>.
- ✉ При перепечатке ссылка на журнал «Право и безопасность» обязательна.

KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY OF INTERNAL AFFAIRS

LAW

and SAFETY

Scientific journal

No. 1 (Vol. 72) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.1

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in May, 2002

In 2017, 2012 and 2010 the journal was ranked the 2nd,
and in 2014 took the 3rd place in the contests for the best scientific,
educational and periodical edition within the system of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine in the category “scientific periodicals”

Kharkiv 2019

The journal belongs to the category "B" of the List of scientific professional editions of Ukraine (p. 3 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32) and is a professional edition in the field of juridical science and in psychology (legal psychology)

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 4 dated from March 26, 2019

Chief Editor: *O. I. Bezpalo*, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of SciTech of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs, *Ukraine*)

Deputy Editor: *S. O. Shatrava*, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

Executive Secretary of Editorial Board: *P. O. Bilous* (KhNUIA, *Ukraine*)

Editorial Board:

S. Ye. Ablamskyi, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.) (KhNUIA, *Ukraine*)

O. S. Bakumov, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

V. I. Barko, Doctor of Psychological Sciences, Professor (State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kyiv), *Ukraine*)

K. L. Buhachuk, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

P. C. van Duyne, Ph.D., Professor (University of Utrecht, *Netherlands*)

O. V. Dzhaferova, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

O. I. Fedorenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

T. I. Gudz, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

M. Jager, Ph.D., Professor (University of Ljubljana, *Slovenia*)

M. Klochko, Ph.D., Associate Professor (Ohio State University (Marion), *USA*)

K. von Lampe, Ph.D. (Berlin School of Economics and Law, *Germany*)

O. M. Lytvynov, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)

M. I. Marchuk, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

A. Markovska, Ph.D. (Anglia Ruskin University, Cambridge, *United Kingdom*)

K. Yu. Melnyk, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

U. B. Mykhaylyshyn, Doctor of Psychological Sciences, Docent (Uzhhorod National University, *Ukraine*)

Yu. V. Orlov, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

V. B. Pchelin, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

A. Di Ronco, Ph.D. (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)

V. V. Rossikhin, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (Kharkiv National University of Radio Electronics, *Ukraine*)

H. V. Rossikhina, Doctor of Juridical Sciences, Docent (V. N. Karazin Kharkiv National University, *Ukraine*)

O. Yu. Salmanova, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)

O. O. Serdiuk, Candidate of Sociological Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

A. Sergi, Ph.D. (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)

M. G. Shcherbakovskyi, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

L. O. Shevchenko, Candidate of Psychological Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

V. V. Shendryk, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)

D. V. Shvets, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)

V. V. Sokurenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)

M. V. Stashchak, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

R. L. Stepaniuk, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

O. O. Yevdokimova, Doctor of Psychological Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

✂ Journal's articles undergo peer review organized by the members of the Editorial Board. The views of the authors may not coincide with the position of the Editorial Board.

✂ **The journal is included into the international scientometrical database "Index Copernicus International"**, access to the edition's passport: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.

✂ E-copy of the journal is available free of charge on **the website of the edition (<http://pb.univd.edu.ua>)** and on the website of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). The full up-to-date list of bases, repositories, libraries, catalogs can be observed on the website of the edition.

✂ Access to the Google Scholar journal's profile: <https://scholar.google.com/citations?user=V19GuiIAAAAJ>.

✂ The reference to the journal "Law and Safety" is obligatory in case of reprinting.

ЗМІСТ

СТАТТЯ НОМЕРА

МАТЮШКОВА Т. П. Злочини проти виборчих прав громадян в Україні: особливості їх вчинення та розслідування (англ.)	13
БОЛЬШАКОВА А. М. Особливості суб'єктивної картини життєвого шляху як предиктори готовності до інновацій майбутніх працівників правоохоронних органів.....	28

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПОЛІЦЕЇСТИКА

ГРЕЧЕНКО В. А., РОССІХІН В. В. Деякі основні аспекти діяльності міліції УСРР у 1933 р.....	35
КОЛОМОЄЦЬ Н. В. Приймальники-розподільники для дітей: основні виклики сьогодення.....	41
СВЯТОКУМ І. О. Нормативно-правове забезпечення діяльності поліцейських комісій: стан і перспективи розвитку	47

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

БОЙЧУК В. Ю. Спеціальні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого статтею 330 Кримінального кодексу України.....	53
ДАВИДЮК В. М. Окремі аспекти розвитку інституту конфіденційного співробітництва на території України в радянський період.....	58
ЛОГВИНЕНКО Є. С., ЛОГВИНЕНКО І. А. Розуміння покарання в філософських і політико-правових ученнях Стародавнього Китаю.....	65
ПЧЕЛІН В. Б. Органи Національної поліції України як суб'єкт запобігання та протидії корупції в Україні.....	72

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

АЛЕКСАНДРОВ Ю. В. Особливості професійної Я-концепції патрульних поліцейських залежно від наявності попереднього досвіду роботи в МВС	78
БАРАШ Є. Ю., БОЙКО-БУЗИЛЬ Ю. Ю., ЧИЧУГА М. М. Соціально-психологічна готовність засуджених до звільнення	84
БАРКО В. І., БАРКО В. В. Професіограма дільничного офіцера Національної поліції України	91
МЕДВЕДЄВ В. С. Особистість слідчого як проблема юридичної психології.....	97
МІЛОРАДОВА Н. Е. Проблемні питання професійного розвитку слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України.....	104
ХАРЧЕНКО С. В. Вплив соціального інтелекту на особливості поведінки курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання в ситуаціях фрустрації та стресу	111

ЦІЛЬМАК О. М.
Загальнотеоретичні положення судової психології..... 117

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Сторінка редакції.....123

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬЯ НОМЕРА

МАТЮШКОВА Т. П. Преступления против избирательных прав граждан в Украине: особенности их совершения и расследования (англ.)	13
БОЛЬШАКОВА А. Н. Особенности субъективной картины жизненного пути как предикторы готовности к инновациям будущих работников правоохранительных органов (укр.)	28

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПОЛИЦЕИСТИКА

ГРЕЧЕНКО В. А., РОССИХИН В. В. Некоторые основные аспекты деятельности милиции УССР в 1933 г. (укр.)	35
КОЛОМОЕЦ Н. В. Приёмники-распределители для детей: основные вызовы современности (укр.)	41
СВЯТОКУМ И. О. Нормативно-правовое обеспечение деятельности полицейских комиссий: состояние и перспективы развития (укр.)	47

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ПРЕСТУПНОСТИ И БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ

БОЙЧУК В. Ю. Специальные признаки субъекта преступления, предусмотренного статьёй 330 Уголовного кодекса Украины (укр.)	53
ДАВЫДЮК В. Н. Отдельные аспекты развития института конфиденциального сотрудничества на территории Украины в советский период (укр.)	58
ЛОГВИНЕНКО Е. С., ЛОГВИНЕНКО И. А. Понимание наказания в философских и политико-правовых учениях Древнего Китая (укр.)	65
ПЧЕЛИН В. Б. Органы Национальной полиции Украины как субъект предотвращения и противодействия коррупции в Украине (укр.)	72

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПСИХОЛОГИЯ

АЛЕКСАНДРОВ Ю. В. Особенности профессиональной Я-концепции патрульных полицейских в зависимости от наличия предыдущего опыта работы в МВД (укр.)	78
БАРАШ Е. Ю., БОЙКО-БУЗЫЛЬ Ю. Ю., ЧИЧУГА М. М. Социально-психологическая готовность осуждённых к освобождению (укр.)	84
БАРКО В. И., БАРКО В. В. Профессиограмма участкового офицера Национальной полиции Украины (укр.)	91
МЕДВЕДЕВ В. С. Личность следователя как проблема юридической психологии (укр.)	97
МИЛОРАДОВА Н. Э. Проблемные вопросы профессионального развития следователей органов досудебного расследования Национальной полиции Украины (укр.)	104

ХАРЧЕНКО С. В.

Влияние социального интеллекта на особенности поведения курсантов учреждений высшего образования со специфическими условиями обучения в ситуациях фрустрации и стресса (укр.) 111

ЦИЛЬМАК А. Н.

Общетеоретические положения судебной психологи (укр.) 117

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ НАУЧНОГО ЖУРНАЛА «ПРАВО И БЕЗОПАСНОСТЬ»

Страничка редакции (укр.)123

CONTENT

THE ARTICLE OF THE NUMBER

MATIUSHKOVA T. P. Crimes Against the Electoral Rights of Citizens in Ukraine: The Peculiarities of Their Committing and Investigation.....	13
BOLSHAKOVA A. M. Specific Features of the Subjective Picture of Life as Predictors of Readiness for Innovations of Future Law Enforcement Officers (<i>Ukr</i>)	28

ADMINISTRATIVE LAW AND POLICING

GRECHENKO V. A., ROSSIKHIN V. V. Some Basic Aspects of Militia Activities in Ukrainian SSR in 1933 (<i>Ukr</i>)	35
KOLOMOIETS N. V. Children Reception Centers: Main Challenges of the Present Day (<i>Ukr</i>)	41
SVIATOKUM I. O. Legal Framework for the Police Commissions: Current State and Prospects for Development (<i>Ukr</i>).....	47

CRIME COUNTERACTION AND COMBATING CORRUPTION

BOICHUK V. Yu. Special Features of the Crime's Subject under the Article 330 of the Criminal Code of Ukraine (<i>Ukr</i>)	53
DAVYDIUK V. M. Some Aspects of the Development of the Institution of Confidential Cooperation on the Territory of Ukraine During the Soviet Period (<i>Ukr</i>).....	58
LOHVYENENKO Ye. S., LOHVYENENKO I. A. Understanding of punishment in the philosophical, political and legal doctrines of Ancient China (<i>Ukr</i>).....	65
PCHELIN V. B. The Agencies of the National Police of Ukraine as a Subject of Prevention and Counteraction to Corruption in Ukraine (<i>Ukr</i>).....	72

LEGAL PSYCHOLOGY

ALEKSANDROV Yu. V. Specific Features of the Professional I-Concept of Patrol Police Officers Depending on the Availability of Previous Experience in the Ministry of Internal Affairs (<i>Ukr</i>)..	78
BARASH Ye. Yu., BOIKO-BUZYL Yu. Yu., CHYCHUHA M. M. Socio-Psychological Readiness of Convicts for Release (<i>Ukr</i>)	84
BARKO V. I., BARKO V. V. Job Description of Community Police Officers of the National Police of Ukraine (<i>Ukr</i>)	91
MEDVEDIEV V. S. Investigator's Personality as a Problem of Legal Psychology (<i>Ukr</i>).....	97
MILORADOVA N. E. Issues of the Professional Development of Investigators of Pre-Trial Investigation Agencies of the National Police of Ukraine (<i>Ukr</i>).....	104
KHARCHENKO S. V. The Influence of Social Intellect on the Features of the Behavior of Cadets Studying at Institutions With Specific Learning Conditions in Frustration and Stress Situations (<i>Ukr</i>)....	111

TSILMAK O. M.
General Theoretical Provisions of Forensic Psychology (*Ukr*)..... 117

TO AUTHORS' OF SCIENTIFIC JOURNAL "LAW AND SAFETY" ATTENTION

Editorial Board's Notes (*Ukr*).....123

СТАТТЯ НОМЕРА

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

UDC [343.415:343.982.9](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.01>

TETIANA PETRIVNA MATIUSHKOVA,

*Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent,
Kharkiv National University of Internal Affairs;*

 <https://orcid.org/0000-0001-7973-4581>,
e-mail: t.matiushkova@gmail.com

CRIMES AGAINST THE ELECTORAL RIGHTS OF CITIZENS IN UKRAINE: THE PECULIARITIES OF THEIR COMMITTING AND INVESTIGATION

This article is concerning on researching the crimes against the elective franchise as the crimes within the transnational nature, which are committed by the usage of information technologies. Different approaches to determine crimes against electoral rights of citizens have been described. Significant differences in number of offenses recorded by the Department of Information Support and Coordination of Police, crimes detected by the National police of Ukraine, as well as in the number of initiated criminal proceedings and number of criminal proceedings referred to the court have been highlighted. The types of unauthorized interference into the database of the State Register of Voters have been pointed. The impact of new voting technologies in increasing number of crimes against the elective franchise has been stressed. The external and internal subjects of crimes against the elective rights of citizens committed by usage of information technologies have been specified. Certain difficulties and problems, an overcoming of which requires a comprehensive approach, have been disclosed. In particular, blanket nature of statutory regulations, lack of well-established investigative and judicial practice, the needs in cooperation among different law enforcement agencies, including international engagement, involvements non-governmental organizations, etc.

Key words: *electoral rights of citizens, crimes, election crimes, information technologies, mechanism of committing, investigation.*

Original article

Introduction

Cross-border crimes infringe upon a host of human rights. For example, the right to life, to labour, to freedom, to study, to safety, etc. But what about the crimes against the right to exercise the elective franchise? Aren't these crimes a part of organized cross-border crimes as well?

Google, Facebook, and Twitter have disclosed that their servers have been used for distributing disinformation during the 2016 US presidential election campaign, which appear to have had a significant impact on election results [1]. Similarly, bots and fake news have allegedly had an impact on the federal election in Germany, as evidenced by a study of Oxford University [2]. Crimes against the elective franchise are also related to the usage of information technologies and unlawful interference in elections from abroad. And in this paper I posit that these cases are a part of organized crime.

Illegal influence on the election process and election results causes huge harm to fundamentals of state formation, undermines the authority of national regulatory and administrative authorities, promotes the expansion of negativism, and prevents the development of order and peace in the state. In Ukraine namely illegal offences of elections administration or (and) falsification of their results became a decisive boost to key changes, associated for example with mass disorders, change of leadership of the country, its political policy, etc. Timeless of this topic is particularly serious prior to the elections of the President of Ukraine or Verkhovna Rada of Ukraine of 2019.

Department of Information Support and Police Coordination had registered 8.220 incidents during the 2015 local election campaign as evidenced by a study of Civil Network OPORA. At the same time, during the regular local elections 2015 the National Police of Ukraine (hereinafter

referred to as NP of Ukraine) initiated 478 pre-trial investigations by the results of review and verification of these notifications. Only 68 criminal proceedings were taken to court with criminal indictment, a significant part of the rest had been closed without going to court [3]. Thus, one should note the existence of various types of record databases on the violations of the electoral law that significantly complicates analysis of statistics.

According to the results of the Analytical Report on the sociological survey results, the most relevant sources of information for the population aged 18-35 are news sites on the Internet and social networks. People aged 35-44 mostly focus on television news, but also use information from news sites on the Internet and social networks. Television news is the main source of information about social and political events in Ukraine. This channel of information is a key for the overwhelming majority of people aged 45 and over [4].

The usage of Internet resources to manipulate the consciousness of voters who prefer this particular source of information is possible.

Researching the electoral crimes as the crimes against the electoral rights of citizens, which have the transnational nature, it is what I'm trying to achieve in this discussion of the situation in Ukraine. Commission of electoral crimes is a new aspect in understanding the essence of transnational crimes. Accordingly, I believe that the results of the discussion will both essentially supplement the notion of transnational organized crime and will be represented in the elaboration of the strategy, tactics and methodology on combating the crimes against the electoral rights of citizens in Ukraine.

Methodology

The findings in the present chapter are based on triangulation of methods including desk review of secondary data (both academic and grey literature) as well as primary research carried out in Ukraine. Furthermore, an analysis of media reports regarding key cases and judgments of conviction, delivered by the courts of Ukraine, statistical data from official websites of law enforcement agencies of Ukraine as well as statistical data from the public organizations, and also results of statistical researches of international and social organizations to uncover any possible additional information on how the mechanism of committing crimes against the elective franchise is used in practice. Several illustrative cases are presented in more details.

Last but not least, a review of court cases on the crimes against the elective franchise for the

period 2014-2018 was carried out in order to identify any references to information technologies within the mechanism of committing crimes against the elective franchise. Furthermore, the review also has the aim of tracing the verdicts usually given in these cases. The review focused on cases from three regions of Ukraine (Lugansk region, Donetsk region and Kyiv).

The main points of this paper:

- there are different approaches to determine crimes against electoral rights of citizens. Some scholars call them "electoral" and refer to their scope all other types of crimes prepared and committed with the purpose to elect (not to elect) a particular candidate during the election process. In our opinion crimes against electoral rights of citizens should be considered as a separate group of crimes defined by the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as CC of Ukraine), and at the same time should be studied other types of crimes and offenses within the mechanism of their commission, which were committed with the purpose of preparation, commission or (and) concealing crimes against electoral rights of citizens. Since the example of using the election process as a mechanism of encroachment on territorial integrity of Ukraine does not make the latter as an electoral crime. At the same time, investigators of law enforcement agencies conducting pre-trial investigations within this mechanism of committing a crime against the foundations of the national security in Ukraine, must know, take into account and use the electoral law while establishing and proving all the circumstances of the crime;

- the crimes against the electoral rights of citizens are committed systematically in Ukraine; their number significantly increases during the election period.

Thus since the start of the 2019 election campaign in Ukraine, there have been registered 357 cases related to the election. Law enforcers are currently investigating eight criminal proceedings: four in the case of hooliganism, one in violation of the order of financing of the election campaign, one in obstruction of the professionalism of journalists and one in excess of authority or official authority [5];

- some crimes against the electoral rights of citizens in Ukraine have transnational nature, since their commission involves non-citizens of Ukraine who live or stay in another state or country during the preparation, commission or (and) concealing a crime;

- transnational crimes against the electoral rights of citizens are committed by organized criminal groups;

- the most advanced computer and telecommunication technologies are actively used in the commission of such crimes;

- other crimes (for example, hooliganism, causing bodily harm, appropriation of property, etc.), the criminal liability of which is provided for in other sections of the CC of Ukraine, are reflected in the mechanism of committing certain types of crimes against the electoral rights of citizens, the liability of which is provided for in Section V of the CC of Ukraine;

- some types of criminal interference into the election process in Ukraine are qualified as crimes against the foundations of the national security of Ukraine (for instance, the actions aimed at violent change or overthrow of the constitutional system or at the seizure of state power – the Art. 109, encroachment on the territorial integrity of Ukraine – the Art. 110, etc.);

- while investigating crimes against the electoral rights of citizens, having transnational nature, committed by organized criminal groups or (and) related to the usage of new computer and telecommunication technologies, there are difficulties and problems, an overcoming of which requires a comprehensive approach;

- state of combating crimes against the electoral rights of citizens and other types of interference into the election process in Ukraine attracts attention both at the international and national levels;

- there are needs to active implementation of training courses for the law enforcement officers on the peculiarities of investigating the mentioned crimes;

- the procedure of international cooperation between law enforcement agencies should be simplified in order to effective and expeditious investigation of elective crimes committed by usage of information technologies;

- it's important to continue scientific researches in this field to unify the concepts of the crimes against the electoral rights of citizens, to develop an efficient methodological recommendation of their detection, investigation and prevention.

Legal framework

It is well known that inescapable duty of the democratic state is to enable its citizens to exercise a right to take part in the administration of state affairs in All-Ukrainian and local referenda, freely elect and be elected in central and local public authorities. The imprescriptible right of every citizen of the democratic state is freely elect the authority; and this right is contained in Article 38 of the Constitution of Ukraine. The specified

right is systematically violated during the election period, in particular, during the UA presidential election campaign, people's deputies, deputies in local councils, settlement, and village councils, municipal mayors etc.

The electoral legislation in Ukraine consists of several laws, namely: on the Elections of the president, MPs, on Local Elections, on the Central Electoral Commission, on Political Parties in Ukraine, on the State Register of Voters, etc.

According to the CC of Ukraine the criminal liability for commission of crimes against the elective franchise is recognized in seven articles. These Articles provide criminal liability for such crimes as:

- 1) hindering to exercise the elective franchise or the right to take part in the referendum, obstruction to work of the Election Committee or Commission for the Referendum or activity of the official observer (Art. 157);

- 2) false representation to the Agency of maintenance of the State Voter Register or falsification of elective documents, referendum documents or information from the State Voter Register (Art. 158);

- 3) illegal use of ballot card, referendum ballot, voting by the elector and referendum participant more than once (Art. 158-1);

- 4) illegal abolishment of electoral records or referendum documents (Art. 158-2);

- 5) breaching of the secrecy of elections (Art. 159);

- 6) violation of the mode of financing of the political party, election campaign, campaign in All-Ukrainian or local referendum (Art. 159-1);

- 7) bribery of voters, referendum participants (Art. 160).

According to the Unified Report on Criminal Violations for the year of 2018 no criminal offences under Article 158-1, 158-2, 159 of the CC of Ukraine were registered. Only one case was reported in accordance with the Art. 159-1 of the CC of Ukraine, 3 cases were reported in accordance with the Art. 158, only 4 cases were reported in accordance with the Art. 160, 6 cases were reported in accordance with the Art. 157. Only 2 criminal proceedings of the total number of them were referred to the court with the criminal complaint (in accordance with the Art. 160 of the CC of Ukraine) [6]. For reference, 44 criminal offences were registered for the year 2017 in accordance with Art. 157-160 of the CC of Ukraine, only 5 of which were referred to the court with the indictment [7].

Thus, it should be stated that despite of several Articles in the CC of Ukraine which provide criminal liability for committing abovementioned

crimes, there is no well-established investigative and judicial practice.

The Code of Ukraine on Administrative Offenses (hereinafter referred as CUAO) also contains the Chapter 15-A of the Art. 212-7 - 212-20 that provides administrative liability for encroachment to exercise the will of the people and established procedure for its guaranteeing.

Only from the beginning of 2019 (i.e. during the period of three weeks of January) the National Police of Ukraine recorded 47 notifications on possible violations of the electoral law, the liability for which is provided by the CUAO. Most of them are related to the lack of information on propaganda products provided by the Law [8].

As we previously stated, the Department of Information Support and Police Coordination had registered 8 220 incidents during the 2015 local election campaign. And at the same time, the National Police of Ukraine initiated 478 pre-trial investigations according to Articles 157-160 of the CC of Ukraine. Only 68 criminal proceedings with criminal indictment were taken to court, a significant part of the rest had been closed without going to court [1]. In total between 2014 and 2017 the investigators of the National Police of Ukraine opened more than 1 thousand criminal proceedings regarding violations of electoral legislation in elections for various posts, among them only 95 criminal proceedings were referred to the court [8].

Crimes against electoral rights of citizens can be considered latent. It is, first of all, indicated by significant differences in the number of offenses recorded by the Department of Information Support and Coordination of Police, as well as by the number of crimes detected by the National Police of Ukraine, and the number of initiated criminal proceedings. Secondly, one should emphasize that a great number of criminal violations of the electoral law was qualified as crimes against the fundamentals of the national security of Ukraine, for example, intervention with territorial integrity of Ukraine.

Thus, according to the guilty verdict No. 233/3621/18, citizens of Ukraine actively participated in organization and implementation of an illegal referendum on establishment so-called independent, sovereign state – “Donetsk People’s Republic” within the territory of Donetsk Region on May 11, 2014. In addition to the above the Person_1, being in the capacity of the Head of the local electoral commission in violation of Art. 1, 2, 5, 8, p. 2 of Art. 19, Art. 73, par. 3 p. 1 Art. 85, subpar. 13, 18, 20 p. 1 Art. 92, Art. 132, 133 of the Constitution of Ukraine and the Law of Ukraine

“On All-Ukrainian Referendum”¹, received a list of electors and voting bulletins from representatives of so-called Territorial Electoral Commission. After that, the Person_1 with the participation of Person_3, Person_4, Person_5, Person_6, and other unidentified persons, engaged in the capacity of “members of local electoral commission”, organized placement of desks, ballot boxes and equipment for voting booths, provided briefing of the said persons concerning the procedure for the conduct of illegal referendum. After the close of voting in a so-called referendum, the Person_1 organized the further making and signing of protocols on election results and their delivery together with ballot boxes and voting bulletins to members of so-called Territorial Electoral Commission [10].

The abovementioned criminal acts were concerned with the solution of the question “Do you support the Act of State independence of Donetsk People’s Republic?”, in other words the question on changes of the boundaries or national border of Ukraine by removal of administrative and territorial entities of Donetsk Region from the jurisdiction of Ukraine.

The similar judgment of convictions was delivered also in other courts of Lugansk and Donetsk Regions, Kyiv City and other settlements according to the results of events that took place in May 2014 within the territory of the temporarily occupied territory of Lugansk and Donetsk Regions² as well as on the “elections” which was

¹ It should be noted that the said Law is not valid, since the Constitutional Court of Ukraine on April 26, 2018 has adopted the Resolution on recognizing the Law unconstitutional both because of the violation of the procedure of its review and adoption and in regard to its content.

² Popasna District Court Case No. 423/1711/18, available at <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74591116>; Krasnyi Lyman Municipal Court of Donetsk Region Case No. 236/2127/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/68004459>); Sloviansk Municipal and District Court of Donetsk Region Case No. 243/5823/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/68055916>); Kramatorsk Municipal Court of Donetsk Region Case No. 234/439/18 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/71991858>); Artemivsk Municipal and District Court of Donetsk Region Case No. 219/10310/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70406068>); Novoaidar District Court of Luhansk Region Case No. 419/3157/16-к (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/73143577>); Sviatoshynskiy District Court of Kyiv City Case No. 668/14221/15-к (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/56291512>); Volnovakha District Court of Donetsk Region Case No. 221/5613/17 (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70467550>); Zhovtnevyi District Court of Mariupol City Case No. 263/12605/14-к (<http://reyestr.court.gov.ua/Review/70406960>);

provided in the so-called “Lugansk People’s Republic” and “Donetsk People’s Republic” for 11 November 2018 [11]. These criminal proceedings were opened due to the fact of organization and implementation of so-called repeated “elections” in the temporary occupied territories of Lugansk and Donetsk Regions according to p. 1 Art. 109 (actions, performed with the purpose of forcible change or overthrow the constitutional order or assumption of power), p. 2 of the Art. 110 (violation of the territorial integrity and inviolability of Ukraine), p. 1 of the Art. 258-3 (creation of the terrorist group or terrorist organization, leadership of such group or organization or participation in it) of the CC of Ukraine on November 12, 2018 [12]. In other words, the facts of organization, financing and holding of illegal elections, as well as participation in them in the capacity of candidates are classified as crimes against the foundation of national security of Ukraine.

The latency of crimes against electoral rights of citizens is also explained by the fact that some voters are not aware about electoral procedures and their rights. In particular, it is indicated by the results stated in the Analytical Report about Voters’ Awareness of Their Electoral Rights and Electoral Procedures [4].

Also, elections’ transnational character promotes latency of electoral offences. As we mentioned above, the Google, Facebook and Twitter disclosed that their servers have been used for distributing disinformation during the 2016 US presidential election campaign, which appear to have had a significant impact on election results. According to media reports, hearings regarding unlawful interference in elections were scheduled in US Congress on the November last year; therefore, representatives of the abovementioned campaigns were called to give evidence [13; 14]. And at the beginning of December 2018, it became known that the former FBI director James Comey decided to testify about the FBI’s investigations into Russia interference in the 2016 U.S. election [15].

The usage of information technologies in the mechanism of commission the crimes against the elective franchise also occurs in Ukraine. For example, press centre of the Security Service of Ukraine reported on identification and termination of the considerable quantity of hackers attacks on the official website of CEC and system “Elections” in April 2014 [16].

According to this report, the overwhelming number of attacks was generated from the territory of the Russian Federation using botnets. The organized hacker group who carried out preparation to inactivation of information resources of CEC and planned to bring into challenge results of the voting was arrested within the framework of opened criminal proceedings in Kiev. Moreover, the work of two servers, affected by viruses, rented by Russian citizens, was detected and blocked in Vinnytsia. Lawbreakers generated a powerful DDOS-attack on information resources of CEC (with the capacity of more than 200 000 packets per second) received unauthorized access to servers of website hosting providers “Besthosting” through hacking. The criminal proceeding was also registered due to this fact.

Also, the implementation of the intention to overload communication links by means of continuous auto redial to land-line phones of election districts of Ternopil, Zhytomyr, Poltava and Volyn Regions was prevented. Moreover, during preparation to presidential elections and directly on election day on 25 May 2018 the Security Service of Ukraine implemented “very sophisticated comprehensive measures” to ensure reliable functioning of telecommunication system and official website of CEC and also avoided an unauthorized interference to the results of voting, displayed by information systems of CEC [16].

At the same time a malicious software (virus tab), entered into the electronic data-processing system, was identified and preliminary destroyed. Consequently, a special information campaign for election results discretization, coordinated by the Russian party, was disrupted (the candidate Yarosh was intended to be announced as a leader of voting with a rating of 37 %). Without awareness of deactivation of virus tab by Ukrainian intelligence service the Russian television channel ORT revealed the provocation and commented in their plot very the same result that must have been generated by a virus on CEC website [17].

As can be seen from the above, the criminality, associated with the realization of the right to vote by citizens has been reaching alarming proportions in Ukraine over the last years. Certain scientific researches attest to the consistency of criminal violations of electoral legislation [18, c. 3]. The abovementioned fact becomes not only the obstacle for recognition of election results objective but also it constitutes grounds for repeat elections, it gives occasion to destabilization of the situation in a particular region or in the whole country.

The specified situation attracts considerable attention of the international community, wherefore the condition of electoral legislation and

process in Ukraine are investigated by them before, during and after elections [19; 20]. Also, international organizations conduct various training and roundtables, focused on prevention of election process criminal violations in Ukraine. Thus, “the International Foundation for Electoral Systems (IFES) organized a series of events in Ukraine from June 4-8, 2018, as part of its Cybersecurity Assessment Week initiative. The initiative aimed to assess the cybersecurity of Ukraine’s election process and infrastructure. With Ukraine’s 2019 presidential and parliamentary elections approaching, the prospect of cyber-attacks that could potentially undermine critical systems is a real threat and could have severe ramifications in Ukraine and beyond” [21]. On 28 November 2018 Ukraine’s CEC installed equipment and software provided by the OSCE Project Co-ordinator in Ukraine for ensuring comprehensive technical protection of the State Voter Register, as part of efforts aimed at enhancing security of election administration systems from digital threats. This is an important step in the implementation of the CEC’s plans to enhance the cybersecurity of election administration during the 2019 votes. As of 10 October 2018, the State Voter Register contained personal data of more than 35.6 million Ukrainians eligible to participate in the presidential and parliamentary elections envisaged to take place next year. Also, the roundtable discussion was organized by the OSCE Project Co-ordinator in Ukraine together with the CEC. “During the event the OSCE Project Co-ordinator presented the results of a sociological survey on voters’ awareness about their electoral rights and procedures. This event is part of the project “Enhancing cybersecurity and transparency of election processes in Ukraine” implemented by the Project Co-ordinator in Ukraine under the financial assistance of the Mission of the United States to the OSCE and the Government of Norway” [22].

Pre-election delegation of the European Parliament and American National Democratic Institute, which was in Ukraine in November 2018 for assessment and development of recommendations with the purpose of holding of fair presidential and congressional elections in the year of 2019, expressed concern regarding strengthening of misinformation war and appealed Ukrainians for combating with misinformation of the Russian Federation in elections 2019. The key recommendations were the adoption of new electoral legislation and ensuring the inclusiveness of elections, etc. [23].

Understanding a danger of electoral rights violation and with the law-enforcement purpose during election process, the Minister of the Interior

of Ukraine Arsen Avakov and the Head of Central Election Committee of Ukraine Tetiana Slipachuk concluded Memorandum of cooperation between Ukrainian agencies on December 5, 2018. It was done for the first time in the history of activity CEC and Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Within the framework of signed Memorandum, the Parties agreed upon the presentation of information on consistent offences of electoral legislation, on adjustment of information interchange concerning criminal violations against elective franchise, maintenance of their electronic map with a breakdown by types and regions during the elections of the President of Ukraine, people’s deputies of Ukraine and local elections. Also, the Ministry of Internal Affairs and CEC agreed upon joint uncovering, prevention, and suppression of offences, associated with interference in the work of computer networks and state research and information and information and telecommunication systems [24]. Also, the CEC is planning to create a separate unit for providing cybersecurity during elections [25].

The main impact of these actions can be estimated in the spring of 2019 – during the elections of the President of Ukraine and Verkhovna Rada of Ukraine.

Problem of definitions of crimes against the elective franchise

It worth noting that the problem of conceptual framework definition and classification of certain kinds of criminal activities are typical for criminological, criminal legal science and forensic science in Ukraine. With relation to electoral crimes, the emphasis in this regard should be placed in the particular on the fact that in accordance with the Criminal Code of Ukraine the criminal liability for commission of crimes against the elective franchise is recognized just in seven articles (namely: 157, 158, 158-1, 158-2, 159, 159-1, 160). But certain criminal actions, related to encroachment on the electoral rights of citizens, in practice, qualify under the other articles of the CC of Ukraine because of their insufficient certainty or uncertainty in current legislation. It not only makes a proper record and crime analysis against elective franchise impossible, but also leads to avoidance of criminal liability by guilty persons. Also, this results in difficulties in the investigation of the specified types of crimes, because namely the current legislation and judicial and investigation practices are the ground for the development of methodological recommendations for investigation.

Criminologists identify criminality in the area of the election process as the mass, historically

changeable, socially negative phenomenon of criminal and legal nature, that consist of the aggregate of crimes against the elective franchise that are committed both during the election process and after it [26; 18, c. 12].

Few works of domestic and foreign scientists in criminalistics literature were dedicated to the investigation of crimes against the elective franchise. Among the scientists are the following: O.Yu. Antonov [27], O.V. Kubarieva [28], V.P. Korzh [29] and others.

Russian scientist attempted to give criminological comprehension of “electoral criminal activity” within the framework of thesis work for the degree of the Doctor of Juridical Science. According to the scientist the electoral criminal activity is the integrated aggregate of crimes and offences, associated with preparation and conduct of elections, united by a general purpose – election (defeat) of the candidate [27]. The author included five types of crimes and offences to this combination, according to his opinion the main of them are the following: falsification of voters’ signatures, antimarketing as a means of affecting electors, rival candidates (including slander, abuse, bribery of voters and so on), professional misconduct (usage of administrative resources), violation of the mode of electoral campaign financing and voter fraud. The term “electoral” especially requires attention when analysing the given concept. According to the Free explanatory dictionary the term “electoral” is a political one, it derives from the Latin word “elector” – voter, the one who chooses [30]. In this context, the electoral criminality has to comprise crimes, committed by voters, instead, those, who are elected or those, who are interested in the election of the particular candidate, are involved in the organization, preparation, commitment and non-disclosure of the extraordinary majority of crimes. Confirmation of this point of view can be found in works of political scientists, who identify in particular three elements, forming the following system: voters’ system (segregated or combined in definite structures), system of politicians (so-called independent ones or also those who are united into blocks and unions) and system of different mechanisms, providing collaboration of voters and politicians [31].

O.V. Kubarieva also studied the concept of “crimes, related to the realization of the electoral rights” taking into account criminal-law and criminalistics features. In particular, she identified them as a system of criminal offences, comprising of three levels:

1) “substantive” crimes, determining the technology of criminal activities and directionally

focused on elective franchise violation (for example, obstructing to elective franchise implementation or the right to take part in a referendum, work of electoral commission, referendum commission or official observer activity (Art. 157 of the CC of Ukraine); falsification of electoral documents and referendum documents, or falsification of the results of voting, false representation to the agencies of the State Voter Register or falsification of information from the State Voter Register (Art. 158); voting at a polling station more than once (Art. 158-1); illegal destruction of election-related documents or referendum documents (Art. 158-2); violation of the secrecy of election (Art. 159); violation of the mode of financing of candidate’s election campaign, political party (block) (Art. 159-1);

2) other crimes, going along with violation of elective franchise (are the components of their methods of preparation, commitment and non-disclosure). In particular, separate crimes against life and health, public order and morality, in the sphere of computer machines (computers) application, systems and computer networks and telecommunication networks were referred to them by the scientist;

3) related crimes, associated with illegal (corrupt) practices of public officials [28, c. 13].

Analysing this definition, the absence of appropriate ground of specified “levels” allocation should be noted. Thus, reasons of delimitation of “other” crimes from “related” crimes are not clear. Because the corruptive activity of public officials can be the element of preparation, commitment or (and) concealment of crimes, related to elective franchise implementation.

Based on the research of electoral crimes in the context of their affiliation with corruptive technologies, they should be considered as ways of organization and realization of the elective process by certain politicians, public officials or governmental agencies through the use of wrongful techniques, methods, actions, mass or individual bribery of the electorate, unlawful interference in electoral consciousness and electoral behaviour and commitment of other corrupt practices in favor of separate parties, candidates for an elective office [29].

Results of the mentioned work can be taken into account, but they need to be modernized in view of changes made to the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, other normative acts, identifying the separate stages of the election process. Also, both the newest information and communication systems and their resources, applied while committing of crimes against elective franchise, and

transnational character of investigated types of crimes should be considered.

In this article “new voting technologies” (hereinafter referred to as NVT) are defined as the usage of information and communications technologies (hereinafter referred to as ICT) applied to the casting and counting of votes.

It should be noted that the usage of ICT in elections has increased considerably in recent years. Today, almost all electoral processes make some use of new technologies (from voter registration to tabulation of results). New technologies have also been utilized in the voting and counting of votes in some countries, which has raised certain questions about the extent to which such applications are in line with Organization for Security and Co-operation in Europe (hereinafter referred to as OSCE) commitments and other international good practices for democratic elections. Several OSCE participating States have implemented or tested NVT during their elections. This has involved the use of electronic voting machines, ballot scanners, and Internet voting or other electronic means. Some of these states continue to use NVT, while others have stopped using them and have returned to paper-based electoral methods. Given the considerable amount of discussion currently underway regarding potential advantages, as well as challenges, related to the use of NVT in elections, the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (hereinafter referred to as ODIHR) has given increased attention to this issue in the context of its election observation mandate [32].

At the same time, the use of NVT poses certain challenges to the election process. NVT are

often implemented in a manner that makes direct physical observation of some important procedures as difficult as fixation and exclusion of evidence having illegal influence on status and results of elections, committed by applying information technologies. An additional complication is that NVT may not be widely understood by the typical policemen. Nevertheless, NVT issues are also closely tied to the different aspects of the investigation of these crimes according to Criminal Procedure Code of Ukraine.

Thus, the goal of this work is conduction of forensic analysis of crimes against the elective franchise, committed with the appliance of information technologies and practice of combating them with the purpose of providing investigative agencies with modern means and methods of detection, investigation, and prevention of the specified crimes.

Crimes against the elective franchise: some problems of investigation

According to Diagram#1, exactly based on the data of statistical reports from the official website of the General Prosecutor’s Office of Ukraine 495 criminal proceedings were opened under Articles 157-160 of the CC of Ukraine in the period 2014-2018. While the Deputy Head of the Main Investigation’s Department of the NP of Ukraine indicated the number of more than 1 thousand of criminal proceedings which were opened by the results of special elections of the President of Ukraine and people’s deputies in the year of 2014, local elections in the year 2015, by-elections to Verkhovna Rada in the year of 2017 and elections to the joint communities [7].

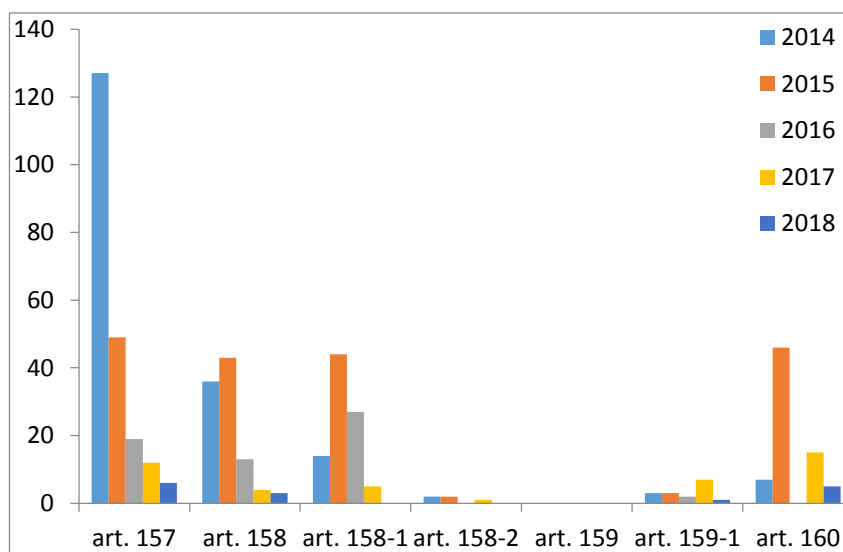

Diagram # 1 – Total quantity of crimes against the elective franchise registered during 2014-2018

So there is a significant difference between the number of crimes against the elective franchise recorded in the statistical reports placed on the official website of the General Prosecutor's Office of Ukraine and the number of these crimes according to the data of the NP of Ukraine.

In our opinion, this points to the existence of several problems in fighting crimes against the elective franchise. First of all, the considerable part of statutory regulations is blanket that requires deep knowledge in other branches of legislation. And due to the lack of this problematic among course topics when studying relevant academic disciplines on the bachelor's and master's levels in educational institutions with specific conditions of study, the overwhelming majority of investigators and officials of the operative units face with characteristics of the mechanism of commission of the electoral crimes and particularities of their investigation immediately during the work having insufficient level of relevant knowledge [33].

Secondly, particularities of the mechanism of specified crimes commitment are defined by usage of information and communication systems and their resources, transnational character of these crimes. Furthermore, the mechanism of the crimes against the elective franchise also related to implication in the crimes persons who are having high social, political status and job title or who are the citizens of other countries. As a result, investigators frequently deal with strong opposition to the investigation from the part of entities, involved into the commission of specified crimes.

The specified shows a clear need for international cooperation in the investigation of such types of crimes and contribute to the emergence of difficulties, associated with the establishment of facts, that are subjected to clarification, the commitment of separate investigative (search) activities, the specifics of usage of special knowledge, etc.

Outlined issues and level of legal, criminalistical, organizational and administrative ensure of detection, investigation and prevention of crimes against the elective franchise lay the groundwork for deep and comprehensive study of conceptual and other issues of the given problem. Consequently, it is important to develop a theoretical complex of scientifically grounded strategy and tactics of prevention of the defined crimes.

The NP of Ukraine during the period of regular local elections in 2015 has initiated 478 pre-trial investigations under the Articles 157-160 of the CC of Ukraine, which establish liability for crimes against the elective franchise. Almost 16 % of these pre-trial investigations (78 criminal

proceedings) were related to the submission of false information to the agency of the State Register of Voters or falsification of election documents, referendum documents, voting results or information of the State Register of Voters (the Art. 158 of the CC of Ukraine) [3].

The mentioned crimes were committed by the following methods, which were defined in the Art. 158 of the CC of Ukraine: 1) intended submission of false information about the voters to the agency of the State Register of Voters; 2) intended entering of false information into the database of the State Register of Voters; 3) unauthorized actions with information contained in the database of the State Register of Voters; 4) other unauthorized interference into the database of the State Register of Voters. The last three methods are related to the usage of information technologies.

According to the materials of the investigative and judicial practice and the results of interviewing IT-specialists, unauthorized interference into the database of the State Register of Voters is carried out, for example, due to DDOS-attack to the website of the CEC. Such an influence is carried out aiming at:

1) interfering the usual operation of the website due to its overload to block the access of users to the website and the data on it (DDOS-attack as the ultimate goal to cause panic, distrust of the population to the results of the elections in general or at certain polling stations);

2) detecting vulnerabilities of information security and downloading malicious software, the use of which will make it possible attackers to enter further false information, to violate the established routing of information, to commit other unauthorized actions (DDOS-attack as a cover for further criminal activities against elective franchise);

3) getting access to associated servers, which carry out a certain type of operations, the results of which are displayed on the official website of the CEC. Illegal access allows offenders to send false information directly to the State Register of Voters, to forge information about the course and results of expression of will at polling stations and to distort the processing of information, and finally to falsify the results of voting (DDOS-attack as a mean to obtain unauthorized access and falsify the results of voting) [34, c. 164].

The commission of this and other crimes against elective franchise may also be related to the use of such information technologies as: a) creating spam-mailings with threats to specific individuals; b) making cashless funds transfer; c) placing special political advertisements, propaganda texts and political news in favor of a particular

candidate, or/and false messages aimed at discrediting certain candidates on the websites of well-known providers, public organizations, political parties or mass media, in particular through the network of created or purchased accounts, botnets, Internet-trolling tools, links to the secondary resources, etc.

The specified technologies are usually implemented by so-called “external” subjects, i.e. by persons, who are not bound by employment relations with companies, establishments and organizations, for resources of which the illegal influence with the use of informative technologies including active usage of bot-nets is executed. At the same time unauthorized interference in work of database of State Voter Register, site of Central Electoral Campaign and related servers can be carried out by so-called “internal” subject:

1) employee of CEC or its structural units –

a) Department of administration and information security, information support, analytical processing of information or/and software maintenance of the Department of Informational Support of CEC Secretariat;

b) Department of maintenance of the State Voter Register, entitled to implement actions in the maintenance of the Voter Register, use funds of the software support of automated informative and telecommunication system “State Voter Register”;

2) employee of the enterprise, agency, organization, who performs systemic software for performance of automated informative and telecommunication system “State Voter Register” [34, c. 164-165; 35].

Cybercrimes and new direction in committing crimes against the elective franchise

Usage of information and telecommunication technologies by the specified subjects, aiming the falsification of voting results or information of State Voter Register, consist in downloading of variety of hostile or intrusive software’s forms. It can appear in the form of executable code, scripts, active content, and other malware by means of attachment of external storage medium, sending messages opening or following by a link to a site with malware, etc. The abovementioned actions could be implemented in advance and malware would be activated in the certain time to provide illegal interference by the perpetrators. Thus, they try to overcome the security system without being noticed as well as to interfere into the normal work process of electronic computing machines (computers), automation systems, computer networks or telecommunication system without authorization. In additional, the attackers

try to breach established order of information routing in purpose of falsification the process and results of willing expression of the citizens during the elections.

Usage of information and telecommunication systems and their resources can take place while a commitment of other crimes against the elective rights of citizens as well. Compulsion interference with citizens’ right to elect or the right to take part in the referendum, the work of Election Committee, the Committee for referendum, or official observers’ activity, relates within the usage of information technologies in form of spamming with threats against particular persons. The usage of information technologies relates with a cash-free payment when bribing a voter or a referendum participant as well as when the breach of the order of financing of the political party, pre-election campaign, campaign in All-Ukrainian or local referendum. Hiding its traces the attackers try to publish special political advertisements, propaganda texts and political news in favor of the particular candidate or (and) false information messages, designed to discredit the particular candidate on the websites of diverse famous providers, non-governmental organizations, political parties, mass media, by using network of specially created or gained profiles, extensive usage of botnets, tools of internet trolling, references to exterior resources, etc.

According to the statistical information that displayed on the official web-site of the General Prosecutor’s Office of Ukraine¹, 99 criminal proceedings were opened under Art. 158 of the CC of Ukraine during 2014-2018. But, as we noted above, some of the cases involving the usage of information technology in committing crimes against the elective franchise are qualified under the other articles of the CC of Ukraine.

Thus, in August 2018 members of the Security Service of Ukraine reported on criminal proceeding commencement upon a committing of crimes against fundamentals of national security. In particular, the activity of Internet-propagandists, who had planned to interfere in the coming elections of the President of Ukraine on 31 March 2019, was detected and blocked. Operational staff of the Security Service of Ukraine established that the Russian intelligence services engaged Ukrainian citizens in criminal activities in Dnipro, Kryvyi Rih and Nikopol through social networking websites for monetary reward. The task of these persons was in the manipulation of public opinion, preparation of the “base” for influence on the future elections. Among

¹ https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=104402.

tasks that were set by the representatives of the aggressor-country were the following: 1) search of bloggers and active authors of social groups, who have to publish political news, sent from Russia for monetary reward; 2) involvement of «straw» persons for Internet sites registration in Ukrainian segment of domain names; 3) search and order of services for the promotion of Internet resource and content in IT-companies, located in the south-eastern regions of Ukraine. The specified actions were meant to conceal the involvement of the Russian Federation to “fake” news expansion and popularization of pro-Russian election process participants. Also, Russian supervisors planned to escalate separatist sentiment the day before and during the elections of the President of Ukraine. With this purpose, members had to publish news, discrediting government authorities and create groups of so-called patriotic direction. By applying these resources, it was planned to publish destructive materials, which include appeals to violent change of the constitutional order of Ukraine and violation of its territorial integrity [36; 37].

Political scientists don't exclude the use of Internet resources, social media and hacker attacks with the purpose of interference into the election process. That's why they draw attention to the cases of blocking pages of public-spirited social leaders and politicians in social media even prior to the elections [38].

E-democracy conception was approved in Ukraine; one of its measures is the development of regulatory legal acts with a view to ensuring electronic voting¹. Because of high risks of hackers' attacks on official websites of regulatory and administrative authorities of Ukraine, preservation of paper voting system is considered to be one of the key measures to ensure the security from external interference in elections. The introduction of electronic innovations is considered to be premature meanwhile citizens don't have credibility to election process as it was stated with reference to international recommendations concerning elections [39]. In regards to this, it should be noted a results of the public opinion

¹ План заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації : затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.11.2017 № 797-р // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#n154> (accessed 19.02.2019). – On Approval of the Conception of E-democracy Development in Ukraine and Plan of Measures for Its Implementation: Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 797-p dated from 8 Nov 2017.

poll, conducted by GfK Ukraine for the Council of Europe within the framework of the project “Reform of electoral practice in Ukraine”. The specified data attest to the very low level of voter confidence to courts (2.83 points from 10 potential) and law-enforcement authorities (4.3 points – to the National Police, 3.11 – to the prosecution agencies) [40].

Discussions and conclusions

Crimes against the elective franchise are related to the usage of information technologies in Ukraine similar to the situation in other countries. It is very probable that high-tech cyber technologies are having an impact on the organization of crime in Europe. Despite diversity of election legislation, different legal grounds of criminal prosecution and multiple formats of criminal procedure for investigating crimes, there are certain similarities of the mechanisms for illegal interference into election process in all countries. And the usage of computer and telecommunication technologies is one of them.

According to the Clingendael Expert Survey, the proliferation of high-tech cyber technologies is one of three shocks that may not be very probable but would have an impact on the threat of transnational organized crime. The Survey also notices that the proliferation of high-tech cyber technologies does not only play a role in traditional criminal activities but opens up a huge new criminal field. In our opinion this statement refers to the electoral crimes.

In support of this assumption, should be used data from a record “Worldwide Threat Assessment”. According to it Russia is taking steps to influence Ukraine's presidential election in March 2019 and legislative elections in the field, applying a range of tools to exert influence and exploit Kyiv's fragile economy, widespread corruption, cyber vulnerabilities, and public discontent in hopes of ousting Poroshenko and bringing to power a less anti-Russia parliament. Russia will continue its military, political, and economic destabilization campaign against Ukraine to try to stymie Kyiv's efforts to integrate with the EU and strengthen ties to NATO [41, p. 38].

Although nowadays the crimes against the electoral rights of citizens aren't a part of organized cross-border crime in a traditional, generally accepted concept of it (as the drugs, human trafficking, money laundering, illegal weapons, etc.), we believe it should be considered as an integral part of current transnational organized crime.

Aforementioned is a reason for emphasizing that there are several problems in Ukraine which

related to the crimes against the elective franchise.

First of all, there are several sources of information about the registered number of crimes against the elective franchise currently in Ukraine. It requires an improvement of approaches to the statistical accounting of the crimes against the elective franchise.

Also the studied types of crimes are characterized by a high level of latency. So it makes difficulties to analyse them. But because of this circumstance the analysis included key cases and judgments of conviction, delivered by the courts of Ukraine as well as the statistical data from public organizations.

An overcoming of difficulties in investigation the crimes against the electoral rights of citizens which have transnational nature, committed by organized criminal groups or (and) related to the usage of new computer and telecommunication technologies, requires a comprehensive approach.

Such an approach should include, first of all, amendment of the relevant articles of the CC of Ukraine, which provide the criminal liability for crimes against the electoral rights of citizens.

Secondly, the Criminal Procedural Code of Ukraine requires appropriate amendments in regard to special procedures of investigating and conducting some investigative (search) actions in case of necessity the interaction with law enforcement agencies of other countries. We consider it expedient to introduce a special order of criminal proceedings on the specified types of crimes, taking into account the active usage of the newest information technologies within the mechanism of their commission, the cross border and organized characteristic of the crimes, the need of international cooperation during their investigations, and the special order of certain investigative (search) actions, including secret, which ensure the detection and collection of proper evidence.

Thirdly, the expediency of improving the approaches to the statistical recording of crimes against the electoral rights of citizens and related crimes or other offenses is extremely relevant.

We are convicted that, as a result, because of it the level of people trust in the election process and election results will increase.

Fourth, it is necessary to improve the existing and elaborate the new methods for investigating crimes against the electoral rights of citizens, especially those having transnational nature, committed by organized criminal groups or (and) related to the usage of new computer and telecommunication technologies.

Fifthly, it is urgent to develop and implement special advanced training courses on the methodology for investigating crimes against the electoral rights of citizens and other crimes related to them aimed at investigators, operative officers of the NP of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the State Bureau of Investigations and other law enforcement agencies of Ukraine.

Eventually, it's important to continue scientific researches in this field to unify the concepts of the crimes against the electoral rights of citizens, to develop an efficient methodological recommendation of their detection, investigation and prevention.

The specified situation attracts considerable attention of the international community, wherefore the condition of electoral legislation and election process in Ukraine are investigated by them before, during and after elections [19; 20].

In regards of the worlds' countries recently face the problems of interference in election processes from abroad; there also is an extremely relevant task to establish the international teams for a comprehensive research of crimes against the electoral rights of citizens which are committed by the usage of information and telecommunication technologies, and developing a strategy to combat them.

The members of these research teams will be able to exchange information, experience and collaborate to develop more effective methods for detecting, investigating and preventing these crimes.

It is also advisable to hold scientific conferences, seminars, round tables for experts on the fighting against these crimes.

Reference List

1. Facebook має працювати з українським сегментом із Києва, як і інші IT-компанії, – Клімкін // Цензор.НЕТ : site. 17 Oct 2018. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3097480/facebook_maye_pratsyuvaty_z_ukrayinskym_segментом_iz_kyueva_yak_i_inshi_itkompaniyi_klimkin (accessed 19.02.2019).
2. Боти і фейки впливають на вибори в Німеччині менше, ніж впливали у США – дослідження // ГОРДОН : site of Internet ed. 20 Sep 2017. URL: <http://gordonua.com/ukr/news/politics/-boti-i-fejki-vplivajut-na-vibori-v-nimechchini-menshe-nizh-vplivali-v-ssha-doslidzhennja-208210.html> (accessed 19.02.2019).
3. Дайджест № 1. Розслідування виборчих злочинів на чергових місцевих виборах в Україні 2015 року: статистика і попередні висновки / Опора ; Рада Європи // Опора : site / Громадська мережа «Опора». 11 Aug 2016. URL: <https://www.oporaua.org/vybory/43146-opora-pidhotuvala-daidzhest-shchod-rozsliduvannia-vyborchikh-zlochyniv-na-cherhoviykh-mistsevykh-vyborakh-2015-roku> (accessed 01.09.2018).

4. Assessment of Voters' Awareness of Their Electoral Rights and Electoral Procedures : analytical report on the sociological survey results (PR No. 513294) / OSCE Project Co-ordinator in Ukraine. Kyiv, Nov – Dec 2018. 7 p.

5. Мельник О. Вибори 2019: за 30 днів поліція отримала понад 350 повідомлень про порушення // the Бабель : site. 29 Jan 2019. URL: <https://thebabel.com.ua/news/24985-vibori-2019-za-30-dniv-policiya-otrimala-ponad-350-povidomlen-pro-porushennya> (accessed 31.01.2019).

6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за листопад 2018 року // Prosecutor General's Office of Ukraine : official site. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=205644 (accessed 19.02.2019).

7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за грудень 2017 року // Prosecutor General's Office of Ukraine : official site. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=203952 (accessed 19.02.2019).

8. Закон про вибори в Україні вже порушили майже півсотні разів: деталі від поліції // 24 канал : site. 16 Jan 2019. URL: https://24tv.ua/zakon_pro_vibori_v_ukrayini_vzhe_porushili_mayzhe_pivstotni_raziv_detali_vid_politsiyi_n1097150 (accessed 19.01.2019).

9. Виборчі правопорушення. Хто й чому вдається до них? // Ukrinform : site. 12 Oct 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/2322368-viborci-pravoporushennya-hto-j-comu-vdaetsya-do-nih.html> (accessed 19.02.2019).

10. Вирок Костянтинівського міськрайонного суду Донецької області : від 15.08.2018, справа № 233/3621/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75945578> (accessed 19.02.2019).

11. Declaration by the High Representative on behalf of the EU on the “elections” planned in the so-called “Luhansk People’s Republic” and “Donetsk People’s Republic” for 11 November 2018 // European Council, Council of European Union : official site. 10 Nov 2018. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/11/10/declaration-of-the-high-representative-on-behalf-of-the-eu-on-the-elections-planned-in-the-so-called-luhansk-people-s-republic-and-donetsk-people-s-republic-for-11-november-2018/> (accessed 19.02.2019).

12. Генпрокуратура України відкрила уголовное производство из-за «выборov» в ОПЛО // ГОРДОН : site of Internet ed. 13 Nov 2018. URL: <https://gordonua.com/news/war/genprokuratura-ukrainy-otkryla-ugolovnoe-proizvodstvo-iz-za-vyborov-v-lnr-502169.html> (accessed 19.02.2019).

13. Скрипин В. Facebook, Google и Twitter выступят перед Конгрессом по делу о вмешательстве России в выборы в США // ИТC.ua : site. 28 Sep 2017. URL: <https://itc.ua/news/facebook-google-i-twitter-vyistupyat-pered-kongressom-po-delu-o-vmeshatelstve-rossii-v-vyboryi-v-ssha/> (accessed 01.11.2018).

14. Romm T. Facebook, Google and Twitter Have Been Asked to Testify Before Congress on Russia and the 2016 Election // ReCode / Vox Media. 27 Sep 2017. URL: <https://www.vox.com/2017/9/27/16376228/facebook-google-twitter-testify-congress-senate-russia-presidential-election> (accessed 01.11.2018).

15. Lynch S. N. Ex-FBI Head Comey Drops Challenge to House Panel Subpoena / ed.: G. McCool // Reuters : site. 2 Dec 2018. URL: <https://www.reuters.com/article/us-usa-congress-comey/ex-fbi-head-comey-drops-challenge-to-house-panel-subpoena-idUSKBN1010LY> (accessed 19.02.2019).

16. Хакерські атаки на сервер ЦВК у день виборів здійснювали з Росії, – СБУ // Вголос : site. 28 May 2014. URL: http://vgolos.com.ua/news/hakerski-ataky-na-server-tsvk-u-den-vyboriv-zdijsnyuvaly-z-rosiyi-sbu_146645.html (accessed 19.02.2019).

17. Russian First Channel Informed of Yarosh Victory in Ukraine’s Presidential Elections // StopFake.org : site. 25 May 2014. URL: <https://www.stopfake.org/en/russian-first-channel-informed-of-yarosh-victory-in-ukraine-s-presidential-elections/> (accessed 19.02.2019).

18. Мозоль С. А. Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 22 с.

19. Two Years after Maidan: Ukrainians Committed to Democracy, Disappointed in Unmet Aspirations : Key Findings from a September 2015 IFES Survey in Ukraine / USAID. Washington, D.C. : International Foundation for Electoral Systems, Sep 2015. 8 p. URL: https://www.ifes.org/sites/default/files/ifes_public_opinion_in_ukraine_sept_2015_key_findings_final.pdf (accessed 19.02.2019).

20. Who Violates the Electoral Legislation, and Why? // Council of Europe : official site. 12 Oct 2017. URL: <https://www.coe.int/en/web/electoral-assistance/-/who-violates-the-electoral-legislation-and-why-> (accessed 05.12.2018).

21. Roundtable on “Cyberthreats to the Electoral Process in Ukraine” // International Foundation for Electoral Systems : official site. 10 July 2018. URL: <https://www.ifes.org/news/ukraine-cybersecurity-assessment-week-2018> (accessed 19.02.2019).

22. Communication in Election Process and Transparency of Election Administration // OSCE : official site. URL: <https://www.osce.org/project-coordinator-in-ukraine/404081> (accessed 19.02.2019).

23. Україна має бути готова до протидії дезінформації РФ на виборах-2019, – євродепутат // Цензор.НЕТ : site. 17 Nov 2018. URL: https://censor.net.ua/ua/news/3097455/ukrayina_maye_buty_gotova_do_protydiy_dezinformatsiy_rf_na_vyborah2019_yevrodeputat (accessed 19.02.2019).
24. МВС та ЦВК уклали меморандум про співпрацю / М-во внутр. справ України // Урядовий портал : Єдиний веб-портал органів виконав. влади України. 5 Dec 2018. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/mvs-ta-cvk-uklali-memorandum-pro-spiivpracyu> (accessed 19.02.2019).
25. У ЦВК заявили про намір створити підрозділ з кібербезпеки / Радіо Свобода // Тиждень.ua : site. 13 Nov 2018. URL: <https://tyzhden.ua/News/222620> (accessed 19.02.2019).
26. Мозоль С. А. Запобігання злочинам проти виборчих прав громадян : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 267 с.
27. Антонов О. Ю. Теория и практика выявления и расследования электоральных преступлений : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. М., 2008. 500 с.
28. Кубарева О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з реалізацією виборчого права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 18 с.
29. Корж В. П. Проблемні питання розслідування корупційних виборчих технологій. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13, № 1. С. 67–70.
30. Електоральний // Вільний тлумачний словник : Новітній онлайнний словник української мови (2013–2018). 2014. URL: <http://sum.in.ua/f/elektoralnyj> (accessed 19.02.2019).
31. Єхніч А. Електоральний простір: поняття, сутність, структура. *Віче*. 2008. № 4. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/858/> (accessed 19.02.2019).
32. Handbook for the Observation of New Voting Technologies / OSCE, Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR). Warsaw : OSCE, 2013. 76 p.
33. Матюшкова Т. П. Деякі проблемні аспекти розслідування злочинів проти виборчих прав громадян // Актуальні питання досудового розслідування та тенденції розвитку криміналістичної методики : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 124–126. URL: http://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/21_11_2018/pdf/57.pdf (accessed 05.01.2019).
34. Матюшкова Т. П. Використання інформаційних технологій при вчиненні окремих видів злочинів проти виборчих прав громадян // Актуальні питання протидії кіберзлочинності та торгівлі людьми : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 листоп. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 162–165. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/23_11_2018/pdf/48.pdf (accessed 08.01.2019).
35. Licenses for Systemic Software for the Functioning of the Automated Information and Telecommunication System “State Votes Register” // Prozorro. Public Procurement : site. URL: <https://prozorro.gov.ua/en/tender/UA-2017-07-20-000127-c> (accessed 19.02.2019).
36. В Дніпре спецслужби РФ вербовали агентів для втручання в ход виборів // Багнет : site. 31 Aug 2018. URL: <http://www.bagnet.org/news/dnepropetrovsk/374899/v-dnepre-spetssluzhby-rf-verbovali-agentov-dlya-vmeshatelstva-v-hod-vyborov> (accessed 19.02.2019).
37. Росія готується до втручання у вибори президента України: СБУ викрила зловмисників // 24 канал. 30 Aug 2018. URL: https://24tv.ua/rosiya_gotuyetsya_do_vtruchannya_u_vibori_prezidenta_ukrayini_sbu_vikrila_zlovmisnikiv_n1023509 (accessed 19.02.2019).
38. Каспрук В. Російське втручання у вибори: які методи використовують у Кремлі? // Слово і Діло : analytical portal. 11 Oct 2018. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2018/10/11/pogljad/polityka/rosijske-vtruchannya-vybory-yaki-metody-vykorystayut-kremli> (accessed 19.02.2019).
39. Чи можливе в Україні електронне голосування «з дому» – що сказали в комітеті виборців // 5 канал : site. 20 Sep 2018. URL: <https://www.5.ua/polityka/chy-mozhlyve-v-ukraini-elektronne-holosuvannya-z-domu-shcho-rozpozily-v-komiteti-vybortsiv-177934.html> (accessed 19.02.2019).
40. Хто і чому порушує виборче законодавство? : Опитування громадської думки / Рада Європи ; підгот. GfK Ukraine, Відд. соціал. та політ. дослідж. Вересень 2017 р. 40 с. URL: <https://rm.coe.int/opinion-poll-on-election-violations-ukr/168075dd63> (accessed 19.02.2019).
41. Coats D. R. Worldwide Threat Assessment of the US Intelligence Community : Statement for the Record. 29 Jan 2019. 42 p. URL: <https://www.dni.gov/files/ODNI/documents/2019-ATA-SFR---SSCI.pdf> (accessed 19.02.2019).

Came to the Editorial Board 20 March 2019

МАТЮШКОВА Т. П. ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ИЗБИРАТЕЛЬНЫХ ПРАВ ГРАЖДАН В УКРАИНЕ: ОСОБЕННОСТИ ИХ СОВЕРШЕНИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ

Исследованы преступления против избирательных прав граждан как имеющие транснациональный характер и совершаемые с использованием информационных технологий. Описаны разные подходы к определению преступлений против избирательных прав граждан. Отмечены существенные различия в количестве преступлений, зафиксированных Департаментом информационного обеспечения и координации полиции, количестве преступлений, выявленных Национальной полицией Украины, а также в количестве уголовных производств, в которых начато досудебное следствие и направленных в суд. Определены виды несанкционированного вмешательства в базу данных Государственного реестра избирателей. Выделены внешние и внутренние субъекты совершения преступлений против избирательных прав граждан, совершаемых с использованием информационных технологий. Указаны некоторые проблемы, преодоление которых требует комплексного подхода. Например, бланкетный характер норм Уголовного кодекса Украины, недостаточный объем следственной и судебной практики, потребности в сотрудничестве различных правоохранительных органов, включая международное взаимодействие, привлечение неправительственных организаций и др.

Ключевые слова: избирательные права граждан, преступление, электоральные преступления, информационные технологии, механизм совершения, расследование.

МАТЮШКОВА Т. П. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ВЧИНЕННЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ

Досліджено злочини проти виборчих прав громадян як такі, що мають транснаціональний характер і вчиняються з використанням інформаційних технологій. Описано різні підходи до визначення злочинів проти виборчих прав громадян. Указано на суттєві відмінності у кількості злочинів, зафіксованих Департаментом інформаційного забезпечення та координації діяльності поліції, кількості злочинів, виявлених Національною поліцією України, а також у кількості відкритих кримінальних проваджень та кількості кримінальних проваджень, переданих до суду.

Визначено види несанкціонованого втручання у базу даних Державного реєстру виборців. Виокремлено зовнішніх та внутрішніх суб'єктів учинення злочинів проти виборчих прав громадян, що вчинюються з використанням інформаційних технологій. Показано вплив нових виборчих технологій на кількість злочинів проти виборчих прав громадян. Указано на такі способи використання інформаційних технологій, як: створення спам-розсилок із погрозами на адресу конкретних осіб; здійснення безготівкових розрахунків; розміщення на сайтах відомих провайдерів, громадських організацій, політичних партій, засобів масової інформації спеціальних політичних рекламних оголошень, пропагандистських текстів і політичних новин на користь конкретного кандидата, чи/і неправдивих інформаційних повідомлень, спрямованих на дискредитацію окремих кандидатів, у тому числі через мережу спеціально створених чи придбаних облікових записів, шляхом активного використання бот-мереж, інструментів інтернет-тролінгу, посилення на сторонні ресурси тощо.

Розкрито певні проблеми у розслідуванні досліджуваних злочинів, для подолання яких, на думку автора, необхідний комплексний підхід. Зокрема, такими проблемними питаннями є: бланкетний характер норм, якими передбачено відповідальність за вчинення електоральних злочинів; відсутність відповідних навчальних курсів у структурі підготовки правоохоронців; недосконалість кримінального процесуального законодавства для ефективного й оперативного розслідування досліджуваних злочинів, що вчинюються з використанням інформаційних технологій; складність процедур міжнародної правової взаємодії; необхідність співпраці різних правоохоронних органів та громадських організацій під час їх розслідування.

Ключові слова: виборчі права громадян, злочин, електоральні злочини, інформаційні технології, механізм учинення, розслідування.

УДК 159.9.072.4

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.02>

АНАСТАСІЯ МИКОЛАЇВНА БОЛЬШАКОВА,

*доктор психологічних наук, професор,
Харківська державна академія культури;*

 <https://orcid.org/0000-0001-7107-5083>,
e-mail: bolshakova777@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОЇ КАРТИНИ ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ ЯК ПРЕДИКТОРИ ГОТОВНОСТІ ДО ІННОВАЦІЙ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У процесі дослідження особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху як особистісних предикторів розвитку інноваційної готовності майбутніх правоохоронців побудовано сім регресійних рівнянь, що містять психобіографічні показники із зазначенням значущості їх впливу на складові інноваційної готовності. Доведено, що найбільш впливовим предиктором розвитку готовності до інновацій є часова перспектива «Майбутнє». Сильними предикторами зі зворотним впливом є часова перспектива «Фаталістичне теперішнє» та показник «Реалізованість». Помірний негативний вплив на розвиток готовності до змін чинить часова перспектива «Негативне минуле».

Ключові слова: *готовність до інновацій, майбутні правоохоронці, суб'єктивна картина життєвого шляху, часові перспективи, психологічний час.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сучасне українське суспільство переживає період стрімких, подекуди складних процесів оновлення. Докорінні перетворення відбуваються в різних сферах соціального буття, зокрема суттєвого реформування зазнала та продовжує зазнавати система правоохоронних органів держави. Орієнтація України на демократичні, гуманістичні цінності та прагнення до відповідності європейським стандартам передбачають принципово новий підхід до визначення вимог до особистості правоохоронця, його психологічної та професійної підготовки, освітньо-культурного рівня, морально-етичного й ціннісно-сміслового змісту [1].

Ефективне впровадження інновацій не лише потребує чітко продуманої стратегії, законодавчих та організаційних механізмів їх впровадження, але й має враховувати фактор психологічної готовності персоналу до прийняття або навіть ініціювання змін [2]. Отже, вивчення факторів і механізмів формування й розвитку психологічної готовності особового складу правоохоронних органів до інновацій є однією з актуальних проблем юридичної психології.

Стан дослідження проблеми

На сьогодні проведено значну кількість психологічних досліджень, присвячених вивченню закономірностей, механізмів і факторів розробки та впровадження інновацій [3; 4]. Аналіз результатів цих робіт дозволяє дійти висновку, що найважливішим предиктором здатності особистості до інноваційної поведінки й важливою складовою її інноваційного потенціалу є готовність до прийняття змін, що забезпечує можливість не лише ефективно адаптуватися до умов, що швидко змінюються, але й ініціювати нововведення, які сприятимуть особистому успіху та суспільному благополуччю.

Змістовний аналіз психологічної готовності до змін здійснено у роботі І. Бринзи, яка визначає цей феномен як категорію «суб'єктивної психологічної реальності, яка являє собою активацію ресурсної, мотиваційної, енергетичної сфер психіки. Готовність до змін є, з одного боку, наслідком або результатом орієнтовно-пошукової вольової поведінки – поведінки, що веде до накопичення ресурсів, розширення мотиваційної структури, енергетичного багатства і не завжди сприятливого через свою обмеженість бажаних змін. З іншого

боку, є поштовхом або причиною усвідомлення і поведінки, що ведуть до ефективних змін в суб'єктивній та об'єктивній реальностях особистості» [5, с. 45]. Значення психологічної готовності, за твердженням дослідниці, визначається тим, що її сформованість урізноманітнює репертуар поведінкових моделей особистості, розширює можливий спектр рішень і шляхів досягнення цілей і збагачує мотиваційну сферу. Низький рівень готовності до змін, навпаки, призводить до неефективності пошукової поведінки, детермінує внутрішній опір змінам, зумовлює помилкові стратегії та неефективні моделі поведінки [5].

Для позначення найвищого рівня розвитку особистісної готовності до змін пропонується поняття особистісного динамізму, визначене Д. Сапроновим та Д. Леонтьєвим як «здатність і готовність людини змінюватися за відсутності імперативної необхідності для цього» [6, с. 68]. Позитивний полюс цього конструкту дослідники охарактеризували як можливість людини активно впливати на себе та ситуацію, здійснювати значущі вчинки, долати страхи, тривогу й інші прояви захисних механізмів не лише адаптуючись до мінливих умов, але й ініціюючи необхідні або бажані зміни [6].

На сьогодні існує досить значна кількість досліджень, у яких доведено, що готовність особистості до інновацій відіграє суттєву роль у процесах адаптації правоохоронців до складних життєвих ситуацій, у розвитку їх здатності гнучко й адекватно діяти у стресових ситуаціях і протидіяти стресу, депресії та розвитку психосоматичних захворювань. Водночас не всі особистісні фактори розвитку готовності правоохоронців до змін на сьогодні визначено.

Результати досліджень суб'єктивної картини життєвого шляху [7; 8], психологічного часу [9] та часових перспектив особистості [10] дозволили сформулювати обґрунтовану гіпотезу, що саме психобіографічні показники особистості можуть бути важливими детермінантами розвитку особистісної готовності майбутніх правоохоронців до змін.

Мета і завдання дослідження

Метою цього дослідження було визначення особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху як особистісних предикторів розвитку готовності майбутніх правоохоронців до інновацій. Гіпотеза та мета дослідження зумовили такі завдання: оцінити рівень розвитку особистісної готовності майбутніх правоохоронців до інновацій; вивчити особливо-

сті їх суб'єктивної картини життєвого шляху; визначити особливості суб'єктивної картини життєвого шляху, які є предикторами розвитку готовності майбутніх правоохоронців до інновацій.

Наукова новизна дослідження

Уперше визначено, що особливості суб'єктивної картини життєвого шляху є предикторами особистісної готовності майбутніх правоохоронців до інновацій; показано, які саме особливості психологічного минулого, теперішнього та майбутнього найбільше впливають на розвиток психологічної готовності до змін.

Матеріали та методи дослідження

У дослідженні взяли участь 78 курсантів Харківського національного університету внутрішніх справ віком від 20 до 23 років.

Для діагностики готовності особистості до інновацій було використано опитувальник «Особистісна готовність до змін» (PCRS – Personal Change Readiness Survey) A. Rolnic, S. Heather, M. Gold, C. Hull в адаптації Н. Бажанової, який дозволяє оцінити такі складові готовності до змін: пристрасність, винахідливість, оптимізм, сміливість, підприємливість, адаптивність, упевненість, толерантність до двозначності [11].

Для діагностики особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху використовувалися такі методики: семантичний диференціал часу (СДЧ) – для оцінювання неусвідомлюваного ставлення до минулого, теперішнього та майбутнього [12]; опитувальник Ф. Зімбардо (ZTP1) – для вивчення часових перспектив [13]; опитувальник «Оцінювання п'ятирічних інтервалів» (ОПІ) – для визначення усвідомлюваних оцінок життєвого шляху [7].

З метою визначення особливостей суб'єктивної картини життєвого циклу, які є предикторами готовності майбутніх працівників правоохоронних органів до інноваційної діяльності, було проведено множинний регресійний аналіз прямим покроковим методом.

Для виявлення регресійних моделей, які є статистично достовірними, було враховано такі показники:

- коефіцієнт множинної кореляції (R) – для оцінювання залежності складових інноваційної готовності від сукупності показників особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху (незалежних змінних);
- стандартизовані (β) та звичайні (B) регресійні бета-коефіцієнти – для оцінювання

значущості впливу кожного показника суб'єктивної картини життєвого шляху на готовність до інновацій;

- коефіцієнт множинної детермінації (R^2) – для визначення частки загальної дисперсії оцінок інноваційної готовності, яку пояснює сукупність предикторів (показників особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху майбутніх правоохоронців).

Результати дослідження

Для визначення предикторів готовності до інноваційної діяльності (відповідають показникам опитувальника «Особистісна готовність до змін») побудовано 7 регресійних рівнянь, що містять показники особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху майбутніх правоохоронців із зазначенням значущості їх впливу на інноваційну готовність.

Складові особистісної готовності до інновацій у регресійних рівняннях позначено «ГІ». Предиктори, що є показниками неусвідомлюваного ставлення до минулого, теперішнього та майбутнього, діагностувалися за допомогою семантичного диференціалу часу (позначено «СДЧ»), предиктори – показники часових перспектив діагностувалися за допомогою опитувальника Ф. Зімбардо (позначено «ZTPІ»), предиктори – усвідомлювані оцінки минулого, теперішнього та майбутнього діагностувалися за допомогою опитувальника «Оцінювання п'ятирічних інтервалів» (позначено «ОПІ»).

1. Регресійна модель для пристрасності як показника особистісної готовності майбутніх правоохоронців до інновацій являє собою рівняння, до якого на статистично значущому рівні ($R = 0,89$; $F = 21,86$; $p = 0,00001$) увійшло шість предикторів (у цьому та наступних шести рівняннях зазначено звичайні регресійні бета-коефіцієнти – B , в обговоренні результатів – стандартизовані регресійні бета-коефіцієнти – β):

$$\begin{aligned} & \text{«Пристрасність» } GI = 10,11 + \\ & + 0,27 \text{ «Гедоністичне теперішнє» (ZTPІ) +} \\ & + 0,31 \text{ «Позитивне минуле» (ZTPІ) +} \\ & + 0,12 \text{ фактор «Теперішнє» (СДЧ) +} \\ & + 0,27 \text{ оцінка насиченості теперішнього (ОПІ) –} \\ & - 0,21 \text{ «Реалізованість» (ОПІ) –} \\ & - 0,24 \text{ коефіцієнт дорослості (ОПІ)} \end{aligned}$$

Прогностичні можливості цього рівняння є високонадійними ($R^2 = 0,826$ – виділена сукупність предикторів пояснює 82,6 % загальної дисперсії вимірювання пристрасності).

2. Регресійну модель для винахідливості показано за допомогою рівняння, яке містить п'ять предикторів ($R = 0,741$; $F = 5,87$; $p = 0,00001$):

$$\begin{aligned} & \text{«Винахідливість» } GI = 5,8 - \\ & - 0,36 \text{ «Негативне минуле» (ZTPІ) +} \\ & + 0,18 \text{ «Майбутнє» (ZTPІ) –} \\ & - 0,26 \text{ «Фаталістичне теперішнє» (ZTPІ) +} \\ & + 0,12 \text{ оцінка насиченості минулого (ОПІ) –} \\ & - 0,09 \text{ «Реалізованість» (ОПІ)} \end{aligned}$$

Виділена сукупність предикторів пояснює 54,7 % загальної дисперсії показників винахідливості (прогностична надійність $R^2 = 0,547$).

3. Регресійна модель для оптимізму подається за допомогою рівняння, яке містить п'ять предикторів ($R = 0,709$; $F = 18,74$; $p = 0,000001$):

$$\begin{aligned} & \text{«Оптимізм» } GI = 4,51 + \\ & + 0,12 \text{ «Майбутнє» (ZTPІ) +} \\ & + 0,35 \text{ «Позитивне минуле» (ZTPІ) –} \\ & - 0,19 \text{ «Майбутнє» (СДЧ) +} \\ & + 0,29 \text{ оцінка насиченості майбутнього (ОПІ) –} \\ & - 0,15 \text{ «Реалізованість» (ОПІ)} \end{aligned}$$

Сукупність предикторів пояснює 59,7 % загальної дисперсії показників оптимізму майбутніх правоохоронців. Прогностичні можливості цього рівняння є надійними ($R^2 = 0,597$).

4. Регресійну модель для сміливості як складової особистісної готовності майбутніх правоохоронців до змін показано за допомогою рівняння, яке містить чотири предиктори ($R = 0,827$; $F = 15,2$; $p = 0,00001$):

$$\begin{aligned} & \text{«Сміливість» } GI = 2,87 - \\ & - 0,31 \text{ «Гедоністичне теперішнє» (ZTPІ) –} \\ & - 0,32 \text{ «Фаталістичне теперішнє» (ZTPІ) +} \\ & + 0,27 \text{ фактор «Теперішнє» (СДЧ) +} \\ & + 0,35 \text{ фактор «Майбутнє» (СДЧ)} \end{aligned}$$

Прогностичні можливості цього рівняння є досить надійними ($R^2 = 0,683$ – сукупність предикторів пояснює 68,3 % загальної дисперсії показників сміливості).

5. Регресійну модель для адаптивності презентовано рівнянням, до якого на значущому рівні ($R = 0,919$; $F = 23,14$; $p = 0,00001$) увійшло п'ять предикторів:

$$\begin{aligned} & \text{«Адаптивність» } GI = 5,21 - \\ & - 0,89 \text{ «Негативне минуле» (ZTPІ) +} \\ & + 0,47 \text{ «Майбутнє» (ZTPІ) –} \\ & - 0,14 \text{ «Фаталістичне теперішнє» (ZTPІ) +} \\ & + 0,14 \text{ оцінка насиченості минулого (ОПІ) +} \\ & + 0,47 \text{ оцінка насиченості майбутнього (ОПІ)} \end{aligned}$$

Прогностичні можливості цього рівняння є високо надійними ($R^2 = 0,89$ – виділена сукупність предикторів пояснює 89 % загальної дисперсії виміру адаптивності).

6. Регресійну модель для впевненості як складника особистісної готовності майбутніх

правоохоронців до змін подано за допомогою рівняння, яке містить шість предикторів ($R = 0,949$; $F = 27,53$; $p = 0,00001$):

$$\begin{aligned} & \text{«Упевненість» } \beta_1 = 2,57 - \\ & - 0,37 \text{ «Негативне минуле» (ZTP1) } + \\ & + 0,89 \text{ «Майбутнє» (ZTP1) } - \\ & - 0,71 \text{ «Фаталістичне теперішнє» (ZTP1) } + \\ & + 0,42 \text{ фактор «Теперішнє» (СДЧ) } + \\ & + 0,39 \text{ оцінка насиченості теперішнього (ОПІ) } - \\ & - 0,22 \text{ «Реалізованість» (ОПІ)} \end{aligned}$$

Прогностичні можливості цього рівняння є високонадійними ($R^2 = 0,901$ – виділена сукупність предикторів пояснює 90,1 % загальної дисперсії показників упевненості як складової готовності майбутніх правоохоронців до інновацій).

7. Регресійну модель для толерантності до двозначності в особистісній готовності

майбутніх правоохоронців до інновацій подано за допомогою рівняння, яке містить чотири предиктори ($R = 0,961$; $F = 37,94$; $p = 0,000001$):

$$\begin{aligned} & \text{«Толерантність до двозначності» } \beta_1 = 11,71 + \\ & + 0,72 \text{ «Майбутнє» (ZTP1) } - \\ & - 0,31 \text{ «Фаталістичне теперішнє» (ZTP1) } + \\ & + 0,23 \text{ оцінка насиченості минулого (ОПІ) } + \\ & + 0,64 \text{ оцінка насиченості майбутнього (ОПІ)} \end{aligned}$$

Прогностичні можливості цього рівняння є високонадійними ($R^2 = 0,928$ – виділена сукупність предикторів пояснює 92,7 % загальної дисперсії показників толерантності до двозначності).

У таблиці 1 подано результати регресійного аналізу для всіх особливостей суб'єктивної картини життєвого шляху, що вивчалися у дослідженні як предиктори розвитку готовності до змін.

Таблиця 1

Особливості суб'єктивної картини життєвого шляху як предиктори інноваційної готовності майбутніх правоохоронців

Методи	Предиктори	Показники готовності до інновацій*						
		Пристрасність	Винахідливість	Оптимізм	Сміливість	Адаптивність	Упевненість	Толерантність до двозначності
ZTP1	Негативне минуле		-			-	-	
	Гедоністичне теперішнє	+			-			
	Майбутнє		+	+		+	+	+
	Позитивне минуле	+		+				
	Фаталістичне теперішнє		+		-	-	-	-
СДЧ	Минуле							
	Теперішнє	+			+		+	
	Майбутнє			+	+			
ОПІ	Оцінка насиченості минулого		+			+		+
	Оцінка насиченості теперішнього	+					+	
	Оцінка насиченості майбутнього			+		+		+
	Реалізованість	-	-	-			-	
	Психологічний вік							
	Коефіцієнт дорослості	-						
	Очікувана тривалість життя							

* Примітка: «+» використовується для маркування прямого (такого, що посилює), «-» – зворотного (такого, що послаблює) впливу предиктора на інноваційну готовність.

Обговорення результатів дослідження

Суттєве значення для прогнозування пристрасності як складової готовності до інновацій мають такі психобіографічні показники: часові перспективи «Гедоністичне теперішнє» ($\beta = 2,18$; $p = 0,00071$) та «Позитивне минуле» ($\beta = 0,627$; $p = 0,000001$), фактор «Теперішнє» СДЧ ($\beta = 1,768$; $p = 0,000008$) та оцін-

ка насиченості теперішнього ($\beta = 1,405$; $p = 0,000001$). Зворотній вплив здійснюють предиктори «Реалізованість» ($\beta = -0,627$; $p = 0,000001$) та коефіцієнт дорослості ($\beta = -0,768$; $p = 0,000008$). Прогностична надійність визначається коефіцієнтом множинної регресії, який перевищує 0,8 – надані у рівнянні показники особливостей суб'єктивної

картини життєвого шляху є високовпливовими предикторами розвитку пристрасності як складової готовності майбутніх правоохоронців до інновацій.

Для розвитку винахідливості майбутніх правоохоронців найбільш суттєве прогностичне значення мають часова перспектива «Майбутнє» ($\beta = 0,519$; $p = 0,00294$) та оцінка насиченості минулого ($\beta = 0,468$; $p = 0,00163$). Зворотний вплив можна спрогнозувати за рахунок дії часових перспектив «Негативне минуле» ($\beta = -0,763$; $p = 0,00001$) та «Фаталістичне теперішнє» ($\beta = -0,285$; $p = 0,01462$) й показника ОПІ «Реалізованість» ($\beta = -0,269$; $p = 0,01215$). Прогностична надійність рівняння визначається коефіцієнтом, який є прийнятно значущим, але не перевищує 0,8. Такі результати свідчать про те, що, хоча представлені у рівнянні особливості суб'єктивної картини життєвого шляху є досить важливими предикторами винахідливості майбутніх охоронців, слід припустити, що на її розвиток також впливають інші фактори, не досліджені у роботі.

Для оптимізму майбутніх правоохоронців виділено прогностичні фактори, до яких належать часові перспективи «Майбутнє» ($\beta = 0,381$; $p = 0,000008$) та «Позитивне минуле» ($\beta = 0,262$; $p = 0,00321$), фактор «майбутнє» СДЧ ($\beta = 0,262$; $p = 0,00189$), оцінка насиченості майбутнього ($\beta = 0,238$; $p = 0,00214$). Предиктором зі зворотним прогностичним значенням є «Реалізованість» як показник вичерпаності потенціалу життєвих подій ($\beta = -0,278$; $p < 0,01234$). Прогностична надійність рівняння не перевищує коефіцієнт 0,8 – на розвиток оптимізму можуть впливати інші предиктори, яких нема у рівнянні.

Для розвитку сміливості та підприємливості як складової інноваційної готовності майбутніх правоохоронців суттєве прогностичне значення мають неусвідомлювані позитивні оцінки теперішнього та майбутнього – фактори СДЧ «Теперішнє» ($\beta = 0,213$; $p = 0,0034$) та «Майбутнє» ($\beta = 0,175$; $p = 0,00339$). Зниження рівня сміливості досліджуваних можна спрогнозувати за рахунок впливу часових перспектив «Гедоністичне теперішнє» ($\beta = -0,337$; $p = 0,0000281$) та «Фаталістичне теперішнє» ($\beta = -0,275$; $p = 0,000721$). Прогностична надійність рівняння є нижчою за показник 0,8 – предикторами розвитку сміливості можуть бути й інші фактори, не досліджувані в роботі.

Впливовими предикторами адаптивності в інноваційній готовності майбутніх правоохоронців є часова перспектива «Майбутнє» ($\beta = 1,052$; $p = 0,0000031$) та показники усві-

домлюваного ставлення до життя – оцінка насиченості минулого ($\beta = 0,49$; $p = 0,00071$) й оцінка насиченості майбутнього ($\beta = 0,622$; $p = 0,000755$). На зниження адаптивності як складової готовності майбутніх правоохоронців до інновацій впливає часова перспектива «Негативне минуле» ($\beta = -0,967$; $p = 0,00084$). Прогностична надійність рівняння визначається коефіцієнтом множинної регресії, який перевищує 0,8 – представлені суб'єктивної картини життя, особливості, що містяться у рівнянні є високовпливовими предикторами розвитку адаптивності як складової інноваційної готовності майбутніх правоохоронців.

Для прогнозування впевненості досліджуваних найбільше значення мають такі особливості суб'єктивної картини життя: часова перспектива «Майбутнє» ($\beta = 0,789$; $p = 0,000001$), фактор «Теперішнє» СДЧ ($\beta = 1,154$; $p = 0,0001$) та усвідомлювана оцінка насиченості теперішнього ($\beta = 0,339$; $p = 0,00789$). Гальмуючий вплив на розвиток упевненості досліджуваних чинять «Реалізованість» ($\beta = -0,321$; $p = 0,0478$), часові перспективи «Негативне минуле» ($\beta = -0,82$; $p = 0,000001$) й «Фаталістичне теперішнє» ($\beta = -0,448$; $p = 0,00017$). Прогностична надійність рівняння визначається коефіцієнтом множинної регресії, який перевищує 0,8 – особливості суб'єктивної картини життєвого шляху, що містяться у рівнянні є високовпливовими предикторами розвитку впевненості як складової інноваційної готовності майбутніх правоохоронців.

На розвиток толерантності до двозначності як складника інноваційної готовності впливають такі психобіографічні показники: усвідомлювані оцінка насиченості минулого ($\beta = 0,384$; $p = 0,000219$) й оцінка насиченості майбутнього ($\beta = 0,356$; $p = 0,00872$) і часова перспектива «Майбутнє» ($\beta = 0,459$; $p = 0,00174$). Для зниження толерантності до двозначності значення має часова перспектива «Фаталістичне теперішнє» ($\beta = -0,169$; $p = 0,04156$). Прогностична надійність рівняння перевищує показник 0,8 – визначені предиктори розвитку толерантності до двозначності є високовпливовими.

Таким чином, результати регресійного аналізу переконливо доводять, що особливості суб'єктивної картини життєвого шляху (усвідомлювані й неусвідомлювані оцінки минулого, теперішнього, майбутнього та часові перспективи) є значущими предикторами розвитку особистісної готовності майбутніх правоохоронців до інновацій.

Висновки

Дослідження дозволило підвередити гіпотезу про те, що особливості суб'єктивної картини життя впливають на розвиток інноваційної готовності майбутніх правоохоронців. Отримані результати дають підстави для таких окремих висновків.

Найбільш впливовим предиктором розвитку готовності майбутніх правоохоронців до інновацій є часова перспектива «Майбутнє» (оптимістичне ставлення до майбутнього, загальне прагнення до планування та реалізації обраних цілей). Сильними предикторами зі зворотним впливом є часова перспектива «Фаталістичне теперішнє» (безпорадність, безнадійність у ставленні до майбутнього, відсутність планів і значних життєвих цілей) і показник «Реалізованість» (суб'єктивне уявлення про подієву вичерпаність життєвого шляху).

Помірний позитивний вплив на розвиток інноваційної готовності майбутніх працівників правоохоронних органів чинять неусвідомлені позитивні оцінки теперішнього й майбутнього за СДЧ, усвідомлені оцінки насиченості значущими подіями теперішнього та майбутнього й часова перспектива «Позитивне минуле». Помірний негативний вплив на розвиток готовності до змін чинить часова перспектива «Негативне минуле» (загальне песимістичне, негативне, відразливе ставлення до пройденого етапу життя).

Часова перспектива «Гедоністичне теперішнє» (безтурботне, гедоністичне ставлення до життя, орієнтація на пошук задоволень і насолоди в теперішньому, відсутність турботи про завтрашній день) посилює розвиток пристрасності та загальмовує розвиток сміливості.

Незначний гальмівний вплив на розвиток інноваційної готовності (складової «Пристрасність») чинить коефіцієнт дорослості («Психологічна старість» – суб'єктивна вичерпаність подієвого потенціалу життя).

Психологічний вік та неусвідомлені оцінки минулого не чинять значущого впливу на розвиток готовності до інновацій.

Для таких показників, як «Пристрасність», «Адаптивність», «Упевненість» і «Толерантність до двозначності», прогностична надійність регресійних рівнянь визначається коефіцієнтами множинної регресії, які перевищують показник 0,8. Отже, визначені для розвитку цих складових інноваційної готовності предиктори (особливості суб'єктивної картини життєвого шляху) є високовпливовими. Для трьох складових інноваційної готовності («Винахідливість», «Оптимізм», «Сміливість») прогностична надійність регресійних рівнянь не перевищує 0,8 – на їх розвиток суттєво впливають не лише особливості суб'єктивної картини життя, але й інші предиктори, не досліджувані у роботі.

Список бібліографічних посилань

1. Клименко І. В. Психологічні засади професійної підготовки поліцейських : монографія. Харків : Фоліо, 2018. 424 с.
2. Алюшина Н. О., Кудринська Г. В. Фактори психологічної готовності держслужбовців до нововведень. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2017. № 29. С. 206–213.
3. Герасимов Г. И. Инновации в образовании: сущность и социальные механизмы. Ростов н/Д. : Логос, 1999. 136 с.
4. Ключко В. Е., Галажинский Э. В. Психология инновационного поведения. Томск : Томск. гос. ун-т, 2009. 240 с.
5. Бринза І. В. Паттерни особистості, готової до психологічних змін. *Наука і освіта*. 2014. № 11. С. 45–50.
6. Сапронов Д. В., Леонтьев Д. А. Личностный динамизм и его диагностика. *Психологическая диагностика*. 2007. № 1. С. 66–84.
7. Кроник А. А., Ахмеров Р. А. Каузометрия. Методы самопознания, психодиагностики и психотерапии в психологии жизненного пути. М. : Смысл, 2003. 258 с.
8. Buhler C. Fulfillment and Failure of Life // *The Course of Human Life : A Study of Goals in the Humanistic Perspective* / eds: C. Buhler & F. Massarik. New York : Springer Publishing Co, 1968. P. 400–421.
9. Абульханова К. А., Березина Т. Н. Время личности и время жизни. СПб. : Алетейя, 2001. 304 с.
10. Zimbardo P. G., Keough K. A., Boyd J. N. Present Time Perspective as a Predictor of Risky Driving. *Personality and Individual Differences*. 1997. Vol. 23, Iss. 6. P. 1007–1023. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(97\)00113-X](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(97)00113-X).
11. Бажанова Н. А. Личностная готовность к переменам в контексте исследования феномена «ожидания» (Перевод и апробация опросника «Personal change-readiness survey»). *Acta eruditorum. Научные доклады и сообщения*. СПб. : Изд-во РХГА, 2005. С. 169–178. (Прилож. к журн. «Вестник Русской христианской гуманитарной академии» ; Т. 2).

12. Вассерман Л. И., Кузнецов О. Н., Ташлыков В. А. Семантический дифференциал времени как метод психологической диагностики личности. СПб. : С.-Петербург. НИПНИ им. В. М. Бехтерева, 2005. 27 с.

13. Сырцова А., Соколова Е. Т., Митина О. В. Методика Ф. Зимбардо по временной перспективе. *Психологическая диагностика*. 2007. № 1. С. 85–106.

Надійшла до редколегії 26.02.2019

БОЛЬШАКОВА А. Н. ОСОБЕННОСТИ СУБЪЕКТИВНОЙ КАРТИНЫ ЖИЗНЕННОГО ПУТИ КАК ПРЕДИКТОРЫ ГОТОВНОСТИ К ИННОВАЦИЯМ БУДУЩИХ РАБОТНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

В процессе исследования особенностей субъективной картины жизненного пути как личностных предикторов развития инновационной готовности будущих правоохранителей построены семь регрессионных уравнений, содержащих психобиографические показатели с указанием значимости их влияния на составляющие инновационной готовности. Доказано, что наиболее влиятельным предиктором развития готовности к инновациям является временная перспектива «Будущее». Сильными предикторами с обратным воздействием являются временная перспектива «Фаталистическое настоящее» и показатель «Реализованность». Умеренное негативное влияние на развитие готовности к изменениям оказывает временная перспектива «Отрицательное прошлое».

Ключевые слова: *готовность к инновациям, будущие правоохранители, субъективная картина жизненного пути, временные перспективы, психологическое время.*

BOLSHAKOVA A. M. SPECIFIC FEATURES OF THE SUBJECTIVE PICTURE OF LIFE AS PREDICTORS OF READINESS FOR INNOVATIONS OF FUTURE LAW ENFORCEMENT OFFICERS

The objective of the research was to study the peculiarities of the subjective picture of life as personal predictors of the readiness of future law enforcement officers for innovations.

The diagnosis of readiness for innovations was carried out using the questionnaire “Personal readiness for changes”. To diagnose the peculiarities of the subjective picture of life (psychobiological indicators), the author has used semantic time differential, the Zimbardo Time Perspective Inventory (ZTPI), and the questionnaire “Estimation of five-year intervals”. In the process of statistical processing the author has carried out a multiple regression analysis (by the straight-line stepwise method).

As a result of the research, seven regression equations containing indicators of the features of the subjective picture of life, indicating the significance of their influence on components of innovation readiness, have been constructed.

It has been proved that the time perspective “Future” is the most influential predictor for the development of readiness for innovations of future law enforcement officers. Strong predictors with reverse effect are the time perspective “Fatalistic present” and the indicator “Feasibility”.

It has been demonstrated that moderate positive influence on the development of the innovative readiness of future law enforcement officers makes unconscious positive assessments of the present and future and realized perceptions of the richness of life by significant events and the time perspective of “Positive past”. A moderate negative impact on the development of readiness for changes is done by the time perspective “Negative past”.

It has been revealed that the time perspective “Goddess present” enhances the development of passion and hinders the development of courage in the structure of innovation readiness.

The results of regression analysis prove that the peculiarities of the subjective picture of life, which include the estimation of the unconscious attitude to the present, past and future, time perspectives and perceived assessments of the past, present and future events saturation are significant predictors of the development of innovation readiness of future law enforcement officers.

Key words: *readiness for innovations, future law enforcement officers, subjective picture of life cycle, time perspectives, psychological time.*

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПОЛІЦЕЇСТИКА

УДК 343.9:[343.37+343.55](477)“1933”

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.03>

ВОЛОДИМИР АНАТОЛІЙОВИЧ ГРЕЧЕНКО,

*доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет внутрішніх справ;*

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,
e-mail: grechenko18@gmail.com;

ВАСИЛЬ ВАСИЛЬОВИЧ РОССІХІН,

*доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України,
Харківський національний університет радіоелектроніки;
член редколегії журналу «Право і безпека»;*

 <https://orcid.org/0000-0003-3423-8896>,
e-mail: vasyl.rossikhin@nure.ua

ДЕЯКІ ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УСРР У 1933 Р.

Розглянуто основні напрями діяльності міліції щодо паспортизації населення та роль міліції у здійсненні хлібозаготівель 1933 р. в Україні, що призвели до голоду. Проаналізовано причини паспортизації, заходи щодо її проведення, завдання міліції в її здійсненні та перші результати. Висвітлено також деякі аспекти участі міліції у вилученні зерна й інших продуктів у селян, забезпечення самих працівників органів внутрішніх справ від голоду та випадків розслідування людоїдства під час Голодомору.

Ключові слова: Україна, 1933 рік, НКВС, міліція, паспортна система, Голодомор.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

В історії України радянської доби є багато трагічних сторінок, але серед них виділяються за масштабом людських втрат, які істотно вплинули на генофонд української нації, 1933, 1937 та 1941 роки. 1933 рік – перший у цьому трагічному переліку, він безпосередньо стосується Голодомору та геноциду українського народу і, незважаючи на велику кількість публікацій про ці події, деякі їх аспекти залишаються недостатньо вивченими. Йдеться, в першу чергу, про діяльність у ці роки міліції УСРР.

Стан дослідження проблеми

Певні аспекти цієї проблеми досліджувалися в дисертаціях О. Ю. Тарасова [1] та Ю. М. Кириченко [2], проте там аналізуються лише заходи щодо впровадження паспортної системи в СРСР, до того ж лише на загальносоюзному матеріалі. Про діяльність міліції УСРР у цьому напрямі, а також про її роль у хлібозаготівлях 1933 р. публікації відсутні.

Мета і завдання дослідження

Виходячи з вищевказаного, автори поставили собі за мету дослідити основні аспекти

діяльності міліції у 1933 р. Ця мета конкретизується у таких завданнях:

- висвітлити роботу міліції щодо впровадження паспортизації в Україні;
- розкрити певні сторони її діяльності під час хлібозаготівель 1933 р.

Наукова новизна дослідження

Уперше висвітлено роль міліції у здійсненні хлібозаготівель 1933 р. в Україні. Додовнено матеріали щодо реалізації паспортизації в республіці через призму завдань і діяльності міліції в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу

У кінці 1932 р. було вирішено докорінним чином змінити систему реєстрації та контролю за населенням у містах СРСР. Уперше раз це питання обговорювалося на засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) 15 листопада 1932 р. У таємному протоколі засідання цього вищого компартійного органу воно було позначене досить виразно: «Про паспортну систему і розвантаження міст від зайвих елементів». Політбюро ухвалило: «У планах розвантаження Москви та Ленінграда й інших великих міських центрів

СРСР від зайвих, не пов'язаних із виробництвом і роботою установ, а також від куркульських, кримінальних та інших антисупільних елементів, що ховаються в містах, визнати необхідним: запровадити єдину паспортну систему по СРСР з відміною всіх інших видів посвідчень, виданих тією або іншою організацією, що надавали до цих пір право на прописку в місті. Організувати, в першу чергу в Москві та Ленінграді, апарат обліку й реєстрації населення та регулювання в'їзду й виїзду» [3, с. 104].

Для розробки конкретних заходів законодавчого й організаційно-практичного характеру була створена комісія Політбюро ЦК ВКП(б) з паспортної системи та розвантаження міст від зайвих елементів під головуванням заступника голови ОДПУ В. А. Балицького. 25 листопада 1932 р. вона повинна була доповісти Політбюро про результати роботи. 23 листопада В. А. Балицький направив Й. В. Сталіну доповідну записку, де давався стислий огляд діючої системи посвідчень особи, яким згідно з декретом від 20 червня 1923 р., доповнени декретом від 18 липня 1927 р., міг бути будь-який документ, аж до довідок, виданих домоуправлінням. Постановою ВЦВК і Раднаркому СРСР від 1 листопада 1930 р. право видачі посвідчень особи було надано сільрадам, скасовано обов'язкову публікацію про втрату документів. Цей закон фактично анулював попередню документацію населення в СРСР. Комісія Балицького розробила три проекти постанов ЦВК і РНК СРСР «Про введення єдиної паспортної системи в містах Союзу РСР», «Про систему обліку і реєстрації населення Союзу РСР», інструкцію РНК «Про облік і реєстрацію населення (прописку), регулювання в'їзду й виїзду в м. Москві, Ленінграді та Харкові» [4].

Постанова ЦВК і РНК СРСР «Про встановлення єдиної паспортної системи по Союзу РСР та обов'язкової прописки паспортів» була ухвалена 27 грудня 1932 р. одночасно з Положенням про паспорти (другий документ, розроблений комісією Балицького). Постановою пропонувалося запровадити єдину паспортну систему з обов'язковою пропискою упродовж 1933 р. в Москві, Ленінграді, Харкові, Києві, Одесі, Мінську, Ростові-на-Дону та Владивостокі. РНК СРСР доручалося розробити терміни введення паспортної системи в усіх інших місцевостях СРСР¹. У Положенні про паспорти,

ухваленому ЦВК і РНК СРСР, указувалося, що «всі громадяни Союзу РСР у віці від 16 років, що постійно мешкають у містах, робітничих селищах, які працюють на транспорті, в радгоспах і на новобудовах, зобов'язані мати паспорти»².

Конкретний час для впровадження паспортизації був обраний зовсім не випадково. В Україні закінчилася колективізація й почався голодомор. Результатом цих процесів стала масова втеча із села селян, які намагалися вижити та врятуватися від голоду. Більшість цих біженців опинилася в містах. Тут також продовжували жити й ті, кого радянська влада вважала своїми прихованими та явними ворогами: приватні торговці, «позбавленці», тобто люди, позбавлені виборчих прав, священнослужителі, колишні царські офіцери та чиновники. До того ж у містах у кінці 1920-х років накопичилася значна кількість кримінального елементу, що призвело до зростання злочинності. Ні кримінальним злочинцям, ні колишнім куркулям, позбавленцям або просто «колишнім людям» видача паспортів не передбачалася. А якщо не було паспорта – то не було й прописки, а без неї людина не мала права проживати в місті.

Головному управлінню робітничо-селянської міліції при ОДПУ СРСР доручалося в десятиденний строк подати в Раднарком інструкцію про «проведення постанови» [5].

Органи міліції УСРР ще до публікації вказаних постанов уряду, з отриманням директивних указівок ГУМ ОДПУ про запровадження паспортизації й обов'язкову прописку паспортів розпочали свою діяльність у цьому напрямі. Головне Управління робітничо-селянської (РС) міліції УСРР з 25 грудня 1932 р. розпочало попереднє опрацювання організаційних заходів з проведення цієї роботи. Вона мала здійснюватися по м. Харкову та приміській території з 1 січня по 1 квітня 1933 р., а у м. Києві й Одесі – з 1 березня по 1 квітня 1933 р. і мала закінчитися впродовж трьох місяців. У зведенні начальника РС міліції УСРР «Про хід робіт по паспортизації в Україні» від 11 січня 1933 р. відзначалося: «Зараз основна увага Головного Управління РС міліції зосереджена на проведенні паспортизації в м. Харкові, приміській смузі і 50-кілометровій зоні. Всього

¹ Об установлении единой паспортной системы по Союзу ССР и обязательной прописки паспортов : постановление ЦИК и СНК СССР от 28.04.1933

№ 861. *Собрание законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства СССР (СЗ СССР)*. 1932. Отд. 1. № 84. Ст. 516.

² Положение о паспортах. *СЗ СССР*. 1932. № 84. Ст. 517.

організовано паспортних пунктів – 48, з яких 22 пункти на заводах, 21 пункт при міськвідділеннях міліції приміської смуги і намічена організація 40 пунктів при Румах (райуправліннях міліції. – *Авт.*) в 50-кілометровій зоні з охопленням Золочівського, Липецького, Старо-Салтавського, Чугуївського, Зяшеського, Ново-Волошського, Валківського і Богодухівського районів. Для комплектування вказаних пунктів і бригад залучені 113 осіб старшого і вищого начскладу Головного і обласних управлінь міліції, в основному партійців: 50 осіб курсантів Київської школи старшого начскладу ім. Балицького. У результаті перевірки списків і документів робітників виявлені 567 осіб соціально чужого і кримінального елементу, а саме: 40 осіб розшукуваних за різні кримінальні злочини, з яких 15 осіб підлягають негайному арешту, близько 200 колишніх злодіїв і грабіжників, інші мають приводи в міліцію для встановлення особи, судимості» і т. д. [6].

На засіданні Політбюро ЦК ВКП(б) 23 квітня 1933 р. був затверджений проект постанови «Про видачу громадянам СРСР паспортів на території СРСР», який був опублікований як постанова РНК від 28 квітня 1933 р. Постанова закріплювала поділ населення СРСР на дві категорії – тих, хто отримував паспорти, і тих, хто не мав на це права. Постанова від 28 квітня розширила список міст, у яких запроваджувалися паспорти. Тепер він містив, окрім Москви, Ленінграда й Харкова, також Київ, Одесу, Мінськ, Ростов-на-Дону, Сталінград, Сталінськ, Баку, Горький, Сормово, Магнітогорськ, Челябінськ, Грозний, Севастополь, Перм, Дніпропетровськ, Свердловськ, Владивосток, Хабаровськ, Нікольськ-Усурійський, Спаськ, Благовещенськ, Анжеро-Судженськ, Прокоп'євськ і Ленінськ¹.

Головною ознакою нової паспортної системи було те, що паспорти видавалися лише тим жителям міст, робітничих селищ, радгоспів та новобудов, які досягли 16-річного віку. Абсолютна більшість мешканців сіл не мала можливості одержати цей документ, і тому люди ставали наче прикріпленими до місця свого проживання. У тих випадках, коли особи, що мешкали в сільських місцевостях, вибували на тривале або постійне проживання в місцевості, де було запроваджено паспортну систему, вони отри-

мували паспорти в районних або міських управліннях робітничо-селянської міліції за місцем свого колишнього проживання строком на 1 рік.

Виїзд із села без дозволу карався штрафом у розмірі до 100 рублів. Якщо це відбувалося повторно, наставала кримінальна відповідальність згідно зі ст. 81-1 Кримінального кодексу УСРР з позбавленням волі на строк до 3 років. Запроваджувалася й обов'язкова прописка паспортів «не пізніше 24-х годин після прибуття на нове місце проживання». Прописка наново виданих паспортів і тимчасових посвідчень здійснювалася в порядку, визначеному Головним управлінням робітничо-селянської міліції при ОДПУ. Усім, хто виїжджав з населеного пункту назавжди або на строк більше 2 місяців, слід негайно було й випускатися. Особам, яким відмовляли у видачі паспорта, міліцією давався припис про виїзд у 10-денний строк, а тим, хто приїхав, і їм було відмовлено в прописці, – припис про виїзд у добовий строк.

В обласних управліннях робітничо-селянської міліції організовувалися паспортні відділи, а в її міських і районних управліннях і відділеннях – паспортні столи. У населених пунктах з населенням понад 10 тис. осіб, де вводилася паспортна система, організовувалися при відповідних управліннях робітничо-селянської міліції адресні бюро (столи). Структура та порядок роботи паспортних відділів і столів, а також адресних бюро (столів) визначалися Головним управлінням робітничо-селянської міліції при ОДПУ.

У цілому така реформа була вигідною для органів безпеки та міліції, оскільки істотно покращувала систему всесоюзного розшуку осіб, зокрема злочинців, через мережу паспортних столів.

«Неблагонадійні» громадяни отримували особливу систему шифрів у паспорті (дволітерну серію та числовий номер). Букви серії утворювали особливий шифр, який знали працівники паспортних столів і відділів кадрів підприємств. У такий спосіб можна було отримати інформацію не лише про те, що власник документа перебував у місцях позбавлення волі, а й про причину його ув'язнення (політична, господарська, кримінальна статті) [7].

4 липня 1933 р. ВУЦВК і РНК УСРР ухвалили постанову «Про зміни й доповнення законодавства УСРР у зв'язку з запровадженням паспортної системи». У ній передбачалося, що за підробку або передачу для використання піддроблених паспортних бланків у вигляді

¹ О выдаче гражданам Союза ССР паспортов на территории Союза ССР : постановление СНК СССР от 28.04.1933 № 861. *Известия ЦИК СССР и ВЦИК*. 1933. 29 апр.

промислу винних осіб притягати до кримінальної відповідальності як за підробку державних цінних паперів за ст. 56-22 Кримінального кодексу УСРР, застосовуючи до них вищу міру соціального захисту (розстріл) з конфіскацією майна, допускаючи в разі пом'якшувальних обставин, зниження міри соціального захисту до позбавлення волі на термін не нижче двох років із конфіскацією всього або частини майна¹.

Про обставини, що виникли у зв'язку з реалізацією паспортної реформи у Дніпропетровській області, говорить доповідна записка секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У на той момент уже голові ДПУ УСРР В. А. Балицькому: «У зв'язку з початком уведення паспортної системи в найбільших містах Союзу значно посилювався приплив в промислові центри області (Дніпропетровськ, Кривий Ріг, Запоріжжя, Каменське) різного роду злочинного, антигромадського, паразитичного елементу. У цих містах за останній час значно посилювався бандитизм, грабежі, крадіжки і ін. види злочинності, боротьба з якими утруднюється, в силу переповнення усіх місць ув'язнення. Усі арештні приміщення і будинки ув'язнення області переповнені надзвичайно. Тільки у одних арештних приміщеннях міліції міститься, вже засуджених на різні терміни, більше 10-ти тисяч осіб» [8; 9, с. 92].

Відповідальність за втілення в життя паспортної системи та за стан паспортної роботи несли начальники міських і районних управлінь міліції. Вони організували цю роботу й керували нею через паспортні апарати (відділи, столи) органів міліції. На великих підприємствах діяли паспортні пункти, були розроблені й тиражувалися бланки необхідних документів тощо [2, с. 13].

Під час кампанії, як це тоді часто було, траплялися численні помилки та перегиби. Так, Політбюро ЦК ВКП(б) указало керівництву міліції, що людям похилого віку, діти яких отримали паспорти, їх теж слід видавати, навіть незважаючи на приналежність до революції до багатих і правлячих класів, а для підтримки антирелігійної роботи дозволили паспортизувати колишніх священнослужителів, що добровільно відмовилися від сану.

Результатом першого року паспортизації стало виселення з режимних міст у позасудо-

вому порядку 43 000 осіб. Із міст, де проводилася паспортизація (за неповними даними), вислано в табори, трудові селища й етапом на батьківщину 203 000 осіб. Усього ж, разом із прикордонною смугою, 497 000, добровільно виїхало з цих міст близько 450 000 осіб [1, с. 22].

У трьох найбільших містах країни, включено з тодішньою столицею України Харковом, після паспортизації не лише покращилася кримінальна обстановка, але і стало менше їдців, і постачання паспортизованого населення хай і не надто істотно, але покращало.

Практичне проведення паспортизації населення СРСР виявило несприятливу демографічну ситуацію в країні, наявність великої кількості декласованих осіб, що не мали постійної роботи або скоїли злочини. Виявлення цього мало позитивне значення для стабілізації демографічної ситуації. Водночас паспортизація супроводжувалася порушенням прав і свобод громадян [2, с. 9].

Проведення паспортизації виявило істотні розбіжності даних про чисельність населення багатьох великих міст (і навіть місцевостей), що малися до запровадження паспортів, і реальною картиною після видачі паспортів і їх прописки. Це стало ще одним доказом того, наскільки недосконалим був облік населення в попередній період. Частка осіб, яким було відмовлено у видачі паспортів, досягала 3,5–5 % від загальної кількості тих, що отримали паспорти [1, с. 21].

Запровадження паспортної системи, безсумнівно, позитивно позначилося на організації протидії злочинності (була зжита порочна практика періоду дії легітимізаційної системи, коли до кримінальної відповідальності могли притягуватися громадяни, особа яких не була встановлена), забезпеченні державної безпеки (паспортизація сприяла виявленню агентури іноземних розвідок), зміцненні обороноздатності (був налагоджений облік призовників, і не випадково військово-облікові столи спочатку були організовані при органах міліції). Позитивну роль відіграла паспортизація і з точки зору посилення захисту прав радянських людей, передусім дітей. Водночас вона супроводжувалася численними репресіями судового й позасудового характеру. Запровадження паспортних обмежень, по суті справи, означало небачену за масштабами висилку (заборону проживання в певних місцевостях і покарання за порушення заборони). У результаті прилегли до паспортизованих територій зони стали місцями концентрації мас раніше судимих що призвело до істотного зростання рівня

¹ Про зміну і доповнення законодавства УСРР в зв'язку з введенням паспортної системи : постановва ВУЦВК і РНК УСРР. *Збірник законів та розпоряджень Робітничо-селянського уряду України (ЗЗ УСРР)*. 1933. № 33. Арт. 427.

злочинності в непаспортизованих регіонах країни й наклало відбиток на весь подальший перебіг їх соціокультурного розвитку [1, с. 23].

Слід відзначити, що органи міліції, будучи складовою частиною ДПУ, брали активну участь у хлібозаготівельній кампанії 1932–1933 рр., яка призвела до голодомору. Ця діяльність мала негативний та репресивний характер.

В одному з документів тих часів відзначається, що органи ДПУ та міліції за період з 1 грудня 1932 р. по 25 січня 1933 р. знайшли 14 956 ям, 621 «чорну комору» і 1359 інших тайників, із яких вилучено 1 718 500 пудів зернохліба. У цю кількість увійшов хліб, знайдений в «озадках» (прихований колективно), а також виявлений у перекупників. Тобто зерно, виявлене під час обшуків, які супроводжувалися конфіскацією всього незернового продовольства, становило зовсім мізерну частку в усьому обсязі заготівель [10].

Ще один документ на цю ж тематику з місцевої відомої газети «Міліціонер Кременчуччини» за 11 листопада 1933 р. Тут повідомляється, що під час хлібозаготівлі 1932–1933 рр. міліцією у Кременчуцькому районі відібрано 18 784 кг зернових культур і 40,94 кг корнеплодів. Відкрито 45 ям з хлібом. Навесні відібрано у спекулянтів і шкідників металу: бабіту – 253,62 кг, олова – 2,2 кг, свинцю – 81,1 кг, міді – 1369,15 кг, алюмінію – 2500 кг, бронзи – 200 кг, цинку – 65 кг, дроту – 105,5 кг. В боротьбі зі спекуляцією складено 460 протоколів. Крім штрафів, накладено покарання у вигляді 2883 днів примусової праці, відібрано велику кількість борошна та різних продуктів. За порушення постанов миськради накладено штрафів 16 421 руб. Вилучено 1724 осіб кримінально-злочинного елемента [1].

Проте щодо своїх співробітників їх керівництво діяло інакше. З метою забезпечити працівників ДПУ та міліції від «продовольчих труднощів» у квітні 1933 р. голова ДПУ УСРР В. А. Балицький написав Генеральному секретареві ЦК КП(б)У С. В. Косіору доповідну записку, в якій повідомляв, що «з метою створення власної продовольчої бази для поліпшення побутових умов працівників ГПУ і міліції при обласних відділах ... існують допоміжні господарства», а потім звернувся з проханням надати їм насіннєву допомогу. С. В. Косіор такий дозвіл дав [12, с. 203].

Співробітники міліції займалися також розслідуванням справ, пов'язаних із канібалізмом. Так було, наприклад, у селі Єременкове Шапарської сільради Новопсковського району тоді Донецької області, куди для розслідування виїжджали начальник міліції району й уповноважений карного розшуку. Тут селянка Домаха Хрипун разом зі своєю дочкою – 14-річною Улітою дорізали вмираючу небогу Маньку (Марію) Хрипун 7–8 років та зварили її нутроці [13]. Такі випадки тоді, на превеликий жаль, були досить частими.

Висновки

Отже, діяльність міліції у 1933 р., крім протидії злочинності, зосереджувалась на реалізації паспортної реформи й участі в хлібозаготівлях, де роль міліції, як і інших органів радянської влади, була негативною. Впровадження паспортної системи мало позитивне значення для протидії злочинності, але супроводжувалося численними порушеннями законності.

Список бібліографічних посилань

1. Тарасов А. Ю. Паспортная система и паспортный режим в Советском государстве в 30-е гг. XX в. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2005. 24 с.
2. Кириченко Ю. Н. Организационно-правовые основы функционирования паспортной службы советской милиции в предвоенный период и в годы Великой Отечественной войны (1932–1945 гг.) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. М., 2010. 21 с.
3. О паспортной системе и разгрузке городов от лишних элементов. *Вестник Архива Президента Российской Федерации*. 1997. № 6. С. 101–121.
4. Хмельницкий Д. Сталинский паспорт. *Гептер*. 14.09.2018. URL: <http://gefter.ru/archive/25308> (дата звернення: 14.02.2019).
5. Попов В. Паспортная система советского крепостничества. *Новый мир*. 1996. № 6. URL: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/1996/6/popov.html (дата звернення: 14.02.2019).
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). Ф. 1. Оп. 20. Спр. 6394. Арк. 2–10.
7. Вронська Т. В., Кульчицький С. В. Паспортизація населення // *Енциклопедія історії України* : у 10 т. Т. 8 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 2011. С. 83–84.
8. Доповідь секретаря Дніпропетровського обкому КП(б)У голові ДПУ УСРР тов. Балицькому про прийняття заходів щодо вилучення злочинного елемента на Дніпропетровщині 18 лютого 1933 р. // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) :

у 6 т. Т. 4 / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ, 2015. С. 248–249.

9. Греченко В. А., Ключко А. М. Злочинність в УСРР та протидія їй у першій половині 1930-х років. *Право і Безпека*. 2017. № 4 (67). С. 88–94.

10. Кульчицький С. В. Голод, голодомор 1932–33 // *Енциклопедія сучасної України* : у 20 т. Т. 6: Го–Гю. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. С. 79.

11. Про боротьбу та чергові завдання міської міліції. *Міліціонер Кременчуччини*. 1933. 11 листоп.

12. Шаповал Ю. І., Золотарьов В. А. Всеволод Балицький. Особа, час, оточення. Київ : Стило, 2002. 468 с.

13. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2189. Арк. 76–78.

Надійшла до редколегії 20.02.2019

ГРЕЧЕНКО В. А., РОССИХИН В. В. НЕКОТОРЫЕ ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МИЛИЦИИ УССР В 1933 Г.

Рассмотрены основные направления деятельности милиции по паспортизации населения и роль милиции в осуществлении хлебозаготовок 1933 г. в Украине, приведших к голоду. Проанализированы причины паспортизации, меры по её проведению, задачи милиции в её осуществлении и первые результаты. Освещены также некоторые аспекты участия милиции в изъятии зерна и других продуктов у крестьян, защиты самих работников органов внутренних дел от голода и случаев расследования людоедства во время Голодомора.

Ключевые слова: Украина, 1933 год, НКВД, милиция, паспортная система, Голодомор.

GRECHENKO V. A., ROSSIKHIN V. V. SOME BASIC ASPECTS OF MILITIA ACTIVITIES IN UKRAINIAN SSR IN 1933

The authors' objective was to study the main aspects of militia's activities in 1933. This objective is specified in the following tasks: to highlight the work of militia regarding the introduction of passportization in Ukraine; to reveal certain aspects of its activity during the grain supplies in 1933. The authors of the article highlight for the first time the role of militia in carrying out grain supplies in 1933 in Ukraine. Materials on the implementation of passportization in the Republic have been supplemented through the prism of the tasks and activities of militia in this direction.

It has been noted that the system of registration and control of population in the cities of Ukrainian SSR was radically changed at the end of 1932. The exact time for the introduction of passportization was chosen not by chance – collectivization in Ukraine ended and the Holodomor began. The result of these processes was a massive flight of peasants from villages who tried to survive and escape from the Holodomor. The main feature of the new passport system was the fact that passports were issued only to those residents of cities, workers' settlements, state-owned enterprises and new buildings who reached the age of 16 years. An absolute majority of villagers did not have the opportunity to get this document and therefore became attached to their places of residence.

Practical conduction of passportization of the population in Ukrainian SSR revealed an unfavorable demographic situation in the country and the presence of a large number of declassified persons who did not have a permanent job or committed crimes. The introduction of the passport system positively affected the organization of combating crime and ensuring state security, the registration of receiptees was established. At the same time, passportization was accompanied by numerous repressions of judicial and extrajudicial nature. Militia being a part of the State Political Administration took an active part in the grain supplies campaign of 1932-1933, which led to the Holodomor. That activity had negative and repressive nature. Officers of militia also investigated the cases involving cannibalism.

Key words: Ukraine, 1933, NKVS, militia, passport system, Holodomor.

НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА КОЛОМОЄЦЬ,

кандидат юридичних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-4623-610X>,

e-mail: nataliia1987kolomoiets@gmail.com

ПРИЙМАЛЬНИКИ-РОЗПОДІЛЬНИКИ ДЛЯ ДІТЕЙ: ОСНОВНІ ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Розглянуто умови функціонування приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України. Сформульовано підстави перебування неповнолітніх у вказаних закладах органів Національної поліції України, охарактеризовано компетенцію уповноважених осіб, що безпосередньо працюють із дітьми, які потрапляють до приймальників-розподільників, а також визначено проблемні аспекти функціонування зазначених закладів.

Ключові слова: приймальники-розподільники для дітей, захист прав і свобод, заходи примусу, гарантії.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Протиправна поведінка осіб, які не досягли 18-річного віку, продовжує поширюватися в усіх регіонах нашої держави, незважаючи на весь комплекс профілактичних державних програм. Обумовлено це цілою низкою чинників, які мають як суб'єктивний характер, тобто виникають через самого неповнолітнього та його оточення, так і об'єктивний – це чинники, які формуються в суспільстві та державі, і за рахунок цього виникають умови, які сприяють розвитку у дітей деліктної поведінки.

Для роботи з такою категорією осіб у державному апараті створено чималу кількість органів та організацій, уповноважених застосовувати заходи примусу. При цьому дуже актуальним залишається питання правомірності та доцільності застосування таких заходів впливу до неповнолітніх, а також гарантування та забезпечення їх прав і свобод у випадках, пов'язаних з обмеженням дієздатності.

Стан дослідження проблеми

На сьогодні в адміністративно-правовій, цивільно-правовій, соціологічній, кримінально-правовій та інших науках існує ціла низка праць, присвячених саме розбудові системи правового захисту прав дитини. У цьому напрямку працювали Б. Андрусин, В. Синьов, І. Сагайдак та Н. Опольська, у своєму монографічному дослідженні вивчають питання соціально-правового захисту прав дитини в Україні [1], Л. Миськів, яка акцентувала увагу

на адміністративно-правових засадах впровадження інклюзивної освіти в Україні [2], І. Бандурка, яка розглядала основні аспекти кримінально-правового захисту дитинства в Україні [3], О. Синегубов, який підготував дисертаційне дослідження, присвячене здійсненню особистих немайнових прав фізичних осіб, що не досягли повноліття [4], В. Кірюхін, який вивчав теоретично-правові основи та напрямки вдосконалення адміністративної діяльності поліції з профілактики правопорушень неповнолітніх [5], В. Абрамов, у якого є чимало праць про права дитини та їх захист [6], О. Юнусова, яка досліджувала адміністративно-правове регулювання захисту прав і законних інтересів неповнолітніх [7], А. Сазонова, яка вивчала соціальні інститути забезпечення прав дитини на сім'ю [8], та низка інших. Але суспільні відносини й саме ювенальне законодавство перебувають у постійній динаміці, а тому потребують безперервного аналізу та вироблення на підставі цього рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення чинних норм і стандартів.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – на основі чинного законодавства та практики його застосування з'ясувати правовий статус приймальників-розподільників для дітей як суб'єктів, уповноважених на застосування заходів впливу щодо неповнолітніх, а також визначити головні проблемні питання, які виникають у процесі їх правореалізаційної практики. Для реалізації поставленої мети мають бути виконані такі

завдання: по-перше, дослідити правову природу існування та функціонування приймальників-розподільників для дітей; по-друге, з'ясувати основні напрямки роботи цих інституцій; по-третє, узагальнити виклики, які сьогодні стоять на порядку денному перед приймальниками-розподільниками для дітей.

Наукова новизна дослідження

У процесі дослідження розкриваються основні проблемні питання діяльності приймальників-розподільників для дітей, органів що функціонують у Національній поліції України, які потребують нагального вирішення. Усі прогалини у роботі зазначених інституцій висвітлено у вигляді їх класифікації за такими напрямками: правові, матеріально-технічні, організаційні та кадрові.

Виклад основного матеріалу

За своїм змістом приймальники-розподільники для дітей є спеціальними установами органів Національної поліції, призначеними для тимчасового тримання дітей віком від 11 років. Вони створюються в усіх адміністративно-територіальних одиницях України та діють згідно з положенням, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України. До цих установ діти потрапляють у таких випадках:

1) якщо вони досягли 11-річного віку й щодо них є достатньо підстав вважати, що вони вчинили суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, за яке Кримінальним кодексом України передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад 5 років, і які не досягли віку, з якого за таке діяння особи підлягають кримінальній відповідальності, – на строк, визначений слідчим суддею чи судом у постановленій у кримінальному провадженні ухвалі про поміщення особи у приймальник-розподільник для дітей;

2) якщо вони підлягають направленню за рішенням суду, що набрало законної сили, до спеціальних навчальних закладів для дітей, які потребують особливих умов виховання, і є достатньо підстав вважати, що такі діти займатимуться протиправною діяльністю, – на строк, необхідний для доставляння їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб;

3) якщо діти самовільно залишили спеціальні навчально-виховні заклади, в яких перебували, – на строк, необхідний для доставляння їх до спеціальних навчально-виховних закладів, але не більше 30 діб;

4) якщо вони перебувають у розшуку як такі, що зникли, залишили сім'ї або навчально-виховні заклади (бродяжать), – на строк, необхідний для передавання їх уповноваженому підрозділу органів Національної поліції, який ініціював розшук, але не більше 36 годин;

5) якщо діти залишили держави постійного проживання й відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, підлягають поверненню до держав свого постійного проживання, – на строк, необхідний для передавання їх батькам, іншим законним представникам або працівникам спеціалізованих установ держав постійного проживання¹.

Для роботи з переліченими категоріями осіб та їх реабілітації держава поклала на приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції України такі завдання.

1. Проведення індивідуальної профілактичної та виховної роботи з дітьми, запобігання вчиненню ними протиправних дій. Така робота здійснюється відповідно до планів, затверджених начальником приймальника-розподільника для дітей, з урахуванням віку та стану здоров'я дитини, її фізичного й психічного розвитку, суспільної небезпечності раніше вчинених нею правопорушень, а також інших обставин, які мають значення для ефективного застосування заходів профілактичного впливу. Зокрема, з метою запобігання правопорушенням серед дітей, виявлення й усунення причин та умов, що призвели до їх скоєння, посадові особи вказаних установ проводять роботу в таких напрямках:

а) з'ясування умов життя й виховання дитини в сім'ї, її особистих якостей, інтересів, причин самовільного залишення закладів для дітей, причин учинення злочинів або правопорушень; установлення осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність;

б) проведення індивідуальних виховних заходів із дітьми, які утримуються в приймальниках-розподільниках для дітей, звертаючи особливу увагу на розвиток їх позитивних схильностей та інтересів, усунення недоліків у поведінці, залучення до навчання та практики;

в) інформування зацікавлених органів державної влади про причини вчинення правопорушень дітьми, які утримувалися в приймальниках-розподільниках для дітей;

¹ Про організацію діяльності приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України : наказ МВС України від 03.07.2017 № 560.

подання пропозицій щодо їх усунення, а також щодо поліпшення організації навчання й виховання дітей;

г) здійснення контролю за санітарним станом приміщень приймальників-розподільників для дітей, своєчасним проведенням санітарної обробки дітей, їх одягу, речей і постільної білизни та організацією харчування.

2. Виявлення причин та умов, що призводять до скоєння дітьми злочинів і правопорушень.

3. Дотримання прав дітей.

4. Взаємодія з органами державної влади, закладами освіти та громадськими організаціями з питань проведення профілактичної й виховної роботи з дітьми, поміщеними до приймальників-розподільників для дітей.

5. Забезпечення належних, безпечних і здорових умов перебування дітей і працівників приймальників-розподільників для дітей, запобігання нещасним випадкам і професійним захворюванням тощо¹.

Отже, в разі поміщення неповнолітньої особи до приймальників-розподільників для дітей їй мають бути забезпечені всі належні права й умови, передбачені нормами чинного законодавства за таких обставин. Зокрема, у кожній такій установі мають створюватись спеціально обладнана кімнати прийому дітей, навчальний клас, ігрова кімната з телевізором і настільними іграми, чоловічі та жіночі спальні з одноярусними ліжками, тумбочками, матрацами й постільною білизною в повному комплекті, тюлем та шторами, духова й туалетні кімнати, кухня, їдальня, кімната для зберігання особистих речей утримуваних осіб, кабінети посадових осіб приймальників-розподільників для дітей та архівна кімната. Усі зазначені приміщення мають відповідати вимогам законодавства України та будівельних норм, визначених актами Кабінету Міністрів України. Приймальник-розподільник для дітей також має бути обладнаний спортивним майданчиком і двориком для прогулянок².

Усі діти, які доставляються до приймальників-розподільників, мають бути зареєстровані у спеціальному обліковому журналі. При цьому дуже важливо, щоб працівники зазначених установ дотримувались усіх процесуальних норм, а саме:

1) перед поміщенням дитини до прийма-

льника-розподільника для дітей уповноважена посадова особа повинна у присутності двох інших посадових осіб однієї статі з доставленою дитиною провести її особистий огляд, зокрема на наявність тілесних ушкоджень, про що складається протокол особистого огляду дитини (особистий огляд проводиться з дотриманням законності та без приниження гідності дитини);

2) під час огляду підлягають вилученню зброя, боеприпаси, вибухові, отруйні та наркотичні речовини, гральні карти, спиртні напої, тютюнові вироби, сірники, колочі, ріжучі предмети та речі, які можуть свідчити про можливу причетність дитини до вчинення злочину (про вилучені предмети робиться відповідний запис у протоколі особистого огляду дитини);

3) гроші, документи й інші речі, вилучені під час огляду, здаються посадовою особою, яка здійснювала огляд, посадовій особі приймальника-розподільника для дітей разом із протоколом особистого огляду дитини (про що робиться відповідний запис у журналі обліку цінностей, вилучених у дітей, поміщених у приймальник-розподільник для дітей);

4) стосовно кожної дитини має бути обов'язково заведена облікова справа, яка реєструється у журналі облікових справ стосовно дітей, поміщених у приймальник-розподільник для дітей;

5) після закінчення строку перебування дитини в приймальнику-розподільнику для дітей, установленого рішенням суду, передання дітей батькам, іншим законним представникам, особі, яка здійснює досудове розслідування, слідчому або представнику спеціальної установи для дітей має оформлюватися актом про передачу такої особи³.

Важливо згадати і про той факт, що діти, які тримаються в приймальниках-розподільниках для дітей, що функціонують у складі органів Національної поліції України, повинні забезпечуватися харчуванням, одягом, взуттям та іншим майном відповідно до норм чинного законодавства⁴. При цьому однією з основних гарантій забезпечення прав дитини в приймальнику-розподільнику для дітей є покладення обов'язку на посадових осіб роз'яснювати їх права та обов'язки, про що робиться відмітка в обліковій справі дитини.

¹ Там само.

² Правила внутрішнього розпорядку приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 03.07.2017 № 560.

³ Там само.

⁴ Перелік норм належності матеріально-технічного забезпечення приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 03.07.2017 № 560.

Так, діти, які утримуються в приймальнику-розподільнику для дітей, мають право:

1) на отримання посилок і передач, а також на листування, спілкування телефоном, зустрічі з батьками, іншими законними представниками, адвокатами, родичами та представниками громадських організацій;

2) на звернення із заявами та скаргами з приводу утримання в приймальнику-розподільнику для дітей до органів прокуратури й інших органів державної влади;

3) на зустріч із батьками, іншими законними представниками та родичами з письмового дозволу посадової особи, яка здійснює досудове розслідування, якщо стосовно цих дітей таке здійснюється¹.

Але, на жаль, ознайомлення з публічною інформацією що міститься на офіційному інтернет-порталі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, дає нам підстави стверджувати, що не завжди те, що прописано в нормах законодавчих актів, забезпечується в правореалізаційній сфері. Зокрема, у приймальнику-розподільнику для дітей Головного управління Національної поліції в місті Києві станом на 22 лютого 2019 р. відсутній психолог, бо перебуває у декретній відпустці [9], в приймальнику-розподільнику для дітей, підпорядкованому Дніпропетровському міському управлінню Головного управління Національної поліції України в Дніпропетровській області взагалі відсутня посада психолога [10], і таких прикладів, на жаль, є досить багато. У деяких приймальниках-розподільниках для дітей відсутні посади медичних працівників, а посади самих посадових осіб є вакантними.

Загалом аналіз звітів, які відображаються на офіційному інтернет-порталі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, дав нам можливість визначити такі основні прогалини в організації роботи приймальників-розподільників для дітей, що функціонують у Національній поліції України:

1) правові: а) недосконалість норм чинного законодавства, яке регламентує діяльність приймальників-розподільників для дітей; б) відсутність процесуальних норм, які б забезпечували механізм реалізації матеріальних норм; в) неврегульованість окремих сфер роботи приймальників-розподільників для дітей; г) «незастосовуваність» окремих положень норм чинного законодавства або нехтування ними;

¹ Правила внутрішнього розпорядку приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України.

2) матеріально-технічні: а) неналежна оснащеність приміщень для дітей (наприклад, спальні приміщення не обладнано санітарними вузлами та вентиляцією, або в них немає кнопок виклику персоналу; відсутність штор у приміщеннях для дівчаток; на дверях санітарних вузлів для дівчаток і для хлопчиків відсутні таблички, які б дозволяли ідентифікувати призначення цих приміщень; кабінки санітарних вузлів не мають дверцят, що не дає можливості усамітнитись, тощо); б) для проведення шкільних занять відсутня необхідна матеріально-технічна база; шкільні підручники застаріли або взагалі відсутні; в) занедбаність двориків для прогулянок; відсутність покриття для захисту від атмосферних опадів; засміченість території; г) порушення стандартів організації харчування; г) невідповідність умов перебування вихованців у приймальниках-розподільниках для дітей сучасним вимогам і стандартам [10];

3) організаційні: а) потребує покращення організація індивідуальної профілактичної та виховної роботи з дітьми; б) трапляються непоодинокі випадки перебування дитини фактично в умовах ізоляції (вона може бути позбавлена спілкування з однолітками протягом 30 днів, оскільки сама перебуває у приймальнику-розподільнику для дітей);

4) кадрові: а) неуплектованість штатів приймальників-розподільників для дітей; б) брак психологів та медичних працівників; в) неналежна забезпеченість умов праці співробітників приймальників-розподільників для дітей.

Але при цьому всьому варто звернути увагу на деяку позитивну динаміку. Так, за даними органів Національної поліції України, кількість дітей, які перебувають у приймальниках-розподільниках для дітей, поступово зменшується: у 2000 р. вона становила 1736 осіб, у 2005 р. – 1097 осіб, у 2010 р. – 616 осіб, у 2015 р. – 59 осіб; у 2016 р. – 54, у 2017 р. також 54 особи² (рис. 1) [11, с. 50].

² Інформацію за результатами державних статистичних спостережень та адміністративними даними за 2014–2017 рік подано без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

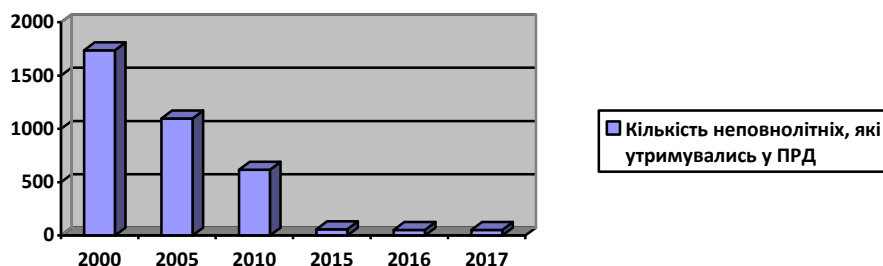

Рисунок 1 – Кількість неповнолітніх, які утримувались у приймальниках-розподільниках для дітей протягом року

Проте, на жаль, це не говорить про те, що зменшується кількість правопорушників чи тих неповнолітніх, які займаються бродяжництвом, оскільки приріст населення нашої держави все одно поступово зменшується, і тому, характеризуючи статистичні дані неповнолітніх порушників закону, варто враховувати всі об'єктивні обставини. Тим не менш, ми можемо говорити про тенденцію до гуманізації примусового апарату нашої держави й актуалізацію дотримання конституційних прав дітей. Але, попри зазначене, все одно залишається ціла низка проблемних організа-

ційно-правових питань. Тому, як стверджують окремі критики, варто вивчити всі можливі шляхи реформування цих закладів і переорієнтувати їх у центри ресоціалізації для дітей.

Висновки

Приймальники-розподільники для дітей є необхідними інституціями у сфері адміністративно-правового захисту прав дитини, проте необхідно сформувати та гарантувати належні умови перебування неповнолітніх у таких закладах не лише «на папері», а і в реальних умовах місця й часу.

Список бібліографічних посилань

1. Соціально-правовий захист дітей в Україні : монографія / за ред. Б. І. Андрусишина. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 264 с.
2. Миськів Л. І. Адміністративно-правові засади впровадження інклюзивної освіти в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 360 с.
3. Бандурка І. О. Кримінально-правовий захист дитинства в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 404 с.
4. Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 508 с.
5. Кирюхин В. В. Административная деятельность полиции по профилактике правонарушений несовершеннолетних: теоретико-правовые основы и направления совершенствования : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2017. 36 с.
6. Абрамов В. И. Права ребенка и их защита в России: общетеоретический анализ : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2007. 455 с.
7. Юнусова О. М. Административно-правовое регулирование защиты прав и законных интересов несовершеннолетних в Республике Таджикистан : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2015. 180 с.
8. Сазонова А. В. Социальные институты обеспечения прав ребенка на семью : дис. ... канд. юрид. наук : 22.00.04. СПб., 2008. 179 с.
9. У приймальнику-розподільнику для дітей ГУ НП в місті Києві виявлені порушення // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіц. сайт. 22.02.2019. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/u-prijmalniku-rozpodilniku-dlya-ditej-gu-np-v-misti-kiyevi-viyavleni-porushennya> (дата звернення: 24.02.2019).
10. Повна ізоляція та відсутність медичного нагляду: виявлено грубі порушення прав дітей під час тримання у приймальнику-розподільнику на Дніпропетровщині // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини : офіц. сайт. 12.02.2019. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/12219-jh-povna-izolyatsiya-ta-vidsutnist-medichnogo-naglyadu-viyavleno-grubi-po/> (дата звернення: 22.02.2019).
11. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства : статист. зб. / Держ. служба статистики України. Київ, 2018. 77 с.

Надійшла до редакції 25.03.2019

КОЛОМОЕЦ Н. В. ПРИЁМНИКИ-РАСПРЕДЕЛИТЕЛИ ДЛЯ ДЕТЕЙ: ОСНОВНЫЕ ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Рассмотрены условия функционирования приёмников-распределителей для детей. В ходе исследования сформулированы основания пребывания несовершеннолетних в указанных учреждениях органов Национальной полиции Украины, охарактеризована компетенция уполномоченных субъектов, непосредственно работающих с детьми, которые попадают в приёмники-распределители, а также определены проблемные аспекты функционирования указанных учреждений.

Ключевые слова: *приёмники-распределители для детей, дети защита прав и свобод, меры принуждения, гарантии прав и свобод детей.*

KOLOMOIETS N. V. CHILDREN RECEPTION CENTERS: MAIN CHALLENGES OF THE PRESENT DAY

The author of the article has studied the legal grounds for the functioning of children reception centers. While presenting the material the author has reflected the current conditions of minors stay in these institutions of the National Police of Ukraine and has revealed the competence of authorized persons, who work directly with children who enter the reception centers. Special attention has been paid to the fact that a minor being placed in these institutions, must be provided with all due rights and conditions stipulated by the norms of the current national and international legislation.

As a result of the conducted analysis, the author has formed such main gaps in the organization of the work of children reception centers as: legal (for example, the imperfection of the norms of the current legislation, which regulates the activity of children reception centers, the lack of procedural norms that would provide the mechanism for the implementation of material norms, etc.); logistical (for example, inadequate equipment of premises for children; violations of food standards; inconsistencies in the conditions for educatees in children reception centers with modern requirements and standards, etc.); organizational (for example, the organization of individual preventive and educational work with children needs to be improved, any manifestations of minors isolation must be mitigated, etc.) and human resources (for example, incomplete assembly of the staff in children reception centers, the lack of psychologists and medical employees, etc.).

The author making conclusions, has noted that children reception centers are necessary institutions in the field of administrative and legal protection of children rights, but proper conditions for the stay of minors in such institutions should be formed and guaranteed, not only “in black and white”, but in real conditions of the place and time.

Key words: *children reception centers, children, protection of rights and freedoms, measures of coercion, guarantees of rights and freedoms of children.*

ІГОР ОЛЕГОВИЧ СВЯТОКУМ,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0003-4374-5494>,*e-mail: mrgenshi@gmail.com***НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ КОМІСІЙ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Розглянуто сучасний стан нормативно-правового забезпечення діяльності поліцейських комісій. Зосереджено увагу на проблемах, пов'язаних із їх формуванням, зокрема на відсутності єдиного підходу до формування поліцейських комісій міжрегіональних територіальних органів поліції. Наголошено на необхідності перегляду наявного стану, за якого обов'язковим є конкурс лише в разі призначення на посаду в Національній поліції вперше. Запропоновано врегулювати повноваження поліцейських комісій щодо визначення пріоритетів поліцейської діяльності відповідних територіальних органів поліції.

Ключові слова: *поліцейські комісії, Національна поліція України, Міністерство внутрішніх справ України, кадрова політика, реформа поліції.*

*Оригінальна стаття***Постановка проблеми**

Однією з новел Закону України «Про Національну поліцію» стало утворення поліцейських комісій. Відповідно до ч. 1 ст. 51 цього закону основною ціллю їх діяльності є забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня й особистих якостей кожного поліцейського, відповідності їх посаді та визначення перспективи службового використання. При цьому порядок формування поліцейських комісій забезпечує участь у їх роботі представників громадськості, що робить їх потенційно корисним інструментом, з одного боку, забезпечення цивільного контролю за діяльністю поліції, а з іншого, – взаємодії між поліцією та населенням.

Разом із цим на сьогодні діяльність поліцейських комісій обмежується здебільшого доббором кандидатів для несення служби в органах Національної поліції. У зв'язку з цим актуальним є з'ясування поточного стану нормативно-правового забезпечення діяльності поліцейських комісій та виділення ключових проблем, які обмежують їх подальший розвиток.

Стан дослідження проблеми

Діяльність поліцейських комісій розглядалась переважно у двох аспектах. Перший та основний з них був пов'язаний із питанням ролі цих комісій у реалізації кадрової політики Національної поліції України. Цій тематиці присвятили свої роботи, зокрема, І. С. Крав-

ченко, В. В. Барко, В. П. Остапович та В. І. Барко [1; 2] та ін. Тим не менш, проблеми функціонування власне поліцейських комісій у зазначених дослідженнях розглядалися лише побіжно, в контексті вирішення ширших питань реалізації кадрової політики в органах Національної поліції. З іншого боку, забезпеченню реалізації цими комісіями контрольних функцій щодо поліції присвячено значно менше робіт. Із наукових праць за цим напрямом слід передусім назвати аналітичне дослідження, проведене Центром політико-правових досліджень [3] у 2018 р.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є з'ясування стану нормативно-правового забезпечення діяльності поліцейських комісій в Україні на сучасному етапі та проблем, що існують у цій сфері. *Завданнями*, спрямованими на її досягнення, є визначення повноти нормативно-правового забезпечення діяльності поліцейських комісій, наявності норм, що обмежують їх діяльність, а також шляхів вирішення виявлених проблем.

Наукова новизна дослідження

У роботі на підставі аналізу проблем у поточному стані нормативно-правового забезпечення роботи поліцейських комісій в Україні сформульовано пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання їх діяльності.

Виклад основного матеріалу

Відповідно до ч. 1 ст. 51 Закону України «Про Національну поліцію» поліцейські комісії створюються для «забезпечення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських на підставі об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського, відповідності їх посади, визначення перспективи службового використання»¹.

Відповідно до цього ж закону існує два види поліцейських комісій:

- поліцейська комісія апарату центрального органу управління поліції;
- поліцейські комісії територіальних органів поліції.

В обох випадках склад поліцейських комісій покликаний забезпечити відображення ними інтересів різних суб'єктів – власне Національної поліції, Міністерства внутрішніх справ України та громадянського суспільства. Так, до поліцейської комісії апарату центрального органу управління поліції входять: два представники, визначені Міністром внутрішніх справ України, не з поліцейських; один представник, визначений керівником поліції; два представники громадськості, рекомендовані Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, з осіб, які мають бездоганну репутацію, високі професійні та моральні якості та авторитет серед громадськості.

До складу поліцейських комісій територіальних органів поліції входять: один представник, визначений Міністром внутрішніх справ України, не з поліцейських; один представник, визначений керівником поліції; один представник, визначений керівником відповідного територіального органу (закладу, установи) поліції; два представники громадськості, обрані відповідною обласною радою або Верховною Радою Автономної Республіки Крим, Київською міською радою, Севастопольською міською радою з осіб, які мають бездоганну репутацію, високі професійні та моральні якості й авторитет серед громадськості. Останні два представники забезпечують, зокрема, врахування інтересів місцевих громад під час роботи відповідної поліцейської комісії.

Водночас у структурі Національної поліції існує низка міжрегіональних територіальних органів поліції, таких як Департамент патрульної поліції, Департамент захисту економіки, Департамент кіберполіції, Депар-

тамент поліції охорони та Департамент внутрішньої безпеки. Хоча такі органи поліції мають статус територіальних, фактично їх діяльність поширюється на всю територію України. Отже, постає питання, яким має бути підхід до відбору представників громадськості для участі у роботі поліцейських комісій при таких органах. Кожним із цих департаментів воно вирішується по-своєму. Так, якщо у Департаменті захисту економіки, Департаменті кіберполіції та Департаменті внутрішньої безпеки функціонує по одній поліцейській комісії (представників громадськості до яких обирає Київська міська рада), то у Департаменті патрульної поліції та Департаменті поліції охорони поліцейські комісії утворено у кожному регіоні [3, с. 43]. З огляду на те, що відокремлені підрозділи обох департаментів не мають статусу територіальних органів поліції, існують проблеми з правовим становищем таких регіональних поліцейських комісій, отже, існує необхідність з одного боку, внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», які унормували б функціонування поліцейських комісій у відокремлених підрозділах міжрегіональних територіальних органів поліції, а з іншого, – уодноманітнити підхід таких органів до формування поліцейських комісій як у структурних підрозділах апарату, так і в територіальних (відокремлених) підрозділах. При цьому перевагу слід надати саме підходу до більшої децентралізації діяльності поліцейських комісій, характерному для Департаменту патрульної поліції та Департаменту поліції охорони, адже лише за таких умов можна забезпечити представництво інтересів місцевих громад у роботі відповідних поліцейських комісій.

Окрім цього, слід звернути увагу й на те, що на сьогодні найнижчим рівнем, на якому діють поліцейські комісії, є рівень областей і міста Києва. Як було зазначено, поліцейські комісії утворюються у територіальних органах поліції. Хоча частина 1 ст. 15 Закону України «Про Національну поліцію» передбачає, що територіальні органи поліції утворюються як юридичні особи публічного права в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах і районах у містах, Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.2015 № 730 «Про утворення територіальних органів Національної поліції та ліквідацію територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» встановила, що юридичними особами публічного права територіальні органи Національної поліції є лише на рівні

¹ Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : ред. від 01.01.2019.

областей. При цьому пункт 4 ч. 3 ст. 51 також передбачає, що представників громадськості для роботи у поліцейській комісії територіальних органів поліції обирають відповідна обласна рада, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Київська міська рада або Севастопольська міська рада¹. Таким чином, представницький орган місцевого самоврядування виключено з процесу формування поліцейських комісій (натомість у ньому беруть участь лише обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст). Отже, хоча сам Закон України «Про Національну поліцію» у принципі передбачає можливість створення територіальних органів Національної поліції на рівні районів, міст або районів у містах, положення цього ж закону виключають відповідні органи місцевого самоврядування від участі у формуванні поліцейських комісій.

У зв'язку з цим, а також із невирішеністю статусу поліцейських комісій при управліннях міжрегіональних територіальних органів поліції в областях необхідно переглянути підхід до створення таких комісій на місцях. Передусім слід передбачити можливість створення поліцейських комісій при відділах поліції, що не мають статусу територіальних органів поліції, а також при відокремлених підрозділах міжрегіональних територіальних органів поліції. Додатково доцільно передбачити можливість відбору представників громадськості відповідними районними (міськими) радами.

Низка проблем існує і з реалізацією поліцейськими комісіями їхніх основних повноважень, визначених у ч. 4 ст. 51 Закону України «Про Національну поліцію»:

1) проведення відбору (конкурсу) на службу в органи (заклади, установи) поліції, крім прийому на навчання до вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських;

2) проведення конкурсу для призначення на вакантну посаду².

Загальні положення щодо проведення конкурсів містяться у ст. 52 Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до неї конкурс на службу в поліції та (або) на зайняття вакантної посади проводиться з метою добору осіб, здатних професійно виконувати повноваження поліції та посадові обов'язки за відповідною вакантною посадою. При цьому між конкурсом на службу в поліцію та конкур-

сом на зайняття вакантної посади існує суттєва відмінність: перший відповідно до ч. 3 ст. 52 Закону України «Про Національну поліцію» є обов'язковим; натомість відповідно до ч. 4 ст. 52 комплектуванню в порядку просування по службі посад молодшого, середнього та вищого складу поліції, за рішенням керівника, уповноваженого призначати на такі посади, може передувати проведення або конкурсу, або атестації³.

Таким чином, на відміну від прийому до поліції, просування по службі передбачає можливість проведення однієї з двох процедур, вибір яких покладається виключно на керівника – конкурсу чи атестації.

Відповідно до ч. 3 ст. 57 Закону України «Про Національну поліцію» атестування проводиться іншим видом комісій – атестаційними комісіями органів (закладів, установ) поліції, які створюються їх керівниками. Згідно з п. 4 розділу II Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 17.11.2015 № 1465, до атестаційних комісій можуть бути включені працівники підрозділів кадрового забезпечення, Департаменту внутрішньої безпеки Національної поліції України, практичної психології та інші працівники апарату Національної поліції України чи органу поліції, а також за згодою народні депутати України, працівники МВС, громадських і правозахисних організацій, представники проектів міжнародної технічної допомоги, громадськості та засобів масової інформації⁴. Інакше кажучи, по-перше, склад атестаційних комісій, на відміну від поліцейських комісій, визначається підзаконним актом, а, по-друге, його закріплено у рекомендаційній формі. Таким чином, на відміну від поліцейських комісій, вимога щодо обов'язкової участі представників громадськості у роботі атестаційних комісій відсутня.

Поліцейські комісії наділено реальними юридичними можливостями лише на етапі добору на службу в поліцію, а відсутність положень щодо обов'язковості проведення конкурсу на вакантну посаду та вирішення питання щодо його проведення самим керівником поліції суттєво знижують вплив поліцейських комісій на просування поліцейських. Поряд із цим слід наголосити, що встановлення

³ Там само.

⁴ Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських : наказ МВС України від 17.11.2015 № 1465 : ред. від 18.12.2015.

¹ Там само.

² Там само.

вимоги щодо обов'язкового проведення конкурсу для кожного призначення поліцейського на посаду було б недоцільним і шкідливим. Водночас визначення кола посад, щодо яких конкурс із залученням поліцейських комісій є обов'язковим (передусім це може стосуватися вищого та частини середнього складу поліції), є цілком доцільним.

Іншим аспектом ролі поліцейських комісій як представника інтересів територіальних громад є ще одне їх повноваження яке, щоправда, визначено досить нечітко. Йдеться про встановлення пріоритетів діяльності для територіальних органів поліції.

Це повноваження прямо не встановлюється для поліцейських комісій. Про його наявність дозволяє зробити висновок лише ч. 2 ст. 86 Закону України «Про Національну поліцію», яка встановлює, що щорічний звіт про діяльність поліції та територіальних органів поліції повинен містити серед іншого інформацію про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями. Ця норма на сьогодні має виключно декларативний характер, адже механізми та порядок встановлення пріоритетів поліції та її територіальним органам на сьогодні відсутні.

Такий стан речей пов'язується з певною непослідовністю, допущеною під час підготовки проекту Закону України «Про Національну поліцію» до другого читання. Нинішнє положення про наявність у щорічному звіті про діяльність поліції та територіальних органів поліції інформації про виконання пріоритетів, поставлених перед поліцією та територіальними органами поліції відповідними поліцейськими комісіями, було запропоноване у пакеті правок, що містили серед іншого зміни і до переліку повноважень поліцейських комісій. Зокрема, ці правки містили такі доповнення до цього переліку:

- участь у формуванні щорічних національних та місцевих (із залученням органів місцевого самоврядування) пріоритетів поліцейської діяльності;

- аналіз та підготовка висновків до щорічного звіту про діяльність поліції та відповідних територіальних органів поліції, в тому числі на предмет виконання сформованих пріоритетів поліцейської діяльності¹.

¹ Про Національну поліцію : порівняльна таблиця до проекту Закону України від 13.05.2015 № 2822 / ініціатори: А. П. Яценюк, Кабінет

Інакше кажучи, у пропонованій редакції поліцейські комісії, крім участі у вирішенні кадрових питань, прямо наділялися повноваженнями у сфері планування поліцейської діяльності як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях.

Слід зауважити, що участь цивільних осіб (на противагу працівникам поліції) у плануванні поліцейської діяльності є поширеною практикою у світі. Так, у Великобританії (Англія та Уельс) загальне керівництво територіальними органами поліції здійснюють цивільні комісари з питань поліцейської діяльності та протидії злочинності, які обираються населенням відповідної території; пріоритети діяльності поліції викладаються ними у своєму плані діяльності. У Канаді у громадах, які створили власні поліцейські сили, діють поліцейські комісії, що формуються органами місцевого самоврядування та здійснюють, серед іншого, планування й оцінювання діяльності поліції [4, с. 23].

Досвід розроблення пріоритетів поліцейської діяльності іє в Україні. Як приклад можна навести Стратегічні напрями забезпечення публічної безпеки і порядку на території Харківської області на 2018–2019 роки, розроблені представниками органів місцевого самоврядування, місцевих органів виконавчої влади та правоохоронних органів регіону за сприяння Консультативної місії Європейського Союзу².

Урегулювання питання щодо визначення поліцейськими комісіями пріоритетів поліцейської діяльності може сприяти досягненню низки цілей. Склад цих комісій, передусім – поліцейських комісій територіальних органів поліції (представники Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції, територіального органу Національної поліції та громадськості), дозволяє сформувати багатаспектний погляд на першочергові завдання

Міністрів України // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=55082&pf35401=349747> (дата звернення: 10.02.2019).

² Про затвердження Стратегічних напрямів забезпечення публічної безпеки і порядку на території Харківської області на 2018–2019 роки : рішення Харківської обласної ради від 07.12.2017 № 557-VII // Харківська обласна рада. База даних нормативних документів : сайт. URL: <http://www.ts.lica.com.ua/?type=1&base=77&menu=374804&id=12366> (дата звернення: 10.02.2019).

відповідного органу поліції з урахуванням думок як працівників поліції, так і громадськості. Окрім цього, досягнення поставлених перед поліцією пріоритетних цілей є дієвим критерієм подальшого оцінювання ефективності діяльності як відповідного органу поліції в цілому, так і його керівництва зокрема, що, у свою чергу, переключається із завданням поліцейських комісій щодо об'єктивного оцінювання професійного рівня та особистих якостей кожного поліцейського, зокрема і керівної ланки поліції. Нарешті, орієнтація правоохоронної діяльності на наявні проблеми громади та встановлення відповідно до них пріоритетів є одним із загально визначених компонентів концепції community policing [5, с. 12].

У зв'язку із цим доцільно законодавчо врегулювати статус пріоритетів поліцейської діяльності шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про Національну поліцію» з метою визначення суб'єкта розробки та затвердження пріоритетів поліцейської діяльності, загальних вимог до їх змісту, порядку оцінювання їх досягнення тощо. Найбільш доцільним підходом уявляється затвердження проекту пріоритетів поліцейської діяльності, розробленого поліцейською комісією й відповідним органом місцевого самоврядування (для територіальних органів поліції).

Висновки

Викладене вище дозволяє зробити низку спостережень.

1. Утворення поліцейських комісій відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» стало важливим кроком до формування системи цивільного контролю за діяльністю поліції в Україні.

2. Незважаючи на певні успіхи, ефективність поліцейських комісій стосовно забезпечення прозорості кадрової політики Національної поліції суттєво знижується через

відсутність чітких критеріїв необхідності оголошення конкурсу під час просування поліцейського по службі. У зв'язку з цим доцільно визначити перелік посад (передусім вищого та частини середнього складу поліції), для заміщення яких проведення конкурсу є обов'язковим.

3. Низка проблем є пов'язаною із особливостями формування поліцейських комісій. Так, наявність у складі Національної поліції міжрегіональних територіальних органів поліції вступає у суперечність із визначеним Законом України «Про Національну поліцію» принципом формування поліцейських комісій територіальних органів поліції. У зв'язку з цим існує необхідність законодавчо унормувати діяльність поліцейських комісій, що функціонують при відокремлених підрозділах таких міжрегіональних територіальних органів поліції, як Департамент патрульної поліції, шляхом внесення до Закону України «Про Національну поліцію» змін, які дозволятимуть створення поліцейських комісій не лише при територіальних органах поліції, але й при їх територіальних (відокремлених) підрозділах.

4. Додатково доцільним уявляється розгляд можливості формування поліцейських комісій на рівні районів і міст обласного значення на протигагу нинішньому стану, за якого найнижчим рівнем функціонування поліцейських комісій є рівень області (АРК, міст Києва та Севастополя).

5. Унормування потребують статус і порядок формування пріоритетів поліцейської діяльності. Можливим шляхом є внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію», який визнав би за поліцейськими комісіями територіальних органів поліції повноваження щодо розробки проекту пріоритетів поліцейської діяльності з подальшим їх затвердженням відповідними органами місцевого самоврядування.

Список бібліографічних посилань

1. Кравченко І. Правові засади реалізації кадрової політики Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 68–72.
2. Барко В. І., Остапович В. П., Барко В. В. Шляхи оптимізації професійного психологічного відбору кандидатів на службу до Національної поліції України. *Право і Безпека*. 2017. № 1 (64). С. 12–19.
3. Банчук О., Крапивін Є., Малишев Б. Поліцейські комісії в Україні: звіт за результатами дослідження. Київ : Софія-А, 2018. 192 с.
4. Бугайчук К. Л., Святокум І. О., Чумак В. В. Закордонний досвід оцінки ефективності поліцейської діяльності та перспективи його використання в Україні : наук.-метод. рек. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. 52 с.
5. Копіна О. П., Мірошник О. С., Сердюк О. О. Діалог поліції та громади як соціальна технологія впровадження принципів community policing у місцевій громаді : метод. рек. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 124 с. DOI: <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.18466.94404>.

Надійшла до редакції 20.03.2019

СВЯТОКУМ И. О. НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОЛИЦЕЙСКИХ КОМИССИЙ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Рассмотрено современное состояние нормативно-правового обеспечения деятельности полицейских комиссий. Обращено внимание на проблемы, связанные с их формированием, в частности на отсутствие единого подхода к формированию полицейских комиссий межрегиональных территориальных органов полиции. Подчёркнута необходимость пересмотра текущего положения, при котором обязательным является конкурс только при назначении на должность в Национальной полиции впервые. Предложено урегулировать полномочия полицейских комиссий по определению приоритетов полицейской деятельности соответствующих территориальных органов полиции.

Ключевые слова: *полицейские комиссии, Национальная полиция Украины, Министерство внутренних дел Украины, кадровая политика, реформа полиции.*

SVIATOKUM I. O. LEGAL FRAMEWORK FOR THE POLICE COMMISSIONS: CURRENT STATE AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT

The article deals with the current legal framework for the activities of the police commissions in Ukraine. These bodies, established under the 2015 Law of Ukraine “On the National Police”, are tasked primarily with ensuring transparent staffing of the police by conducting competitive selection of the candidates for the positions in the police. They include representatives from the Ministry of Internal Affairs, National Police as well as representatives of the civil society, appointed on the by the oblast councils on the local and by the Verkhovna Rada Human Rights Ombudsman on the countrywide level. However, in the study, a number of problems of the existing regulations have been identified.

The first group concerns the way the commissions are established, namely, there is no single approach to the establishment of the commissions of the interregional territorial police forces (such as the Patrol Police). While some of these forces have only one police commission, functioning in Kyiv, the others (including the Patrol Police) have separate police commissions for every oblast. While the latter provides better representation of the local interests, legal status of such commissions requires clarification. Additionally, it was proposed, that establishment of the police commissions on the level below the oblasts seems to be appropriate in order to better represent interests of the communities.

The second problem stems from the fact that the contests involving police commissions are obligatory only for the first assignment in the police, while further career decisions are at the respective police director’s discretion. There are no criteria that make appointment through the procedures of the police commissions obligatory for any position in the police, which significantly lowers their relevance for the further career development of the police officers. Therefore, it was proposed to establish a list of the positions, for which the contest would be mandatory.

Finally, the article deals with the issue of the policing priorities. While they are mentioned in the Law of Ukraine “On the National Police”, the powers of the police commissions to issue them are not sufficiently regulated. It was suggested, therefore, to establish a mechanism, under which the police commissions would draft policing priorities and the respective local councils would adopt them.

Key words: *police commissions, National Police of Ukraine, Ministry of Internal Affairs, human resources policy, police reform.*

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

УДК 343.32

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.06>

ВОЛОДИМИР ЮРІЙОВИЧ БОЙЧУК,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (м. Харків);

 <https://orcid.org/0000-0002-8139-7286>,

e-mail: boychukvu@ukr.net

СПЕЦІАЛЬНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 330 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

На підставі аналізу кримінально-правової літератури та чинного законодавства визначено спеціальні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України.

Ключові слова: склад злочину, суб'єкти злочину, спеціальні ознаки, службова особа, виконання службових обов'язків, стаття 330 КК України.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У разі наявності в конструкції конкретного складу злочину вказівки на спеціальні ознаки суб'єкта вони набувають обов'язкового характеру, їх установлення та доказування є обов'язковим під час розслідування кожного конкретного злочину, і його відсутність може або виключати кримінальну відповідальність за такий злочин, або змінювати кваліфікацію вчиненого злочинного діяння. Фактично ці ознаки звужують коло осіб, які можуть бути суб'єктом конкретного злочину.

Стан дослідження проблеми

Спеціальні ознаки суб'єкта злочину неодноразово ставали предметом наукових досліджень криміналістів [1, с. 7–8; 2; 3]. Ознаки спеціального суб'єкта злочину, передбаченого статтею 330 КК України, досліджували на рівні дисертації О. С. Самойлова [2, с. 113–122], а також автори низки науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України [4, с. 694; 5, с. 964]. Іноді тлумачення ознак суб'єкта зводиться до простого дублювання оціночної конструкції, закладеної законодавцем. Наприклад, Р. С. Орловський під час опису складу цього злочину зазначає, що «суб'єктом є особа, якій конфіденційна інформація була довірена або стала відомою у зв'язку з виконанням службових обов'язків» [4, с. 694]. Інші науковці визначають коло суб'єктів цього злочину через факт їх допуску керівником організації до роботи зі службовими документами. Факт надання допуску означає, що вказані відомості довірено їм у зв'язку з виконанням службових обов'язків [5, с. 964]. Проте запропонований опис спеціального суб'єкта злочину, передба-

ченого ст. 330 КК України, не відрізняється конкретністю, під час його визначення не було враховано залежність кола можливих суб'єктів від об'єкта і предмета цього злочину. Поряд із цим і само законодавство, що регулює суспільні відносини у сфері роботи зі службовою інформацією, зазнало суттєвих змін. Указане вимагає активізації наукового пошуку вирішення проблеми визначення спеціального суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є визначення спеціальних ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України. Поставлена мета досягається через поступове вирішення таких наукових завдань: аналіз змісту окремих норм КК України та судової практики їх застосування на предмет визначення понять «особа, що виконує службові обов'язки» та «службова особа»; конкретизація кола можливих суб'єктів досліджуваного складу злочину через аналіз змісту законодавства, що регулює суспільні відносини у сфері оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності та оборони країни на предмет визначення суб'єктів правовідносин, які мають статус службових осіб (на яких покладено виконання службових обов'язків).

Наукова новизна дослідження

За результатами дослідження сформульовано спеціальні ознаки суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України, визначено коло осіб, які можуть бути суб'єктами цього злочину.

Виклад основного матеріалу

Поряд із загальними ознаками суб'єкта злочину, які мають обов'язковий характер для кожного складу злочину, у науковій літературі виділяють його додаткові (факультативні) ознаки. Вони йменуються спеціальними, і їх наявність чи відсутність у складі злочину залежить від того, чи передбачаються вони законодавцем як такі у диспозиції конкретної статті Особливої частини кримінального закону або хоча прямо не передбачаються, але впливають з її змісту. Наприклад, у ст. 375 КК України прямо вказано, що суб'єктом цього злочину є суддя, який постановив завідомо неправосудний вирок, рішення, ухвалу або постанову.

Під час опису суб'єкта злочину стаття 330 КК України прямо не вказує, хто може бути суб'єктом злочину, але там зазначається, що ним може бути та особа, яка виконує службові обов'язки й у зв'язку з цією діяльністю отримала доступ до службових відомостей. У такому разі шлях до визначення спеціального суб'єкта цього злочину лежить через окреслення кола тих осіб, які за чинним законодавством здійснюють виконання службових обов'язків у сфері оперативно-розшукової, контррозвідвальної діяльності та оборони країни.

У Кримінальному кодексі України мовні конструкції, які пов'язують учинення злочину з виконанням особою службових обов'язків, зустрічаються у двох випадках – під час опису ознак потерпілого або суб'єкта злочину. Наприклад, з метою характеристики потерпілого така конструкція застосовується у п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України – умисне вбивство особи чи її близького родича *у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку*. В описі суб'єкта злочину поряд із ст. 330 КК України аналогічні конструкції використовуються щодо злочинів, передбачених ст. 132, 145 та 328 КК України.

Визначення поняття «виконання службового обов'язку» дається у постанові Пленуму Верховного Суду України від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи», де воно розглядається як *діяльність особи, яка входить до кола її повноважень*.

Аналіз судової практики застосування п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України вказує на те, що Верховний Суд України у своєму визначенні застосував широке розуміння поняття осіб – носіїв службових обов'язків. Суб'єктами цього злочину визнаються будь-які особи, які мали певні повноваження у зв'язку з певною професією чи займаною посадою.

Схожої думки дотримуються й автори науково-практичного коментаря Кримінального кодексу України, які до потерпілих від цього злочину відносять службових осіб та інших працівників, що виконують службові або виробничі функції (рядовий службовець в установі, робітник, сторож тощо) [4, с. 35]. Під час визначення суб'єкта злочину у ст. 137 КК України, який описується там через конструкцію «виконання службових чи професійних обов'язків», у літературі доходять висновку, що ним може бути як службова особа, так і інша, яка не є службовою (вихователь, тренер, тощо) [4, с. 92].

Аналогічний підхід застосовується науковцями і під час визначення спеціального суб'єкта в ст. 145 КК України, де в його описі законодавець також використовує словосполучення «у зв'язку з виконанням службових чи професійних обов'язків». Так, до осіб, що виконують професійні обов'язки у медичних закладах, відносять лікарів, фармацевтів, медичних сестер, фельдшерів тощо, а до осіб, які виконують службові обов'язки, – головних лікарів, завідувачів відділень тощо [4, с. 105].

Із зазначеного слід констатувати, що у кримінальному праві на сьогодні немає однозначного розуміння, які особи підпадають під ознаку «у зв'язку з виконанням службових обов'язків». Зокрема, в описі потерпілого під таким розуміється будь-який працівник, а під час визначення суб'єкта злочину вказується, що ним є службова особа.

Загалом прикметник «службовий» указує на приналежність відповідних обов'язків певній категорії осіб – службових [6, с. 1346]. Тому, визначивши, які особи вважаються службовими в юридичній доктрині та законодавстві, можна визначити і коло тих осіб, які можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 330 КК України. З однією лише ремаркою, що це коло обмежується предметом та об'єктом злочину, передбаченого ст. 330 КК України. Це означає, що ними будуть службові особи – можливі учасники охоронюваних законом суспільних відносин.

На сьогодні загальне визначення службової особи на рівні закону міститься у ч. 3 ст. 18 КК України, відповідно до якої такими визнаються особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або

виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Першою групою названих осіб є ті, які здійснюють функцію представника влади чи місцевого самоврядування. Поняття «представник влади» знайшло своє тлумачення у п. 1 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво». У ній постанові зазначається, що під представником влади слід розуміти «працівників державних органів та їх апарату, які наділені правом у межах своєї компетенції ставити вимоги, а також приймати рішення, обов'язкові для виконання юридичними і фізичними особами незалежно від їх відомчої належності чи підлеглості». Отже, представниками влади є працівники державних органів та їх апаратів, які наділені владно-розпорядчими повноваженнями.

Другою групою осіб, що можуть визнаватися службовцями, відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України є представники органів місцевого самоврядування згідно зі ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та глави 5 цього закону входять такі органи та посади: сільські, селищні, міські, районні у місті ради; сільські селищні й міські голови; виконавчі органи сільських, селищних, міських і районних у містах рад; старости; районні та обласні ради, органи самоорганізації населення; постійні комісії ради, тимчасові контрольні комісії ради, депутати ради; секретар сільської, селищної або міської ради; виконавчі комітети сільської, селищної, міської чи районної у місті ради; відділи, управління й інші виконавчі органи; заступник (заступники) сільського, селищного або міського голови; голова обласної, районної чи районної у місті ради; заступник голови районної чи районної у місті ради; перший заступник, заступник голови обласної ради; президія (колегія) районної чи обласної ради; виконавчий апарат районної чи обласної ради¹.

Отже, до представників органів місцевого самоврядування, а так само і до службових осіб відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України можна

віднести осіб, які обіймають посади в органах місцевого самоврядування, визначених у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Другий критерій визначення особи як службової закладено у ч. 2 ст. 18 КК України; він указує на осіб, які обіймають посади в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій. Під цю ознаку підпадають не лише державні службовці чи службовці органів місцевого самоврядування, але й працівники державних, комунальних і приватних підприємств, установ чи організацій за умови, що вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції.

Зазначені функції знайшли своє тлумачення в актах судової влади. Згідно з позицією Верховного Суду України, відображеною в постанові Пленуму ВСУ від 26.04.2002 № 5 «Про судову практику у справах про хабарництво», організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки по здійсненню керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ та організацій, їх заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їх заступники й особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо).

Адміністративно-господарські обов'язки – це обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки чи реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такі повноваження в тому чи іншому обсязі є у начальників планово-господарських, постачальних і фінансових відділів і служб, завідуючих складами, магазинами, майстернями чи ательє, їх заступників, керівників відділів підприємств, відомих ревизорів та контролерів тощо.

Таким чином, до службових осіб відповідно до ч. 2 ст. 18 КК України також слід відносити працівників державних, комунальних і приватних підприємств, установ та організацій, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції.

¹ Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР : ред. від 11.01.2019.

Висновки

Враховуючи визначені категорії осіб, які є службовими особами у кримінально-правовому розумінні, можна конкретизувати суб'єкта злочину, передбаченого ст. 330 КК України з урахуванням специфіки його об'єкта та предмета. Отже, ним можуть бути:

1. Службовці державних органів, які безпосередньо здійснюють оперативно-розшукову та контррозвідувальну діяльність: підрозділів Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України, Служби зовнішньої розвідки України, Державної прикордонної служби України, Управління державної охорони, Державної фіскальної служби України, Державної кримінально-виконавчої служби України, Міністерства оборони України (ст. 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та ст. 5 Закону України «Про контррозвідувальну діяльність»).

2. Службовці органів державної влади та місцевого самоврядування, які мають повноваження у сфері оборони: Президент України, службові особи Адміністрації Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Ради національної безпеки і оборони України, Ставки Верховного Головнокомандувача, Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, з'єднань, військових частин і підрозділів Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби України, Служби зовнішньої розвідки України, Управління державної охорони України, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, районних, міських і районних у містах державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування (розділ II Закону України «Про оборону»).

3. Службовці підприємств, установ та організацій усіх форм власності, які виконують державні оборонні замовлення, проводять наукові дослідження та виконують розробки у сфері оборони, створюють і підтримують у готовності мобілізаційні потужності, зберігають матеріальні цінності мобілізаційного

резерву, здійснюють на договірних засадах виробництво й поставки продукції Збройним Силам України, іншим військовим формуванням та правоохоронним органам, виконують інші роботи, надають послуги, що не входять у державне оборонне замовлення (ст. 16 Закону України «Про оборону»).

4. Службовці тих органів, які безпосередньо не є суб'єктами діяльності у цих сферах, проте у зв'язку з реалізацією своїх законних повноважень можуть отримувати доступ до службової інформації. До них слід віднести: 1) службовців органів прокуратури України, адже на них покладається функція нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності (ст. 14 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); 2) слідчих та інших учасників кримінального процесу (суддів, адвокатів): у разі передачі оперативних матеріалів слідчому для відкриття кримінального провадження (ч. 2 ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»); у разі набуття інформацію, зібраною у результаті оперативно-розшукової діяльності, статусу доказової (ч. 2 ст. 99 КПК України); у процесі проведення окремих слідчих (розшукових) дій, наприклад виїмки службових документів, яка проводиться на підприємстві сектору оборони; 3) службовців контролюючих органів: Служби безпеки України, які здійснюють контроль за додержанням порядку роботи зі службовою документацією всіма органами державної влади (згідно з Інструкцією про порядок здійснення Службою безпеки України контролю за додержанням порядку обліку, зберігання і використання документів та інших матеріальних носіїв інформації, що містять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, затвердженою наказом Центрального управління Служби безпеки України від 18.08.2017 № 471); Державної фінансової інспекції України під час проведення ними заходів державного фінансового контролю (п. 6 Положення про Державну фінансову інспекцію України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 310) тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Устименко В. В. Спеціальний суб'єкт преступлення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1984. 16 с.
2. Бараненко Д. В. Спеціальний суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України. *Правова держава*. Одеса, 2002. Вип. 5. С. 81–88.

3. Самойлова О. С. Кримінально-правова характеристика передачі або збирання відомостей, що становлять конфіденційну інформацію, яка є власністю держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 156 с.

4. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-ге вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2. 1040 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., перероб. та допов. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

6. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

Надійшла до редколегії 15.02.2019

БОЙЧУК В. Ю. СПЕЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ СУБЪЕКТА ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТАТЬЕЙ 330 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

На основании анализа уголовно-правовой литературы и действующего законодательства определены специальные признаки субъекта преступления, предусмотренного ст. 330 УК Украины.

Ключевые слова: *состав преступления, субъекты преступления, специальные признаки, должностное лицо, выполнение служебных обязанностей, статья 330 УК Украины.*

BOICHUK V. YU. SPECIAL FEATURES OF THE CRIME'S SUBJECT UNDER THE ARTICLE 330 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

On the basis of the analysis of criminal and legal literature, certain provisions of the Criminal Code of Ukraine and court practice of their application, the author has determined that the description of special features of the crime's subject through the construction of "in connection with the performance of official duties" used by the legislator in the disposition of the Art. 330 of the Criminal Code of Ukraine indicates the identity of the subject to the category of officials. At the same time, taking into account the dualism of criminal and legal approaches to the definition of the term of "an official" in the descriptions of a victim and the crime's subject, the author has emphasized on the application of the more narrow concept laid down in Part 3 of the Art. 18 of the Criminal Code of Ukraine and the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated from April 26, 2002 No. 5 "On judicial practice in cases of bribery".

As a result, the author has come to the conclusion that a special subject of the crime under the Art. 330 of the Criminal Code of Ukraine may be officers of the departments of the National Police of Ukraine, the State Investigation Bureau, the Security Service of Ukraine, the Foreign Intelligence Service of Ukraine, the State Border Guard Service of Ukraine, the Office of State Security, the State Fiscal Service of Ukraine, the State Penal Service of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, the President of Ukraine, officials of the President's Administration of Ukraine, Verkhovna Rada of Ukraine, Cabinet of Ministers of Ukraine, National Security and Defense Council of Ukraine, Supreme High Command General Headquarters of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine, the General Staff of Armed Forces of Ukraine, the unions, military units and units of the Armed Forces of Ukraine, the State Special Transport Service, the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, the National Guard of Ukraine, the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, regional, district, city and district in the cities, state administrations and local self-government agencies, as well as officials of enterprises, institutions and organizations that carry out state defense orders, conduct research and perform development in the defense area, etc.

Key words: *corpus delicti, subjects of a crime, special features, an official, performance of official duties, Article 330 of the Criminal Code of Ukraine.*

ВАДИМ МИКОЛАЙОВИЧ ДАВИДЮК,*кандидат юридичних наук,**Харківський національний університет внутрішніх справ (докторант);* <https://orcid.org/0000-0003-4068-9909>,*e-mail: davydiuk.vm@gmail.com***ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ КОНФІДЕНЦІЙНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД**

Здійснено ретроспективний аналіз організаційно-правового забезпечення роботи з конфідентами на території сучасної України в радянський період. Окреслюється нормативно-правове регулювання цієї роботи в роки правління різних радянських керівників. Відзначено серйозний вплив особистостей керівників Радянської держави на розвиток системи негласної роботи в цілому та роботу з конфідентами зокрема. Розкрито окремі організаційно-тактичні прийоми роботи з конфідентами в різні роки, виокремлено їх спільні та відмінні риси. Констатовано, що протягом усього часу існування радянської влади робота з конфідентами регулювалася виключно нормативно-правовими актами обмеженого доступу та мала чітку ідеологічну основу. Окреслено недоліки та переваги роботи з негласним апаратом протягом певних часових проміжків, наведено окремі приклади.

Ключові слова: *конфідент, історія розвитку, Радянська держава, агентурна робота, оперативно-розшукова діяльність.*

*Оригінальна стаття***Постановка проблеми**

Генеza залучення осіб до конфіденційного співробітництва сягає давніх часів [1]. Це обумовлено самою природою суспільних відносин, де людина виступає цінним джерелом інформації. Якщо таке джерело стає керованим, то його цінність зростає багаторазово. Історичний розвиток інституту спеціальних сил оперативно-розшукової діяльності обумовлюється багатьма факторами і, як показує практика, нерідко визначається політичними процесами, які відбуваються в суспільстві на тій чи іншій території. Саме залучення конфідентів для вирішення політичних питань знаходить своє відображення у найдавніших джерелах інформації. Чим демократичнішим є суспільство, тим меншим є залучення конфідентів до вирішення завдань політичного розшуку й навпаки.

Залучення осіб до конфіденційного співробітництва з метою протидії злочинності стало характерним для вже сформованих держав зі сталими інституціями. Напрацювання традицій роботи з конфідентами та їх матеріальна фіксація в нормативно-правових актах, методичній та іншій літературі дозволили зберегти надбання попередників. Водночас розсекречування багатьох джерел, що стосуються роботи з агентурою, яке активно відбувається останнім часом, дає змогу прос-

тежити історичний розвиток інституту негласного співробітництва, провести відповідний порівняльний аналіз, простежити вплив політичних процесів на правоохоронну систему тієї чи іншої країни у певний проміжок часу.

Стан дослідження проблеми

Проблематику історичного розвитку конфіденційного співробітництва осіб із державними органами вивчала досить велика кількість науковців. Проте такий пошук нерідко ускладнювався відсутністю доступу до необхідних джерел через специфіку чинного законодавства та небажання окремих посадовців здійснювати перегляд грифів архівних документів. Останніми роками ситуація виправляється, тому з відкритих джерел можна почерпнути достатньо змістовні та цікаві відомості у сфері роботи правоохоронних органів з конфідентами в різні періоди історії. Однією із комплексних робіт у згаданій сфері, є робота А. Чайковського, яка вийшла в Києві у 2013 р. [2].

Питання історичного розвитку конфіденційного співробітництва в Україні також вивчали С. Албул, К. Антонов, Я. Антонюк, Л. Бабенко, О. Бандурка, О. Бочковий, М. Вербенський, В. Греченко, М. Грибов, О. Долженков, В. Захаров, І. Зуляк, А. Кислий, І. Козаченко, О. Манжай, В. Некрасов, І. Ніколаєв, Д. Никифорчук, М. Перепелиця, М. Погорецький,

Т. Проценко, М. Стащак, Ю. Черкасов, В. Шендрик, І. Шинкаренко, О. Ярмиш тощо. Положення й висновки, що містяться у роботах указаних науковців, як правило, стосуються або окремих коротких періодів розвитку системи негласної роботи щодо конфіденційного співробітництва громадян, або присвячуються більш широкій темі здійснення негласної роботи, або взагалі – історії роботи правоохоронних органів.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є ретроспективний аналіз організаційно-правового забезпечення роботи з конфідентами на території сучасної України в радянський період. Для досягнення цієї мети треба виконати такі *завдання*:

- проаналізувати нормативно-правове регулювання роботи з конфідентами у роки правління різних керівників радянської влади;
- розкрити окремі організаційно-тактичні прийоми роботи з конфідентами у різні роки, виокремити їх спільні та відмінні риси;
- вивчити недоліки та переваги роботи з негласним апаратом протягом певних часових проміжків.

Наукова новизна дослідження

Ця робота є однією з перших спроб систематизації інформації з відкритих джерел про організаційно-правові засади роботи з конфідентами на території України в період радянської влади.

Виклад основного матеріалу

Вивчення спеціальної літератури, а також практичний досвід автора засвідчують, що на сучасному етапі українська модель роботи з конфідентами великою мірою успадкувала радянську концепцію такої діяльності, яка системно почала формуватися у 1920-ті роки. Знаковим у цьому сенсі став 1922 р. У цей період, як слушно зауважує С. Є. Майшев, відбулося завершення активної фази Громадянської війни. Це, своєю чергою, обумовило якісний зсув у питаннях набуття та використання секретної агентури, коли на перше місце було поставлено не кількість, а якість агентурної мережі [3, с. 43]. Також цікавим фактом цього періоду є об'єднання на короткий час у єдиному відомстві органів державної та громадської безпеки. Отже, видається виправданим дослідження роботи з конфідентами в розрізі обох напрямів негласної діяльності з переважним ухилом у бік правоохоронної складової.

20-ті роки ХХ ст. у Радянській державі характеризуються великою кількістю експери-

ментів, які торкалися всіх сфер суспільного життя. Не минула ця тенденція і негласну роботу правоохоронних органів і спецслужб. Саме у 1922 р. при радянських установах організовуються «Бюро сприяння», члени яких повинні були надавати органам Державного політичного управління допомогу в агентурно-інформаційній роботі [4, с. 424–425]. Указана політика була намаганням залучити громаду до формування нової правоохоронної системи. Згодом, серед іншого за допомогою старих спеціалістів, радянська школа частково адаптувала до своїх потреб царські методи агентурної роботи, визнавши їх корисність для «молодого республіки». І якщо на початку становлення радянської влади точилися активні дискусії стосовно доцільності використання конфіденційного співробітництва та його належності до пережитків царизму, то з розвитком державних інститутів перемогла позиція щодо необхідності залучення негласного апарату як для протидії злочинності, так і для політичного розшуку.

Деякі комуністи в ці часи заявляли, що використання агентури є провокацією та порушує революційну етику. Їх опоненти стверджували, що «провокацією» слід вважати тільки такі дії, які мають за мету втягнення окремих осіб і груп в активну боротьбу проти радянської влади [5, с. 65].

У періоди тих часів можна зустріти замітку одного з працівників кримінального розшуку Н. Шумського, який характеризував агентурну роботу так: «Ця робота є настільки ж “неетична” з точки зору пересічної моралі, настільки ж вдячною з точки зору основних розшукових завдань, вельми складною та має специфічний агентурний характер: вона полягає в організації мережі інформаторів з причетних до середовища злочинного світу осіб, в уважному стеженні за найбільш видатними рецидивістами, підсиланні своїх агентів до них, у загальному таємному спостереженні у відвідуваних кримінальним елементом громадських місцях: трактирах, біліардних, вокзалах тощо» [6, с. 9]. Із цього стислого повідомлення у відкритій пресі простежується принцип наступальності оперативно-розшукової діяльності, а також один із ключових елементів роботи з агентурою – її насадження у найбільш криміногенних осередках. Такий концептуальний момент є присутнім у системі негласної роботи багатьох країн світу.

Поряд із принципом наступальності в роботі з конфідентами тих часів повною мірою також забезпечувався принцип конспірації оперативно-розшукової діяльності. Агентурні

повідомлення, так само як і відомості про одержання грошової винагороди, підписувалися не справжніми установчими даними, а за допомогою псевдоніму. Водночас самі списки агентури були відомі оперуповноваженим. Висувалися і жорсткі вимоги до достовірності та точності даних, поданих у донесеннях. Усі документи по роботі з агентами, як і сьогодні, мали гриф таємності «Цілком таємно» [7, с. 110].

Слід зауважити, що з концептуальної точки зору початок становлення агентурної роботи в Радянській державі характеризувався, як слушно помітив О. В. Манжай, зміною пріоритетів у бік якісного покращення використовуваних конфідентів; запроваджувалися інноваційні методи роботи з негласним апаратом. Тоді ж було прийнято низку нових настанов, що регламентували негласну роботу правоохоронців. На якісно новий рівень вийшла взаємодія між спеціальними службами й органами правопорядку, що було обумовлено їх перебуванням у складі одного відомства під єдиним керівництвом. Усе це знайшло відображення у відповідних нормативно-розпорядчих документах. Саме в цей період починає утверджуватися нова модель негласної роботи – соціалістична. При цьому відмінними ознаками тодішньої негласної роботи стали політичні переслідування, антидемократична спрямованість як правоохоронних органів, так і державного апарату в цілому та свавілля значної частини правоохоронців [8, с. 105].

Водночас простежується намагання систематизувати агентурну роботу, розділити негласний апарат за категоріями й відповідно окреслити організаційні правила для кожної категорії. Серед іншого 02.01.1922 НКВС УСРР затвердив Інструкцію з організації секретної агентури в установах карного розшуку, яка закріпила поділ секретної агентури на секретних розвідників і негласних інформаторів [9, с. 717]. Цей поділ у загальному вигляді зберігся й донині.

В. А. Греченко зазначає, що протягом 1920-х років відбувався багатоаспектний процес становлення та розвитку оперативно-розшукової діяльності міліції. Створювалися спеціальні органи, які нею займалися, формувалися методи роботи та мережа агентів. Незважаючи на брак кадрів і матеріальні труднощі, властиві цьому періоду історії республіки, агентурно-розшукова діяльність відіграла суттєву роль у протидії злочинності та розкритті злочинів [10, с. 94].

У 1930-ті роки декілька разів було змінено відповідні інструкції з агентурної роботи.

В усіх робився наголос на протидії противникам режиму, тобто широко застосовувався політичний розшук. Особливо це стосувалося органів Державного політичного управління та яскраво відобразилося у нормативно-правових документах цього відомства, зокрема в Директиві-інструкції з агентурної роботи секретно-оперативного управління ДПУ УСРР від 20 листопада 1930 р. та Інструкції про постановку інформаційно-викривальної роботи окружних відділів ДПУ УСРР секретно-оперативного управління ДПУ УСРР 1930 р. тощо.

Незважаючи на те, що за сталінських часів практикувалися незаконні методи ведення оперативної роботи, в офіційних настановах і підручниках тоді підкреслювалася необхідність дотримання законності та перевірки інформації, що надходить від конфідентів. Автори підручника «Тюремна справа» 1939 р., зокрема, підкреслюють: «Найменша необережність в агентурній роботі, відсутність критичного підходу до отримуваних даних і відсутність безперервної перевірки агентурних матеріалів може перетворити оперпрацівника на той канал, яки органи слідства будуть насичуватися дезінформацією і наклепницькими матеріалами на ні в чому невинних, відданих Радянській владі людей» [11, с. 57].

Із початком Другої світової війни та приєднанням до УСРР західноукраїнських земель агентурна робота радянської влади почала певним чином давати збої на новому напрямку. Серед іншого, як відзначає І. Зуляк, у Західній Україні майже не розширювалася агентурна мережа, а ті агенти, що були, часто дезінформували оперативний склад або взагалі відмовлялися від співпраці. Сам же оперативний склад був недостатньо професійним, архівні матеріали від органів колишньої польської влади залишалися невивченими та не систематизованими, обліки агентури наповнювалися повільно та водночас не дуже якісно. Крім того, відчувалися проблеми з матеріально-технічним забезпеченням. Через відсутність конспіративних квартир конфідентів доводилось приймати на вулиці або у непристосованих для цього приміщеннях органів внутрішніх справ чи квартирах працівників. Це сприяло розшифруванню агентури [12, с. 333].

Із початком війни Німеччини з СРСР організація й тактика роботи з конфідентами цілком логічно зазнала змін. Країна переходила на військові рейки, відповідно, наголос в агентурній роботі міліції було зміщено в бік злочинів, які становили найбільшу загрозу для суспільства та держави, кількість яких

збільшилася з початком ведення бойових дій. Особливу небезпеку в цей період почав становити бандитизм. Мобілізаційні настрої також торкнулися агентурної роботи. Кількість агентурної мережі збільшилася на порядок.

Дж. Бурдс на підставі аналізу архівних документів зазначає, що чисельність агентури й інформаторів у системі карного розшуку МВС за перші два роки Другої світової війни виросла вдвічі та знову подвоїлася між 1943 і 1950 рр. У боротьбі із злочинністю Радянська держава дедалі більше покладалася на агентуру – мережу інформаторів. Статистика показує, що невиправдано велике значення, що надавалося інформаторам з кримінального середовища, стало невід’ємною рисою роботи органів. І хоча після смерті Сталіна в березні 1953 р. дуже швидко відбулося засудження найрепресивніших сторін його політики, можна простежити цікавий феномен: після 1953 р. мережа агентів радянської міліції в кримінальному середовищі дійсно піддалася перевірці й була значно скорочена, але навіть після всіх скорочень чисельність інформаторів упродовж наступних трьох десятиліть перевищувала довоєнний рівень у три рази. Із сталінських часів радянські органи внутрішніх справ успадкували звичку покладатися в своїй роботі на агентуру [13, с. 41]. Слід зауважити, що подані відомості по агентурній мережі стосувалися тільки карного розшуку, відповідно, загалом по країні ця мережа була набагато більшою та розгалуженішою.

Незважаючи на збільшення кількості осіб, залучених до конфіденційного співробітництва, правоохоронні органи та спецслужби приділяли серйозну увагу забезпеченню безпеки негласного апарату. Для цього у нормативно-методичних документах окремими рядками виписувалися правила забезпечення безпеки конфідентів, наводилися негативні та позитивні приклади щодо цього питання.

У повоєнний час, як підкреслює Я. Антонюк, у НКВС було зроблено наголос на посилення вимог конспірації в агентурній роботі. Процес вербування завершувався підпискою про нерозголошення, за недотримання якої особу притягали до відповідальності. Зустрічі з конфідентами намагалися проводити вночі або рано-вранці на конспіративних квартирах чи в малолюдних місцях. При цьому оперативник перевіряв, чи нема за ним стеження, й уникав носіння форменого одягу. Якщо ж доводилося зустрічатися на вулиці, то і конфідент, і оперативний працівник поводитися наче не знайомі між собою. Окрема увага приділялася безпеці конфідента. Допити фігуран-

тів вибудовувалися так, щоб не виказати особу агента, а сам конфідент ніколи не викликався в суд як свідок. Для уникнення зайвих підозр агента виводили зі справи до початку офіційного розслідування. Нерідко така комбінація здійснювалась настільки філігранно, що справжні фігуранти справи, нічого не підозрюючи, воліли захистити конфідента від органів і не називали його імені як співучасника [14, с. 191–192].

Порівняно з першими роками радянської влади зазнала змін і структура негласного апарату. Виділялися більш вузькі категорії конфідентів, відповідальні за певний напрям негласної роботи. Така ситуація, на нашу думку, була пов’язана із суттєвим кількісним збільшенням негласного апарату, необхідністю введення проміжної ланки управління конфідентами (резиденти), спрощення ведення справ за окремими категоріями і, навпаки, – приділення більшої уваги тим конфідентам, які були задіяні на найбільш «відповідальних» лініях роботи.

Як відмічає А. С. Беркутов, у період Великої вітчизняної війни та деякий час після неї до негласного апарату міліції входили агенти, інформатори, резиденти, утримувачі явочних квартир, а також довірені особи. Агенти поділялися на внутрішніх, маршрутних, внутрішньокамерних, квартирних, зв’язкових, вербувальних і консультативних. У повоєнний час до 1956 р. до негласного апарату теж входили агенти, інформатори, резиденти, а також утримувачі конспіративних і явочних квартир. Істотні зміни в агентурну роботу було внесено Настановою по роботі з агентурою органів міліції, оголошеною Наказом МВС СРСР від 27.06.1956 № 00300. Характерними рисами настанови були значна за обсягом і змістом регламентація основних правил роботи з агентурою, зосереджених в одному нормативному акті, граничне звуження агентурного апарату й допуск до роботи з агентурою значної кількості підрозділів органів міліції. Настанова передбачала наявність в агентурному апараті лише агентів і резидентів. Агентура визначалася як один «з найважливіших засобів забезпечення успішної боротьби із злочинністю».

На подальше вдосконалення агентурної роботи були спрямовані положення, викладені в наказі МВС СРСР від 13.08.1959 № 0055 «Про заходи з покращення агентурної роботи в міліції» й оголошеній ним Настанові по роботі з агентурою міліції, в якій так само, як і у попередній, передбачалися дві категорії конфідентів – агент і резидент. У 1962 р. самостійні настанови по роботі з агентурою набули

чинності у низці союзних республік [15, с. 64, 65, 66].

Останнє нововведення, очевидно, було пов'язано з реформою децентралізації, яку проводив М. С. Хрущов, зокрема з ліквідацією у 1960 р. МВС СРСР. У будь-якому випадку в цей період можна спостерігати тенденцію до скорочення правоохоронних органів, відповідно спрощувалася і робота з негласним апаратом. Поряд із позитивними моментами така ситуація призвела до розбалансування негласної роботи, що, серед іншого, впливало і на рівень правопорядку в державі.

Із приходом до влади Л. І. Брежнєва регулювання роботи з конфідентами в Радянській державі тривало з використанням нормативно-правових документів обмеженого доступу. У ці часи, як наголошує О. В. Шахматов, оперативно-розшукова діяльність міліції й органів державної безпеки регламентувалася таємними та цілком таємними нормативними актами, серед яких автор згадує «Настанову з агентурної роботи міліції» (наказ МВС СРСР від 01.08.1974), «Настанову з агентурно-оперативної роботи оперативних апаратів ВТУ МВС СРСР» (наказ МВС СРСР від 27.12.1974) та наказ МВС СРСР від 29.12.1984 «Про затвердження та введення в дію Інструкції про порядок реєстрації, ведення справ оперативного обліку та організації оперативно-довідкової роботи по ним» [16, с. 115].

Збільшення асигнувань на потреби правоохоронної системи та підходів до управління нею наприкінці 60-х років ХХ ст. вивели роботу з конфідентами на якісно новий рівень. Серед іншого з'являється велика кількість наукових робіт, у яких розглядаються методи вдосконалення агентурної роботи, розвивається наука «оперативно-розшукова діяльність», відбувається обмін досвідом негласної роботи між різними регіонами. Сама негласна робота правоохоронних органів набуває сталого й системного характеру та більшою мірою стає спрямованою на попередження та припинення злочинів, аніж на їх розкриття. Усе це позитивно вплинуло на систему правопорядку в державі.

Один із керівників правоохоронної системи УРСР О. М. Бандурка зауважує, що у 70–80-х роках минулого століття якихось особливих змін у принципах підходу до агентурно-оперативної роботи не спостерігалось. Інстру-

кція, затверджена наказом МВС СРСР від 07.07.1989 № 0015, майже дослівно дублювала цілком таємний тоді наказ від 01.08.1974 № 0030, підписаний ще міністром М. А. Щолоковим. При цьому фактично кістяк агентури склали люди, пов'язані з кримінальним середовищем, хоча формально норми Інструкції забороняли включати до складу негласного апарату осіб, які вчинили злочин. Автор наводить і схему відповідного вербування. Вона полягала у використанні компрометуючих матеріалів кримінального характеру для залучення особи до конфіденційного співробітництва. Такі матеріали могли бути одержані під час допиту. Якщо особа погоджувалася на співробітництво, то кримінальна справа не заводилася, а оперативний працівник після дотримання відповідних перевірочних процедур оформлював на агента особисту та робочу справи. У першій містилися біографічні дані конфідента, у другій – його повідомлення. У документах агент фігурував під обраним ним псевдонімом [17, с. 370, 373].

Лише після набуття Україною незалежності у відкритих нормативно-правових актах з'явилися згадки про роботу з конфідентами, зокрема в законах і підзаконних актах.

Висновки

Слід відзначити серйозний вплив особистостей керівників Радянської держави на розвиток системи негласної роботи в цілому та роботу з конфідентами зокрема. Політичні процеси в державі безпосередньо вплинули на постановку завдань і нормативно-методичне забезпечення роботи з негласним апаратом. Увесь час існування радянської влади робота з конфідентами регулювалася виключно нормативно-правовими актами обмеженого доступу й мала чітку ідеологічну основу. Становлення науки оперативно-розшукової діяльності у другій половині ХХ ст. дозволило систематизувати роботу з агентурою, сформулювати основні принципи, окреслити організаційні особливості й тактичні прийоми роботи з конфідентами. Проведена робота суттєво вплинула на відповідні системи вже у пострадянських державах. У великій кількості країн Соціалістичного блоку до сьогодні спостерігається вплив радянської школи оперативно-розшукової діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Иванов С. Н. Оперативно-розыскная деятельность: историческая ретроспектива. *Вестник Удмуртского университета. Серия: Экономика и право*. 2014. Вып. 3. С. 161–167.
2. Чайковский А. Айсберг. 3 історії органів внутрішніх справ і державної безпеки України. Київ : Парлам. вид-во, 2013. 704 с.

3. Майшев С. Е. Методы использования секретной агентуры органами государственной безопасности Советской России в 1921–1922 гг. *KANT*. 2015. № 1 (14). С. 41–44.
4. Лубянка : Органы ВЧК–ОГПУ–НКВД–НКГБ–МГБ–МВД–КГБ. 1917–1991 : справ. / под ред. А. Н. Яковлева ; авт.-сост.: А. И. Кокурин, Н. В. Петров. М. : МФД, 2003. 768 с. (Россия XX век. Документы).
5. Николаев І. Є. Таємно-оперативна та агентурна робота НК-ДПУ, як елемент боротьби з альтернативними політичними силами УСРР в 1920-х рр. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки*. 2015. № 2 (40). С. 63–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmd_u_2015_2_12 (дата звернення: 29.05.2018).
6. Шумский Н. Некоторые болезни розыскного аппарата. *Еженедельник советской юстиции*. 1922. № 34. С. 9–10. URL: <https://www.twirpx.com/file/1754125> (дата звернення: 26.05.2018).
7. Бабенко Л. Л. Формування агентурної мережі у середовищі православного духовенства органами ВУЧК–ГПУ УСРР. *Гуржіївські історичні читання*. 2015. Вип. 10. С. 109–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gurit_2015_10_41 (дата звернення: 26.05.2018).
8. Манжай О. В. Особливості агентурної роботи уповноважених суб'єктів у Радянській державі в 1922 році. *Право і Безпека*. 2015. № 2 (57). С. 102–106.
9. Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : у 6 т. / М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, Т. О. Проценко та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова ; ДНДІ МВС України. Т. 3: Народний комісаріат внутрішніх справ Української СРР (грудень 1922 р. – грудень 1930 р.). Київ, 2015. 940 с.
10. Греченко В. А. Агентурно-розшукова діяльність міліції УСРР у 1920-ті роки. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3 (74). С. 84–95. URL: <http://visnyk.univd.edu.ua/index.php/VNUAF/article/view/104> (дата звернення: 10.05.2018).
11. Тюремное дело / сост. А. Г. Галкин, К. С. Зильберман, В. А. Волхонский, Л. П. Достовалов, П. И. Мальцев. М., 1939. 128 с. URL: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/83/Тюремное_дело.pdf (дата звернення: 17.05.2018).
12. Зуляк І. Агентурно-оперативна діяльність радянських органів держбезпеки у Західній Україні в 1939 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. Вип. 21. С. 331–338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2012_21_25 (дата звернення: 04.04.2018).
13. Бурдс Дж. Советская агентура : Очерки истории СССР в послевоенные годы (1944–1948). Москва ; Нью Йорк : Современная История, 2006. 296 с., илл.
14. Антонюк Я. Діяльність радянської агентури у підпіллі ОУН і УПА на Волині (1944 – 1950-ті рр.). *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Історичні науки*. 2010. Вип. 16. С. 188–199. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoai_2010_16_21 (дата звернення: 11.05.2018).
15. Беркутов А. С. Роль агентуры в деятельности органов милиции в послевоенные годы. *Вестник Московского университета МВД России*. 2009. № 4. С. 63–67.
16. Шахматов А. В. Агентурная работа в оперативно-розыскной деятельности: теоретико-правовое исследование российского опыта : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. СПб, 2005. 438 с.
17. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.

Надійшла до редколегії 28.12.2018

ДАВЫДЮК В. Н. ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА КОНФИДЕНЦИАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

Проведён ретроспективный анализ организационно-правового обеспечения работы с конфидентами на территории современной Украины в советский период. Рассмотрено нормативно-правовое регулирование данной работы в годы правления различных советских руководителей. Отмечено серьёзное влияние личностей руководителей Советского государства на развитие системы негласной работы в целом и работу с конфидентами в частности. Раскрыты отдельные организационно-тактические приемы работы с конфидентами в разные годы, выделены их общие и отличительные черты. Констатируется, что все время существования советской власти работа с конфидентами регулировалась исключительно нормативно-правовыми актами ограниченного доступа и имела чёткую идеологическую основу. Изучены недостатки и преимущества работы с негласным аппаратом в течение определённых временных промежутков, приведены отдельные примеры.

Ключевые слова: *конфидент, история развития, советское государство, агентурная работа, оперативно-розыскная деятельность.*

DAVYDIUK V. M. SOME ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTION OF CONFIDENTIAL COOPERATION ON THE TERRITORY OF UKRAINE DURING THE SOVIET PERIOD

A retrospective analysis of the organizational and legal provision of the work with confidants on the territory of modern Ukraine in the Soviet period has been carried out. Normative and legal regulation of the work with confidants during the reign of various Soviet leaders has been outlined. The experimental approaches in the work with secret apparatus, which were used in the 20s of the XX century in the Soviet state, have been revealed. The provision of the principle of offensive and conspiracy in the work of the agents of that time has been outlined. Some organizational and tactical methods of the work with confidants in different years have been revealed, their common and distinctive features have been singled out. The classification of secret apparatus by the categories in different periods of time has been provided. The serious influence of the personalities of the leaders of the Soviet state on the development of the system of secret work in general and the work with confidants, in particular, has been noted. The author has emphasized on the normative and methodological basis of the work with confidants during Stalinist times against the opponents of the regime; the author has noted the wide use of political search. The mechanism of ensuring safety of confidants has been revealed. The peculiarities of the work with confidants in the thaw and standstill periods have been studied. The disadvantages and advantages of the work with secret apparatus during certain time intervals have been outlined. The influence of the development of the science of operative and search activity on the system of secret work and its agent component has been also outlined.

It has been stated that during the entire period of the existence of Soviet power the work with confidants was exclusively regulated by normative and legal acts of limited access and had a clear ideological basis. Only after Ukraine gained independence there were references in open normative and legal acts about the work with confidants, in particular, in laws and regulations. Some examples have been provided. The influence of the Soviet school of operative and search activity on law enforcement systems of the countries of the Socialist camp has been noted.

Key words: *a confident, history of development, Soviet state, intelligence work, operative and search activity.*

ЄВГЕНІЯ СЕРГІЇВНА ЛОГВИНЕНКО,

кандидат юридичних наук,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-7687-843X>,
e-mail: evgeniyalogvinenko11@gmail.com;

ІГОР АЛЬБЕРТОВИЧ ЛОГВИНЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0003-1505-4418>,
e-mail: igor_logv@ukr.net

РОЗУМІННЯ ПОКАРАННЯ В ФІЛОСОФСЬКИХ І ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ УЧЕННЯХ СТАРОДАВНЬОГО КИТАЮ

На підставі аналізу філософських і політико-правових учень Стародавнього Китаю розкрито особливості розуміння сутності покарання в давньокитайському суспільстві. Розкрито чинники, що впливали на становлення та розвиток інституту покарання в Китаї. Визначено основні принципи застосування покарань.

Ключові слова: Стародавній Китай, покарання, інститут покарання, розуміння покарання, принципи застосування покарання, філософські вчення.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Україна остаточно визначилась із європейським вибором, тому надзвичайно актуальним стає завдання не лише розбудови й оптимізації її демократичних інститутів, а і створення такої правової держави, яка була б здатна забезпечити захист своїх найвищих цінностей від злочинних посягань. Це зумовлює здійснення низки правових реформ, серед яких надзвичайно важливою є оптимізація системи покарань. Для створення дієвої системи покарань є недостатнім пряме копіювання позитивного досвіду розвинених країн світу, необхідно вивчати історичний досвід, акумульований людством, зокрема у сфері кримінальних покарань. У цьому сенсі історія становлення та розвитку інституту покарання Стародавнього Китаю викликає неабияку цікавість, оскільки у філософських і політико-правових ученнях тих часів покарання розумілося не тільки як правовий інструмент боротьби зі злочинністю, а і як метод управління державою.

Стан дослідження проблеми

Історія Стародавнього Китаю має чималу історіографію. Здебільшого дослідників цікавили питання, пов'язані із зародженням та розвитком давньокитайської цивілізації, причинами та передумовами утворення тут перших держав, становленням імперій – Цинь і Хань, а також вивченням їх особливостей.

Значно менше уваги приділялося дослідженню права Стародавнього Китаю, зокрема кримінального. Одним із перших, хто здійснив спробу проаналізувати кримінальне законодавство Стародавнього Китаю, систематизувати злочини та покарання в імперський період його історії, був російський дослідник М. Я. Бічурін [1; 2]. У подальшому в працях К. В. Васильєва [3], Л. С. Васильєва [4], Р. А. Лапової [5], А. Й. Рогожина, М. М. Страхова [6], В. Єлісеєффа, Д. Єлісеєффа [7] та ін. у межах тем власних досліджень здебільшого побіжно висвітлювалися різні аспекти становлення кримінального права в Китаї. Як правило, відзначались види злочинів і покарань, щодо останніх констатувалась їх надзвичайна жорстокість. Значно менше уваги науковці приділяли філософським і політико-правовим трактатам Стародавнього Китаю, які дозволяють з'ясувати місце й роль покарання у житті тодішнього суспільства. Варто виокремити роботи Л. С. Переломова [8], С. Р. Кучери [9–11], Р. В. Тищенка [12] та Є. С. Логвиненко [13], де тією чи іншою мірою висвітлено основні політико-правові погляди на інститут покарання у Стародавньому Китаї, охарактеризовано систему покарань і те, як вона змінювалася з часом. Отже, дослідження еволюції розуміння сутності покарання в давньокитайських трактатах викликає науковий інтерес, адже це питання є недостатньо вивченим в історико-правовій літературі.

Мета і завдання дослідження

Зважаючи на вищевикладене, метою статті є з'ясування особливостей еволюції розуміння покарання в Стародавньому Китаї. Мета зумовила конкретні завдання: здійснити історіографічний аналіз і розкрити ступінь наукової розробки проблематики дослідження, висвітлити особливості розуміння сутності покарання в Стародавньому Китаї, показати основні чинники, що впливали на становлення та розвиток у ньому інституту покарання.

Наукова новизна дослідження

Уперше в історико-правовій науці на підставі комплексного аналізу філософських і політико-правових учень Стародавнього Китаю розкрито особливості розуміння сутності покарання в давньокитайському суспільстві й визначено основні принципи застосування покарань.

Виклад основного матеріалу

Серед держав Стародавнього Сходу Китай посідав особливе місце, оскільки політико-правова традиція, що складалася протягом багатьох століть, мала великий вплив на формування системи та практики покарань. Як відзначають дослідники, у Китаї сформувалася система найбільш суворих покарань в історії людства. Так, Р. В. Тищенко відзначив характерну особливість кримінального права Стародавнього Китаю, яке вирізнялося «своєю жорстокістю і схильністю до калічницьких покарань, ... а розуміння покарання з ранніх часів сформувалось як карально-терористичний захід» [12, с. 13–14].

Таке поняття, як «право», у Стародавньому Китаї було невідомим. Проте використовувались інші: закон «*фа*» (сукупність позитивних норм) і ритуал «*лі*» (моральні, етичні й релігійні норми). Перші політичні та правові вчення в Китаї мали під собою релігійно-міфологічне підґрунтя, що, врешті, притаманне всім стародавнім етносам.

У традиційній китайській філософії вищу силу символізувало небо (тянь). Усе, що відбувалось, будь-яка подія пояснювалися «волею неба», Піднебесною йменувалась сама держава, а правитель мав статус «сина неба». Він як намісник (представник) вищих сил мав необмежену владу на Землі. Так обґрунтовувався культ правителя.

За династії Чжоу (1047 (1045)–221 рр. до н. е.) стався перехід від міфологічного до філософського та більш раціонального осмислення світу. Саме в ці часи з'явилися філософи, політики та науковці, які мали свій погляд на

сутність і організацію держави, влади, суспільства тощо. Також змінилося розуміння сутності покарання [12, с. 14].

У Стародавньому Китаї термін «бао» означав покарання. Спочатку він розумівся як кровна помста або використовувався для визначення рівнозначного покарання (таліону). З появою філософських шкіл і політико-правових учень з'являються різні погляди на необхідність застосування покарання та його сутність. Так, даосизм, який сформувався з традиційної китайської натурфілософії, вважав за необхідне повернутися до законів природи, у простоту життя минулого. Представники цієї філософської школи відкидали будь-які «штучні встановлення», яким вважали і закон. У трактаті «Дао-де Цзин» («Книга шляху і чесноти»), де викладено ідеї даосизму, вказувалося: «Втрачено Дао (тобто сутність і природний перебіг усіх речей – *авт.*) – діє Де (моральність – *авт.*); втрачено Де – народиться чеснота. Втрачено чесноту – виходить справедливість, втрачено справедливість – виростає закон, а закон – це згасання відданості й віри та початок смути» (вірш 38) [14, с. 226–227].

Таким чином, можна побачити негативне ставлення даосизму до закону. Учення пропагувало принцип бездіяльності (*у-вей*), оскільки Дао здатне до самовідновлювання, до поновлення справедливості й кращого життя. Мудрий правитель «не діє – отже не шкодить» (вірш 58) [15, с. 386–387]. Тож, даосизм закликав жити за законами природи, відмовитися від будь-якого примусу, насильства та покарань, оскільки це призводить до дисгармонії в державі.

Дещо інші погляди на покарання та їх застосування були у Конфуція. Застосовуючи такі категорії, як «благородний муж» (досконала людина) і «низький» (недосконала людина), він зауважив, що перший іде нагору, а другий – вниз. Благородний муж – людина відповідальна, щира, скромна в словах і виразах, а у своїх вчинках – правдива, оскільки ґрунтуються вони на ритуалі. «Із призначень ритуалу найціннішою є гармонія... Проте й гармонію можна застосувати не завжди. Якщо знають лише гармонію, не замикаючи її в рамки ритуалу, вона не може втілитись у життя», – вчив Конфуцій [16, с. 30]. На відміну від даосизму, він не виключав життя за законом та застосування покарання. В одному з його висловлювань можна знайти таке пояснення: «Якщо правити за допомогою закону, вирішувати покаранням, то народ буде стримуватися, але не знатиме сорому. Якщо правити на основі добродійності, вирішувати за ритуалом,

народ не лише засоромиться, але й покаже покірність» [17, с. 10–11]. Саме добрі вчинки благородного мужа, який, разом із тим, «відчуває страх більше, ніж [у разі покарання] мечем і сокирою, породжують у народі відчуття піднесення», – сказано у конфуціанському філософському трактаті «Чжун юн», автором якого вважають онука Конфуція Цзи Си (близько 483–402 рр. до н. е.) [18, с. 44].

У цілому вчення Конфуція розглядало покарання як інструмент управління та контролю, який правитель використовує для зміцнення своєї влади в державі. Разом із тим філософ закликав уникати застосування такого виду покарання, як смертна кара [17, с. 69]. Конфуцій вважав, що закон і покарання лише стримують людей, оскільки останні їх бояться. Привести їх до покори можуть лише ритуал і добрі вчинки.

Таким чином, застосування покарань Конфуцій пояснював тимчасовою суспільною необхідністю. Він був переконаний: якщо жити за правилами ритуалу, то не буде покарань. Конфуціанці не вважали залякування метою покарання. Вони були переконані, що збільшення покарань призведе до зростання кількості злочинів. Це, у свою чергу, вплине на характер самих покарань, які можуть стати ще жорстокішими. У результаті цього у суспільстві зростатиме невдоволення владою, яке може перерости в активний опір правителю. Разом із тим конфуціанство розглядало покарання як необхідний тимчасовий засіб контролю з боку правителя, який мав за мету покращення життя кожного підданого. Виходячи з цього, пояснювалось, що покарання правитель має застосовувати по-батьківськи, з любов'ю, без бажання власного збагачення. «Якщо правитель не жадібний, то й люди красти не стануть. Якщо покарання не застосовуються належним чином, народ не знає, як поводитись», – учив Конфуцій [19, с. 12, 98]. Конфуціанство постійно наголошувало на необхідності віддавати перевагу нагородам, а не покаранням, для того, щоб ефективно управляти державою.

Близькою до конфуціанства була філософська школа Мо-цзи (479–400 рр. до н. е.), у підґрунті якої лежали принципи гуманності, раціональності та верховенства закону. Модзи теж виступав проти насильства та надмірно жорстоких покарань. На відміну від Конфуція, він вважав ритуал пережитком, а необхідну умову розвитку країни вбачав у правильному управлінні та впорядкуванні покарань [20, с. 191–192].

Правителю, щоб мати сильну владу, яку б поважали піддані, необхідно у своєму управ-

лінні «мудро поєднувати наставляння народу з покараннями» [20, с. 189]. Кара поряд із винагородою у філософському вченні Мо-дзи – це здебільшого спосіб, певний інструмент управління країною. Інструмент насамперед політичний, а не правовий. У своїй діяльності правитель мав творити й підтримувати «добро» та стримувати «зло». «Того, хто робить добро, треба прославляти; того, хто чинить зло, слід карати», – стверджував Мо-дзи [20, с. 199]. Незважаючи на те, що його філософське вчення мало прогресивний характер для свого часу, цьому вченню так і не судилося стати основою державної ідеології. Більше того, як зазначив Р. В. Тищенко, воно не змогло суттєво вплинути на політику та практику покарань у державі й після смерті засновника невдовзі припинило своє існування [12, с. 15].

Наприкінці правління Чжоуської династії утворилася філософська школа легістів (лат. *«legis»* – закон), найбільш відомими представниками якої були Цзи-чан (VI ст. до н. е.), Шан Ян (390–338 рр. до н. е.) та Хань Фей-цзи (близько 280–233 рр. до н. е.). Легісти намагалися теоретично обґрунтувати необхідність деспотичного управління суспільством і державою, пропагували ідею неможливості існування людей без покарання.

У VII–V ст. визначилися основні принципи легізму. Радника правителя царства Ци Гуань Чжуна (?–645 рр. до н. е.) вважають першим, хто запропонував концепцію управління державою на основі закону (*фа*). «Те, що [справи] складні й нескладні, великі й малі вирішуються за єдиними правилами, і те, що застосовуються такі заходи, як страта, покарання, заборона, мають назву “фа”», – писав Гуань Чжун [21, с. 26]. Самі покарання він розглядав як необхідну складову в управлінні людьми та державою, бо «[якщо] в системі покарання немає несправедливості, то в низах немає почуття озлоблення». «Правильні» покарання поряд із «правильним» розподілом обов'язків становлять принципи управління народом і країною [21, с. 16]. Система покарань розглядалась мислителем як необхідний інструмент, який використовує правитель задля «приведення народу до ладу» [21, с. 23]. Привертає увагу те, що філософ наполягав на невідворотності покарання й забороні помилування злочинців [21, с. 46]. При цьому важливим вважався принцип справедливості покарання. Правитель застерігався від призначення несправедливих жорстоких покарань, оскільки зневірені у владі піддані «покинуть шлях громади» й почнуть займатися «приватними справами», що призведе до зростання злочинності та

послаблення держави [21, с. 50]. Отже, Гуань Чжун розглядав покарання як один з основних методів управління суспільством і державою.

Цих поглядів дотримувався і Цзи Чань (близько 580–522 рр. до н. е.), який був першим радником правителя царства Чжен. У 536 р. до н. е. він, по суті, систематизував кримінальні закони, створивши «уложення про покарання» (*сін шу*). Його сучасник Ден Сі (близько 545 – близько 501 рр. до н. е.) розвинув учення Цзи Чаня, склавши «бамбукове уложення про покарання» (чжу сін) [22, с. 378].

У IV – першій половині III ст. до н. е. ідеї ранніх давньокитайських філософських учень були об'єднані Гунсунь (Шан) Яном (390–338 рр. до н. е.) в єдину політико-правову теорію. Трактат «Книга правителя області Шан» («Шан цзюнь шу») став основою легізму.

Політичний діяч Шан Ян, як і Конфуцій, обстоював ідею створення сильної держави зі зразковим порядком на чолі з єдиним правителем. У підґрунтя свого вчення він поставив закон, перед яким всі мають бути рівними. Вимога виконання закону підкріплювалася загрозою застосування покарання у разі його порушення [23, с. 79–80].

Шан Ян сприймав смертну кару й убивство як об'єктивну необхідність. «Убивство людини не є виявом жорстокості», – переконував політик. Найбільш ефективним методом впливу на людей, за теорією Шан Яна, є запровадження єдиної системи покарань, нагород і настанов [23, с. 204]. На відміну від конфуціанців, які віддавали перевагу нагородам, а покарання розглядали як вимушений, але необхідний захід на шляху до створення загального блага, Шан Ян у своєму трактаті запропонував новий підхід до застосування покарань, яких порівняно з нагородами, на його думку, має бути значно більше. «У країні, яка добилася володарювання [в Піднебесній], на кожні дев'ять покарань припадає одна нагорода; у сильній країні на кожні сім покарань припадає три нагороди; у країні, приреченій на загибель, на кожні п'ять покарань припадає п'ять нагород», – писав він [23, с. 159]. Наведений фрагмент надає можливість дійти висновку, що для легістів покарання – найефективніший спосіб управління суспільством, а зловживання нагородами, з їхньої точки зору, веде державу до краху.

Вважаючи пересічних людей порочними, без будь-яких усталених моральних принципів, Шан Ян стверджував, що лише страхом і залякуванням можна утримати їх у покорі і що саме страх перед загрозою покарання утримує

від розколу суспільство. Тому якщо правитель, вважав Шан Ян, хоче мати сильну владу, він повинен установити «порядок» на основі «всесірного звеличування закону». Задля цього необхідно вирішити найголовніше завдання – викоренити злочинність. Основою боротьби зі злочинністю мали стати суворі покарання. Легіст переконував, що той, хто хоче стати володарем у Піднебесній, «забороняє нагороди та заохочує покарання; шукає проступки і не шукає хороших діянь; застосовує покарання для викоренення покарань» [23, с. 180].

Отже, Шан Ян сформулював нову концепцію покарання. Він не визнавав будь-якого зв'язку між мірою покарання та ступенем тяжкості скоєного злочину та вважав за необхідне застосування жорстоких покарань навіть за дрібне порушення наказів царя: «Там, де людей суворо карають за тяжкі злочини та м'яко карають за дрібні проступки, не лише неможливо буде покласти край [тяжким] злочинам, але неможливо буде навіть запобігти дрібним проступкам» [23, с. 93]. На думку легіста, суворі покарання – це єдиний спосіб управління народом. Намагаючись посилити роль покарань, Шан Ян уперше обґрунтував принцип кругової поруки (по суті, колективної відповідальності).

Як бачимо, пропагувалась ідея неможливості існування людини без суворих і жорстоких покарань, а впровадження обов'язкових превентивних заходів та колективної відповідальності розглядалось як необхідна складова «хорошого управління» державою.

У IV ст. до н. е. легізм став домінуючим ученням у Стародавньому Китаї, а зі створенням першої централізованої імперії Цинь – її офіційною ідеологією.

Після смерті Сяо Гуна, правителя Цинь, політичні супротивники звинуватили Шан Яна в державній зраді. У 338 р. до н. е. його стратили разом із родиною. Отже, Шан Ян став жертвою ним же розробленої жорсткої системи колективної відповідальності. Незважаючи на це, легізм залишився державною ідеологією.

У III ст. до н. е. посилювалося протиставлення двох ідеологій – конфуціанства й легізму, що дало поштовх становленню традиційних риста інститутів давньокитайського права. Перебуваючи при владі, легісти нещадно знищували супротивників. Переслідувались усі, хто виявляв навіть симпатії до конфуціанства. У ці часи активно використовувався принцип презумпції вини. Особа вважалася винною та підлягала покаранню в разі недоведення її невинуватості. Масові страти, найжорстокіші тілесні покарання й відправлення на важкі роботи

поширилися на весь Китай. Доноси та колективна відповідальність стали в ці часи звичайним явищем.

У період становлення династії Хань (206 р. до н. е. – 221 р. н. е.) відбулося формування ортодоксального конфуціанства, яке за своєю суттю являло собою компроміс із вченням легістів. Появу нової теорії пов'язують з ім'ям Дун Чжун-шу (187–120 рр. до н. е.). Він визнавав закон і вважав прийнятним застосування методу нагород та покарань в управлінні державою. У трактаті «Чунцю фаньлу» нагороди розглядалися як спосіб «вплинути та подіяти» на людей, а покарання – їх «заякати» [23, с. 127–128].

Ортодоксальне конфуціанство, визнаючи необхідність застосування покарань, передбачало при цьому взаємодію таких моральних норм, як суворість і поблажливість. Отже, тут мораль і право збігалися. Мораль формувала правила поведінки людини, а право загрозою застосування покарання забороняло їх порушувати.

Специфікою кримінального законодавства держав Стародавнього Сходу було й те, що під час визначення покарання насамперед урахувалась реальність загрози існуючій владі, тобто найбільш небезпечними вважалися діяння, які становили загрозу правителю, менш небезпечними – суспільству. Тому всі покарання в країнах стародавнього світу умовно можна поділити на ті, які становили загрозу авторитету влади, й ті, які безпосередньо не торкалися сфери інтересів правителя [24, с. 135].

У кримінальному праві країн Стародавнього Сходу можна побачити схожість у визначенні об'єкта злочинного діяння – це фізична особа (або група осіб), особа, яка скоює злочин, заподіює шкоду іншій особі (особам), тобто її дію орієнтовано проти людини, а не проти загальних умов їх спільного проживання.

Саме покарання повинно поновити порушену справедливість, а значить задовольнити постраждалого. Отже, його метою було як залякування, так і задоволення особи, яка постраждала внаслідок злочину. Це надавало можливість широко використовувати жорстокі покарання навіть за незначні злочини. Китайський філософ Чжунцан Туна (179–220 рр. н. е.) констатував: «побоюючись, як би кара не вийшла зам'якою та недостатньою для покарання за якесь-то зло, злочин обтяжується нарочитим нагромадженням звинувачень, і злочинця позбавляють життя, причину його смерті приписують хворобі» [25, с. 361].

Ш. Монтеск'є у праці «Про дух законів» зазначив, що в деспотичних державах природа правління вимагала беззаперечної покорності. «Тут у людини одна доля з тваринами: інстинкт, підкорення, покарання. Тут не беруться до уваги природні почуття – повага до батьків, любов до дітей і дружини, закони гідності, стан здоров'я: покарання оголошено – цього достатньо», – писав він [26, с. 33].

Висновки

Таким чином, філософські вчення Стародавнього Китаю мали суттєві розходження з багатьох політичних питань, але в розумінні ролі та мети покарань були схожими. Здебільшого застосування покарань об'єднувалось у єдину систему з нагородами. Така система «нагород і покарань» мала одне призначення – централізувати та зміцнити владу правителя, ліквідувати його політичних опонентів, приборкати непокору народу в будь-яких її проявах. Тобто покарання розглядалося як один із методів управління суспільством. У стародавньому світі не знали, що таке право. Покарання ще не стало окремим інститутом. Відбувалося поступове становлення інституту покарань. На цей процес великий вплив мали релігія та мораль тих часів.

Список бібліографічних посилань

1. Бичурин Н. Я. Статистическое описание Китайской империи. М. : Вост. дом, 2002. 464 с.
2. Бичурин Н. Я. Статистическое описание Китайской империи: с прилож. геогр. к. на пяти листах : в 2 ч. СПб. : Тип. Эдуарда Праца, 1842.
3. Васильев К. В. Центральная власть и органы местного управления в годы расцвета Западного Чжоу // История и культура Китая : сб. памяти акад. В. П. Васильева. М. : Наука, 1974. С. 121–128.
4. Васильев Л. С. Возникновение и формирование китайского государства // Китай: история, культура, историография. М. : Наука, 1977. С. 6–39.
5. Лапова Р. А. История государства и права Китая (рабовладельческий период) : учеб. пособие по истории государства и права. Саратов : Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1960. 37 с.
6. Рогожин А. И., Страхов Н. Н. История государства и права рабовладельческого Китая. М. : Гос. изд-во юрид. лит., 1960. 91 с.
7. Елисефф В., Елисефф Д. Цивилизация классического Китая / пер. с фр. Л. Лоевского. Екатеринбург : У-Фактория, 2007. 640 с.

8. Переломов Л. С. Империя Цинь – первое централизованное государство в Китае (221–202 гг. до н. э.). М. : Вост. лит., 1962. 243 с.
9. Кучера С. Р. Становление традиции коллективной ответственности и наказания в Китае // Роль традиций в истории и культуре Китая / отв. ред. Л. С. Васильев. М. : ГРВЛ Наука, 1972. С. 161–183.
10. Кучера С. Р. История, культура и право древнего Китая : собр. тр. М. : Наталис, 2012. 416 с.
11. Кучера С. Р. Символические наказания в древнем Китае // Китай: общество и государство : сб. ст. М., 1973. С. 30–54.
12. Тищенко Р. В. Институт покаяния в політико-правовій думці Стародавнього Китаю. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 13–16. URL: http://lsej.org.ua/2_2017/4.pdf (дата звернення: 26.07.2018).
13. Логвиненко Є. С. Розуміння покарання у філософських вченнях Стародавнього Китаю // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми : тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 118–120.
14. Торчинов Е. А. Даосизм. «Дао-Дэ цзин». СПб. : Азбука-классика ; Петерб. Востоковедение, 2004. 256 с.
15. Дао-дэ Цзин / пер. Малявина В. В. М. : АСТ ; Астрель, 2002. 544 с.
16. Стрелец Ю. Ш. Смысл жизни человека: от истории к вечности : моногр. Оренбург, 2009. 540 с. URL: <http://www.orenport.ru/images/doc/924/Strelez.pdf> (дата звернення: 15.08.2018).
17. Конфуций. Изречения. Харьков : Фолио ; М. : АСТ, 2000. 448 с.
18. Конфуцианский трактат «Чжун юн». Переводы и исследования / сост. А. Е. Лукьянов ; отв. ред. М. Л. Титаренко. М. : Вост. лит., 2003. 247 с.
19. Конфуций. Лунь Юй. М. : Вост. лит., 2001. 168 с.
20. Мо-цзы. Древнекитайская философия : собр. текстов в 2 т. Т. 1. М. : Мысль, 1972. С. 175–200.
21. Гуань Чжун. Гуань-цзы. // Древнекитайская философия : собр. текстов в 2 т. Т. 2. М. : Мысль, 1973. С. 14–57.
22. Барихин А. Б. Большая юридическая энциклопедия. М. : Кн. мир, 2010. 960 с.
23. Книга правителя области Шан (Шан цзюнь шу). 2-е изд., доп. / пер. с кит., вступ. ст., коммент., послесл. Переломова Л. С. М. : Ладомир, 1993. 392 с.
24. Царьков И. И. Два взгляда на систему «Наград и наказаний» (из истории политических и правовых учений). *Вестник Волжского университета имени В. Н. Татищева. Серия «Юриспруденция»*. 2011. № 75. С. 128–146.
25. Чань янь. Древнекитайская философия. Эпоха Хань. М. : Наука, 1990. С. 354–365.
26. Монтескье Ш. Л. О духе законов. М. : Мысль, 1999. 672 с.

Надійшла до редколегії 12.03.2019

ЛОГВИНЕНКО Е. С., ЛОГВИНЕНКО И. А. ПОНИМАНИЕ НАКАЗАНИЯ В ФИЛОСОФСКИХ И ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫХ УЧЕНИЯХ ДРЕВНЕГО КИТАЯ

На основе анализа философских и политико-правовых учений Древнего Китая показаны особенности понимания сути наказания в древнекитайском обществе. Раскрыты факторы, которые влияли на становление и развитие института наказания в Китае. Определены основные принципы применения наказаний.

Ключевые слова: *Древний Китай, наказания, институт наказания, понимание наказания, принципы применения наказания, философские учения.*

LOHVNENKO YE. S., LOHVNENKO I. A. UNDERSTANDING OF PUNISHMENT IN THE PHILOSOPHICAL, POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES OF ANCIENT CHINA

Based on the analysis of the philosophical, political and legal doctrines of Ancient China – Taoism, Confucianism, Mo-tze's guidelines, Mo-dze's teachings, Legist and Orthodox Confucianism – the authors have demonstrated specific features of understanding the essence of punishment in the ancient Chinese society. The factors that influenced the establishment and development of the institution of punishment in China have been revealed. It has been noted that the specificity of the criminal legislation of the Ancient China was the fact that the reality of the threat to the current government was foremost taken into account while determining the punishment. The most dangerous were considered acts that threatened the ruler, less dangerous that threatened society. Therefore, all punishments can be divided into those that threatened the authority of government, and those that did not directly affect the interests of the ruler. The basic principles of implementing punishments have been defined.

The authors have concluded that the philosophical teachings of Ancient China had significant differences from many political issues, but were similar in understanding the role and purpose

of punishment. For the most part, the use of punishment was united into a single system with rewards, which had one purpose: to centralize and strengthen the ruler's power, to liquidate his political opponents, and to curb the disobedience of the people in all its manifestations. Consequently, punishment was considered as one of the methods of managing a society. It has been noted that there was no understanding about the law in the ancient world. Punishment did not become a separate institution. There was a gradual formation of the institution of punishment. Religion and the morale of those times greatly influenced on that process.

Key words: *Ancient China, punishment, institution of punishment, understanding of punishment, principles of applying the punishment, philosophical doctrines.*

ВІТАЛІЙ БОРИСОВИЧ ПЧЕЛІН,

доктор юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

член редколегії журналу «Право і безпека»;

 <https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>,

e-mail: pchelin@me.com

ОРГАНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто правовий статус органів Національної поліції України як суб'єкта запобігання та протидії корупції. Обґрунтовано доцільність використання єдиної конструкції «суб'єкт запобігання та протидії корупції». З'ясовано, що поліція як такий суб'єкт реалізує свої повноваження як у внутрішньовідомчих відносинах, так і у зовнішніх. Описано авторське бачення сутності поліції України як суб'єкта запобігання та протидії корупції. Установлено недоліки правового регулювання правового статусу поліції як суб'єкта запобігання та протидії корупції та запропоновано шлях вирішення деяких із цих проблем.

Ключові слова: органи Національної поліції України, антикорупційна діяльність, запобігання та протидія корупції, суб'єкти запобігання та протидії корупції, правові засади запобігання та протидії корупції, поліція.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Одним із найбільш негативних явищ, що гальмує розвиток української державності, безпосередньо впливає майже на всі національні суспільні інституції, серед іншого на економічний розвиток нашої держави, є корупція. Щодня чуємо про те, що вона є одним із найнебезпечніших «захворювань», яке було діагностовано Україні як самим українським суспільством, так і міжнародною правовою спільнотою. Задля подолання цього негативного явища в нашій державі створено систему суб'єктів запобігання та протидії корупції, провідне місце серед яких посідають органи Національної поліції України (далі – поліція). Визначення ролі поліції як суб'єктів запобігання та протидії корупції в Україні, аналіз і систематизація основоположних напрямків її діяльності в цій сфері дозволить сформулювати пропозиції щодо підвищення якості нормативно-правової регламентації вказаних суспільних відносин, а також виявити недоліки, що трапляються під час реалізації повноважень поліції в окресленій сфері.

Стан дослідження проблеми

Проблемні аспекти функціонування суб'єктів запобігання та протидії корупції в Україні неодноразово були предметом наукових пошуків учених-правознавців. Так, у 2017 р. С. О. Шатрава захистив дисертацію на

здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за темою «Адміністративно-правові засади запобігання корупції в органах Національної поліції України» [1]. Проте в цьому випадку вчений основну увагу приділив внутрішньому аспекту запобігання корупції в органах поліції. Поліція розглянута лише як суб'єкт запобігання корупції, аспекти її діяльності з протидії цьому негативному явищу майже не розглядалися. Окрім цього, серед учених, у працях яких досліджувалась проблематика діяльності суб'єктів запобігання та протидії корупції, слід назвати таких, як О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, В. В. Галуцько, О. П. Гетманець, С. М. Гусаров, О. В. Джафарова, О. Ю. Дрозд, В. О. Іванцов, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, М. В. Лошицький, Т. П. Мінка, О. М. Музичук, В. В. Сокурченко, А. А. Стародубцев та ін. Цими вченими було зроблено значний внесок як у напрямку вироблення теоретичної моделі діяльності суб'єктів запобігання та протидії корупції, так і для вдосконалення практичних аспектів діяльності вказаних суб'єктів. Однак особливості діяльності такого суб'єкта запобігання та протидії корупції як, поліція розглядалися або фрагментарно, в межах висвітлення більш широкої правової проблематики, або стосовно окремо взятого напрямку такої діяльності. Окрім цього, стрімке оновлення антикорупційного законодавства, а також законодавства, що

регламентує діяльність поліції в зазначеному напрямку, зумовлює необхідність перегляду існуючих підходів до розуміння окресленої проблематики.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення на підставі аналізу чинного національного законодавства, що регламентує діяльність із запобігання та протидії корупції, правового статусу органів поліції як суб'єкта цих правовідносин. Реалізація зазначеної мети передбачає необхідність виконання таких завдань: установлення сутності органів поліції як суб'єкта запобігання та протидії корупції, характеристика напрямків діяльності органів поліції як такого суб'єкта; виявлення недоліків нормативно-правової регламентації правового статусу органів поліції як суб'єкта запобігання та протидії корупції; визначення шляхів вирішення вказаних недоліків.

Наукова новизна дослідження

Удосконалено визначення сутності органів Національної поліції як суб'єкта запобігання та протидії корупції. Набула подальшого розвитку характеристика напрямків діяльності органів поліції як суб'єкта запобігання та протидії корупції. Уперше виявлено окремі недоліки нормативно-правової регламентації правового статусу органів поліції як суб'єкта запобігання та протидії корупції та визначено шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу

Установлення сутності дефініції «органи Національної поліції як суб'єкт запобігання та протидії корупції» зумовлює необхідність проаналізувати її основні змістовні складові. У першу чергу йдеться про таку категорію, як «суб'єкт». У правовій науці її використовують для позначення або «суб'єкта права», або «суб'єкта правовідносин». Різниця між цими категоріями полягає в тому, що перший є лише носієм прав та обов'язків, тоді як другий вже їх реалізовує, тобто є реальним учасником відповідних суспільних відносин. Зокрема, в теорії права загальноприйнятим є підхід, за яким суб'єкт правовідносин є учасником суспільних відносин, що виступає носієм юридичних прав та обов'язків [2, с. 338]. Тобто, коли ми говоримо про поліцію як про суб'єкта запобігання та протидії корупції, маємо на увазі, що органи поліції є реальними учасниками вказаних суспільних відносин, реалізують у їх межах наданні їм повноваження.

Наступний аспект, який потребує обґрунтування у світлі визначення сутності досліджуваної дефініції, – це використання конструкції «запобігання та протидія корупції». Так, аналіз фахових юридичних джерел свідчить, що вчені, визначаючи правовий статус того чи іншого суб'єкта антикорупційної діяльності, в більшості випадків позначають його або як «суб'єкта запобігання» [1; 3], або ж як «суб'єкта протидії» [4; 5]. Звичайно, можна знайти і випадки використання правильної, на наш погляд, конструкції «суб'єкти запобігання та протидії» [6]. Такий стан справ зумовлюється наявними підходами до використання зазначеної термінології самим законодавцем. Зокрема, коли був чинним Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р.¹, в його положеннях використовувалась конструкція «суб'єкти, які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції» (ст. 5), що в принципі збіглося з його назвою та змістом. Чинний Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 р., хоча й містить у своїй назві лише «запобігання», активно оперує й категорією «протидія». При цьому в ст. 1 (визначення термінів) зазначеного нормативно-правового акта вказано, що поліція є спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції². Може скластися враження, що сам законодавець не відрізняє терміни «запобігання» та «протидія», хоча подекуди й використовує їх разом (наприклад, є розділ IX «Інші механізми запобігання та протидії корупції»³). Цікаво, що коли вказаний нормативно-правовий акт мав статус законопроекту, у висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на нього містилось зауваження щодо його назви. Зокрема, зазначалося, що вона не зовсім відповідає його змісту, оскільки через неї може скластися враження, що в законопроекті не регулюються питання протидії корупції та боротьби з нею, хоча насправді в ньому відображено всі питання протидії та боротьби з корупцією⁴.

¹ Про засади запобігання і протидії корупції: закон України від 07.04.2011 № 3206-VI. (Втратив чинність 01.09.2016).

² Про запобігання корупції: закон України від 14.10.2014 № 1700-VII: ред. від 31.08.2018.

³ Там само.

⁴ Висновок Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України на проект Закону України «Про запобігання корупції»: від 06.10.2014 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада

Однак, як бачимо, це зауваження залишилось без уваги.

Якщо проаналізувати положення національного законодавства, яке здійснює нормативно-правову регламентацію діяльності поліції, то також побачимо неоднозначне використання термінології. Так, ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. серед завдань поліції називає, зокрема, протидію злочинності¹. Виконання цього завдання цілком пов'язано і з протидією корупційним правопорушенням. Проте, на нашу думку, його сформульовано занадто вузько. Так, поліція, крім протидії злочинам, як відомо, протидіє і адміністративним правопорушенням, а також здійснює низку заходів, спрямованих на недопущення вчинення правопорушень, та усунування причин та умов, що сприяли їх учиненню, інакше кажучи, запобігає правопорушенням. Якщо ж проаналізувати діяльність поліції як центрального органу влади, тобто такого, який створено для виконання окремих функцій державної політики (ч. 1 ст. 16 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17 березня 2011 р.²), варто розглянути Положення про Національну поліцію, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. Так, серед повноважень поліції воно називає, зокрема, повноваження зі здійснення заходів щодо запобігання корупції в центральному органі управління Національної поліції, територіальних органах, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління³. У зазначеному вище нормативному приписі йдеться виключно про внутрішній аспект запобігання корупції, питання ж протидії цьому негативному явищу ігноруються.

Додатковим обґрунтуванням доцільності використання конструкції «суб'єкт запобігання та протидії корупції» може слугувати

України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52247&pf35401=314166> (дата звернення: 21.03.2019).

¹ Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : ред. від 01.01.2019.

² Про центральні органи виконавчої влади : закон України від 17.03.2011 № 3166-VI : ред. від 01.01.2019.

³ Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 : ред. від 04.01.2019.

семантичний аналіз її складових. Так, у сучасній українській мові слово «запобігання» тлумачать як дію зі значенням «запобігати», тобто не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане [7, с. 414]. У такому разі цілком слушною здається позиція А. Т. Комзюка, який зазначає, що «попередження» та «запобігання» – це синоніми, а «запобіжні заходи» можна назвати також попереджувальними або профілактичними [8, с. 44]. У свою чергу, сутність слова «протидія» визначають як дію, спрямовану проти іншої дії, таку, що перешкоджає їй [7]. Інакше кажучи, діяльність поліції із запобігання корупції спрямовано на недопущення настання цього негативного явища в майбутньому, а протидію – на здійснення реагування на корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення.

Як перший, так і другий аспект можуть мати свій внутрішній і зовнішній прояв. Про внутрішній варто говорити в разі здійснення заходів із запобігання та протидії корупції серед органів і підрозділів власне поліції, а про зовнішній – в тому разі, коли йдеться про реалізацію поліцією повноважень щодо недопущення вчинення корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень, а також реагування на факти їх учинення.

Також слід зауважити, що такі категорії, як «запобігання», та «протидія» в контексті антикорупційної діяльності поліції розглядаються нами у взаємозв'язку. Це обумовлено тим, що, здійснюючи запобігання корупції, поліція одночасно й протидіє їй і навпаки. Так, наприклад, відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, стосовно зареєстрованих кримінальних та адміністративних корупційних правопорушень, осіб, які їх учинили, та результатів розгляду цих правопорушень у судах⁴. У цьому випадку йдеться про протидію корупції, бо це стосується вже вчинених правопорушень. Однак, здійснюючи зазначені заходи, поліція одночасно й запобігає корупції, оскільки вживає заходів щодо інформаційного забезпечення антикорупційної діяльності та створює умови для підвищення її ефективності.

Окрім цього, кодифіковане законодавство наділило поліцію повноваженнями щодо реагування на факти вчинення корупційних та

⁴ Про Національну поліцію : закон України.

пов'язаних із корупцією правопорушень. Так, з аналізу ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. (далі – КпАП України) випливає, що уповноважені посадові особи Національної поліції мають право складати протоколи про такі адміністративні правопорушення: порушення обмежень щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (ст. 172-4 КпАП України), порушення встановлених законом обмежень щодо одержання подарунків (ст. 172-5 КпАП України), порушення вимог фінансового контролю (ст. 172-6 КпАП України), порушення вимог щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів (ст. 172-7 КпАП України), незаконне використання інформації, що стала відома особі у зв'язку з виконанням службових або інших визначених законом повноважень (ст. 172-8 КпАП України), невжиття заходів щодо протидії корупції (ст. 172-9 КпАП України), порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (ст. 172-9-2 КпАП України)¹. Як випливає з аналізу ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р.², слідчі органів поліції здійснюють досудове розслідування таких кримінальних правопорушень, склади яких визначено в положеннях Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. (далі – КК України): викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України), викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 308 КК України), викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 312 КК України), викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким

обладнанням (ст. 313 КК України), порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів шляхом зловживання особою своїм службовим становищем (ч. 2 ст. 320 КК України), викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження (ст. 357 КК України), зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК України), зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК України), підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК України), підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК України)³. Здійснюючи діяльність із виявлення осіб, які вчинили зазначені вище правопорушення та вживаючи заходів, спрямованих на притягнення їх до відповідного виду юридичної відповідальності, поліція тим самим не лише протидіє корупції, а й запобігає її проявам. Адже відомим є факт, що однією з основних цілей притягнення особи до юридичної відповідальності є не лише застосування до неї заходів впливу несприятливого для неї характеру, а й попередження вчинення нових правопорушень.

Висновки

Отже, під органами Національної поліції як суб'єктом запобігання та протидії корупції слід розуміти органи (підрозділи, посадові особи), які відповідно до законодавства в межах своїх повноважень здійснюють низку спеціальних заходів, спрямованих на недопущення корупційних і пов'язаних із корупцією правопорушень, реагування на факти вчинення таких правопорушень, а також притягнення винних у їх вчиненні осіб до відповідного виду юридичної відповідальності. Реалізація таких заходів може мати як внутрішній, так і зовнішній аспект. Правовий статус поліції як суб'єкта запобігання та протидії корупції слід уточнити на рівні національного законодавства, що визначає правові засади як антикорупційної діяльності, так і діяльності поліції взагалі. Зокрема, в положеннях Закону

¹ Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон УРСР від 07.12.1984 № 8073-Х : ред. від 07.02.2019.

² Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI : ред. від 11.01.2019.

³ Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III : ред. від 26.02.2019.

України «Про запобігання корупції» органи поліції треба визначити як спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері запобігання та протидії корупції (ч. 1 ст. 1). У свою чергу, в положеннях Закону України «Про Національ-

ну поліцію» завдання поліції із протидії злочинності слід сформулювати більш широко як завдання із запобігання та протидії правопорушенням.

Список бібліографічних посилань

1. Шатрава С. О. Адміністративно-правові засади запобігання корупції в органах Національної поліції України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 439 с.
2. Дашковська О. Р. Правові відносини // Загальна теорія держави і права : підручник / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. Розділ 20. С. 334–350.
3. Корнієнко О. О. Правовий статус та гарантії діяльності громадськості як суб'єкта запобігання корупції. *Молодий вчений*. 2017. № 7 (47). С. 374–378. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/7/84.pdf> (дата звернення: 20.02.2019).
4. Шатрава С. О. Місце та особливості функціонування органів Національної поліції України в системі суб'єктів протидії корупції. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/1. С. 222–226.
5. Жуковська Л. Повноваження спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції в Україні. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 11. С. 81–85.
6. Машлякевич Д. С. Система суб'єктів запобігання та протидії корупції. *Право.ua*. 2015. № 2. С. 94–101.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. С. 1173.
8. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : монографія / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.

Надійшла до редколегії 22.03.2019

ПЧЕЛИН В. Б. ОРГАНЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ КАК СУБЪЕКТ ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ И ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В УКРАИНЕ

Рассмотрен правовой статус органов Национальной полиции Украины как субъекта предотвращения и противодействия коррупции. Обоснована целесообразность использования единой конструкции «субъект предотвращения и противодействия коррупции». Выяснено, что полиция как такой субъект реализует свои полномочия как во внутриведомственных отношениях, так и во внешних. Приведено авторское видение сущности полиции Украины как субъекта предотвращения и противодействия коррупции. Установлены отдельные недостатки правового регулирования правового статуса полиции как субъекта предотвращения и противодействия коррупции и предложены пути решения некоторых из них.

Ключевые слова: органы Национальной полиции Украины, антикоррупционная деятельность, предотвращение и противодействие коррупции, субъекты предотвращения и противодействия коррупции, правовые основы предотвращения и противодействия коррупции, полиция.

PCHELIN V. B. THE AGENCIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AS A SUBJECT OF PREVENTION AND COUNTERACTION TO CORRUPTION IN UKRAINE

The author of the article has studied the legal status of the agencies of the National Police of Ukraine as a subject of prevention and counteraction to corruption. On the basis of the analysis of the current Ukrainian legislation, as well as professional scientific sources, it has been established that the status of such a subject is defined either as “the subject of preventing corruption” or as “the subject of counteracting to corruption”, which does not quite accurately reflect the essence of the activities of the police in this direction. The author has carried out a comparison of legislation defining the legal principles for anti-corruption activities in general, as well as the principles of the police activity of Ukraine as a subject of prevention and counteraction to corruption in particular. As an example of the activities of the National Police of Ukraine as a subject of prevention and counteraction to corruption, the author has provided fundamental differences between the categories of “prevention of corruption” and “counteraction to corruption”.

The expediency of using a single legal structure “the subject of prevention and counteraction to corruption” has been substantiated. In this regard, it has been emphasized that the activities of the National Police of Ukraine on preventing and counteracting to corruption are the only, integral area of the implementation of its powers.

It has been clarified that the agencies of the National Police of Ukraine, acting as a subject of prevention and counteraction to corruption, realize their powers both in internal relations and externally. Due to the analysis of procedural legislation, the author has established the types of corrupt and corruption-related offenses, which should be addressed by the agencies of the National Police as a subject of prevention and counteraction to corruption. The author’s vision of the essence of the agencies of the National Police of Ukraine as a subject of prevention and counteraction to corruption has been presented.

The author has determined some shortcomings of the legal regulation of the legal status of the National Police agencies as a subject of prevention and counteraction to corruption. The ways of solving such shortcomings have been offered.

Key words: *agencies of the National Police of Ukraine, anti-corruption activities, prevention and counteraction to corruption, subjects of prevention and counteraction to corruption, legal principles of prevention and counteraction to corruption, police.*

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.1.10>

ЮРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ АЛЕКСАНДРОВ,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5871-8344>,
e-mail: aleks251053@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ ПАТРУЛЬНИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЗАЛЕЖНО ВІД НАЯВНОСТІ ПОПЕРЕДНЬОГО ДОСВІДУ РОБОТИ В МВС

Наголошено, що однією з важливих складових професіоналізації поліцейських (професіоналізація розглядається як цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору майбутньої професії) є формування сприятливої для ефективної професійної діяльності Я-концепції. Виходячи з нього, працю присвячено вивченню професійної Я-концепції патрульних поліцейських та особливостям цієї концепції залежно від наявності попереднього досвіду роботи в системі МВС України.

Розкрито поняття Я-концепції, самооцінки, свідомості та самосвідомості особистості. Подано результати емпіричного дослідження, в якому взяли участь поліцейські, поділені на 2 групи – ті, які раніше служили в органах внутрішніх справ, і ті які не мали досвіду роботи в міліції. Під час дослідження вивчалися уявлення поліцейських про себе та про ідеал поліцейського, рівні самооцінки поліцейських, особливості їх кар'єрних орієнтацій та самоефективності.

Ключові слова: патрульні поліцейські, Я-концепція, професійна Я-концепція, самооцінка самоефективності, професійний відбір, професіоналізація, самооцінка, свідомість і самосвідомість особистості, комунікативні якості.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Реформування системи МВС України нині триває, але разом із реформою досить гостро стоїть питання професійного відбору, тобто добору й підготовки кадрів. Для роботи в Національній поліції України потрібні працівники, які пройшли професійний відбір на посаду з групи інших кандидатів і відповідають необхідним установленим вимогам. Це, в першу чергу, ті кандидати, які в процесі відбору підтвердять можливість успішного виконання професійних обов'язків.

Це ставить щодо кадрової роботи принципово нові завдання. Треба не лише оновити систему, відібравши на посади нових працівників, а й докорінним чином змінити імідж працівника поліції. А для цього необхідно формувати інші особистісні властивості працівників поліції. Зокрема, потрібна їх професіоналізація. Професіоналізація – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибо-

ру майбутньої професії. Однією з важливих її складових у поліцейських є формування сприятливої для ефективної професійної діяльності Я-концепції.

Стан дослідження проблеми

Поняття «Я-концепція» тлумачиться як уявлення людини про саму себе. Воно охоплює усвідомлення людиною своїх якостей – інтелектуальних, психофізіологічних, фізичних і природних властивостей – та самооцінку. Це також і її суб'єктивне сприйняття, яке характеризує те, як впливають на неї та на її особистість різні зовнішні впливи й фактори.

Я-концепція поступово формується під впливом подальшого збільшення досвіду кожної людини та становить основу найвищої саморегуляції людини. Саме на основі останньої людина має можливість будувати свої стосунки з навколишнім світом, із іншими людьми.

Вивченню Я-концепції, самооцінки, свідомості та самосвідомості особистості присвячено

роботи К. А. Абульханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, А. Г. Асмолова, В. С. Агапова, С. А. Баклушінського, А. Бандури, Р. Бернса, А. А. Деркача, А. А. Реана, К. Роджерса, В. В. Століна, Е. Г. Соколової та ін.

«Я-концепція» – відносно стійка, більшою мірою чи меншою мірою усвідомлена система уявлень індивіда про самого себе, яка переживається ним як неповторна, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми та ставиться до себе [1].

«Я-концепція» – цілісний, хоча й не позбавлений внутрішніх суперечностей, образ власного Я, що виступає як установка щодо самого себе та містить такі компоненти:

- когнітивний – образ своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості тощо (самосвідомості);
- емоційний – самоповага, самоприпущення тощо;
- оцінково-вольовий – прагнення підвищити самооцінку, завоювати повагу тощо [1].

Поняття «Я-концепція» ввійшло в обіг у середині ХХ століття. Воно виникло в течії гуманістичної психології – напрямку сучасної психології, в якому одними з основних предметів виступають вищі цінності та самоактуалізація особистості. Представники гуманітарної психології, такі як А. Маслоу, К. Роджерс та ін., розглядали цілісне людське «Я». Великий внесок ув розробку поняття «Я-концепція» зробили науковці Ч. Кулі, Дж. Мід, Е. Еріксон та ін.

Ч. Кулі вважав, що Я-концепція – це «Я», яким його хочуть бачити інші люди. Особистість, згідно з Ч. Г. Кулі, – сукупність психічних реакцій людини на думку про неї її оточення. У 1912 р. дослідник запропонував теорію «дзеркального Я», стверджуючи, що уявлення індивіда про те, як його оцінюють інші, суттєво впливає на його Я-концепцію (подано за: [2]).

К. Роджерс трактував Я-концепцію як систему самосприйняття. Вона охоплює сприйняття взаємовідносин «Я» з оточенням, а також ураховує цінності, пов'язані з цими взаємовідносинами. Як ядро особистості К. Роджерс розглядав Я-концепцію, представлену динамікою співвідношення «Я-реального» та «Я-ідеального». За його уявленнями, в особистості співіснують дві «інстанції», які повинні працювати узгоджено: реальне «Я», яке являє собою систему уявлень та оцінок самого себе, що залежить від індивідуального досвіду й актуальних оцінок оточуючих, та ідеальне «Я», яке являє собою те, якою людиною хоче бути (подано за: [3, с. 498]).

У соціальній психології у ХХ столітті намітилася цікавість науковців до різних компо-

нентів структури «Я», а саме до раціонального й емоційного. Р. Бернс у своїй теорії презентував Я-концепцію як якусь сукупність різних установок, спрямованих на самого себе. Структурно це уявляється як образ «Я», тобто когнітивний компонент, самооцінка й поведінкова реакція. Ці компоненти можна уявити і як реальне, соціальне й ідеальне «Я», які можна позначити як установки, пов'язані з актуальними здібностями, з ролями та статусами й думкою людини про себе щодо того, як її бачать інші люди, а також пов'язані з уявленнями кожної людини про ідеальне «Я». Простіше кажучи, у рамках цієї теорії Р. Бернс трактує Я-концепцію як збірний термін для позначення всієї сукупності уявлень людини про себе (подано за: [4]).

Що стосується професійної Я-концепції, то вона також може бути чи уявлятися реальною або ідеальною. Професійну Я-концепцію можна визначити як думку особи про себе як до професіонала своєї справи. Відповідно до цього визначення, на нашу думку, професійна Я-концепція майбутнього фахівця є уявленням особи про себе як про фахівця у відповідній галузі та складається з ідеального образу «Я-професіонал», реального образу Я, дзеркального Я та професійної самооцінки фахівця [5].

Однак, розглядаючи питання Я-концепції, не можна оминати таке поняття, як «самосвідомість». І. С. Кон дає таке визначення самосвідомості: «Сукупність психічних процесів, за допомогою яких індивід усвідомлює себе суб'єктом діяльності, називається самосвідомістю, а його уявлення про нього самого складаються в певний образ «Я» (подано за: [6]). Самосвідомість – це особлива форма свідомості. Вона відображає рівень розвитку свідомості та її спрямованість. Якщо свідомість орієнтується на весь об'єктивний світ, то самосвідомість – на внутрішній світ. За допомогою самосвідомості особистість пізнає свою сутність, а саме властивості свого характеру, пізнавальну й емоційно-вольову сферу, потреби, ціннісні орієнтації тощо. У процесі самоусвідомлення людина виступає водночас як суб'єкт і як об'єкт пізнання.

Психологічна сутність самосвідомості полягає в тому, що в ставленні особи до себе закладено здатність її самовдосконалення. Пізнання своїх особливостей допомагає людині змінювати себе, коригувати свої дії, долати негативне.

Деякі властивості свідомості визначають можливість формування в процесі онтогенезу людини індивідуальної Я-концепції, яка є сукупністю її уявлень про саму себе та про

навколишню дійсність. Усю інформацію про навколишній світ людина оцінює на основі системи уявлень про себе та формує поведінку, виходячи зі своїх цінностей, ідеалів і мотиваційних установок. Тому не випадково Я-концепцію дуже часто називають самосвідомістю [3, с. 89].

На сьогодні для успішної роботи працівників Національної поліції України перед кадровим апаратом постає дуже важливе завдання щодо формування у працівників професійної свідомості та самосвідомості, почуття відповідальності за виконання своїх обов'язків. Працівники повинні розуміти необхідність постійного вдосконалення своїх знань і вмінь, своєї професійної майстерності під час виконання своєї діяльності з урахуванням специфіки роботи в конкретному підрозділі Національної поліції України.

Дослідивши основні сучасні підходи до проблеми професійної Я-концепції у психології, подано матеріали проведеного нами експериментального дослідження.

Мета і завдання дослідження

Мета – вивчити та розкрити особливості професійної Я-концепції патрульних поліцейських.

Завданнями дослідження були:

- 1) визначити рівні професійної самооцінки патрульних поліцейських залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 2) виявити специфіку системи уявлень патрульних поліцейських про власні професійно-релевантні особистісні якості залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 3) виявити специфіку системи уявлень патрульних поліцейських про власні комунікативні якості залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 4) виявити специфіку кар'єрних орієнтацій патрульних поліцейських залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС;
- 5) виявити особливості самоефективності патрульних поліцейських залежно від наявності у них попереднього досвіду роботи в ОВС.

Об'єктом дослідження була Я-концепція особистості, а предметом – професійна Я-концепція патрульних поліцейських.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в роботі вперше було вивчено професійну Я-концепцію патрульних поліцейських залежно від наявності попереднього досвіду роботи.

Практичне значення дослідження полягає в рекомендаціях щодо роботи практичного психолога із професійною Я-концепцією патрульних поліцейських.

Матеріали та методи дослідження

З метою вивчення особливості професійної Я-концепції патрульних поліцейських залежно від наявності попереднього досвіду роботи в ОВС було організовано дослідження, в якому взяли участь 60 патрульних поліцейських. Група 1 – патрульні поліцейські, які мали попередній досвід роботи в ОВС (20 осіб), група 2 – патрульні поліцейські, які не мали попереднього досвіду роботи в ОВС (40 осіб).

Для вирішення поставлених завдань були застосовані такі психодіагностичні методики:

- «Особистісний диференціал»;
- «Методика діагностики міжособистісних відносин Лірі»;
- «Якорі кар'єри» Е. Шейна;
- Шкала загальної самоефективності;
- Методика Будассі.

Надійність отриманих результатів забезпечувалась методами математичної статистики.

Результати дослідження

У результаті дослідження рівня професійної самооцінки патрульних поліцейських залежно від того, чи мають вони попередній досвід роботи в ОВС, можна сказати, що у тих поліцейських, які раніше не працювали в органах внутрішніх справ і не мали попереднього досвіду роботи, частіше зустрічається завищена самооцінка. Це пояснюється тим, що молоді поліцейські ще не стикалися з найрізноманітнішими складними ситуаціями несення служби, вони вважають, що в змозі впоратися з будь-яким завданням і вирішити його згідно з вимогами законодавства. На відміну від них, патрульні поліцейські, які мали попередній досвід роботи в МВС, показують більш адекватну самооцінку. Це пояснюється тим, що вони вже мали досвід роботи та змогу оцінити себе та свої дії в різноманітних професійних ситуаціях, розуміють складність виконуваних функцій, а отже, можуть і скласти адекватну професійну самооцінку.

Нові поліцейські без досвіду роботи вважають себе більш добросовісними, відкритими, незалежними, активними, чуйними, енергійними, справедливими, дружніми, товаришескими та чесними, ніж міліціонери старої формації.

Поліцейські, які мали попередній досвід роботи в МВС, менше диференціюють себе від міліціонера старої формації, але також вважають себе більш добросовісними,

справедливими, товарицькими та чесними. Але достовірність їх відповідей можна поставити під сумнів, тому що практично неможливо так швидко стати більш добросовісним, справедливим, товарицьким та чесним. У цьому випадку, мабуть, доцільніше говорити про їх уявлення про себе як про більш добросовісних, товарицьких, справедливих, чесних тощо.

Поліцейські без досвіду роботи бачать професіонала як більш діяльного, чуйного, рішучого, енергійного, справедливого та незворушного, ніж вони самі. А ті, хто мав стаж роботи в ОВС, вважають професіонала лише більш енергійною людиною.

Поліцейські з досвідом роботи більше ідентифікують себе як зі співробітником старої формації, так і з поліцейським-професіоналом. Поліцейські, які раніше не працювали в МВС, мають більш об'єктивні образи міліціонера та поліцейського-професіонала. Професійна Я-концепція поліцейських, які ще не мають досвіду роботи, перебуває в стані формування і є поки що сформованою не завдяки досвіду, а під впливом загальних суспільних уявлень про професію (вимогливість, рівність усіх перед законом, романтика та ін.). Поліцейські, які не мають досвіду роботи, вважають себе більш незворушними, ніж їхні колеги, які вже працювали в системі. Інші показники є схожими в обох групах. Мабуть, відіграло роль те, що і нових поліцейських, і поліцейських зі стажем відбирали на навчання за однаковими методиками.

Поліцейські без досвіду роботи вважають, що ідеальний поліцейський-професіонал має менше диктаторських проявів, менше демонструє громадянам, що він вищий за них, є представником влади тощо. І себе, і поліцейського-професіонала вони бачать як носіїв лідерських якостей. Вони прагнуть бути незалежними під час ухвалення рішень, керуватися лише законом і бути незалежними від маніпуляцій та зовнішнього тиску, намагаються задовольнити очікування оточуючих (зокрема, громадян).

Поліцейські з досвідом роботи в ОВС вважають, що вони повинні бути більш альтруїстичними, ніж міліціонери старої формації, більш схильними до кооперації, відповідати очікуванням оточуючих, краще дотримуватися правил «хорошого тону», бути більш делікатними, заслужити визнання та любов оточуючих. На їхню думку, вони повинні більше уваги приділяти суспільній користі та безкорисливій допомозі, проявляти співчуття, симпатію, турботу до людей тощо.

Що стосується кар'єрних орієнтацій, то для представників обох груп є важливими

професійна компетентність і служіння. Для них дуже важливо бути компетентними професіоналами в усіх питаннях діяльності, довести суспільству, що нова поліція може бути професійно компетентною та суспільно корисною, що вона позбавлена недоліків старої міліції. Поліцейські без досвіду роботи більше налаштовані на побудову кар'єри. Для них важливіше мати можливість управляти іншими людьми, намагатися зайняти таке кар'єрне положення, за якого вони зможуть керувати іншими. Можливо, цьому сприяє їх попередній досвід роботи (менеджерів, управлінців і представників інших спеціальностей). З іншого боку, можливо, вони мають більші кар'єрні очікування, мріють про те, що обов'язково будуть підніматися кар'єрними сходами.

Обговорення результатів

З урахуванням нових вимог суспільства до діяльності Національної поліції України триває робота з підвищення її ефективності. Уживаються заходи щодо кадрового зміцнення провідних напрямів діяльності. Важливим компонентом успішності виконання професійних обов'язків патрульних поліцейських виступає прогнозування професійного становлення їхньої Я-концепції, для якого важливим є характер взаємозв'язків між компонентами структури Я-концепції та професійної діяльності. На думку деяких фахівців, з якою ми згодні, не можна вважати Я-концепцію тим, що являє собою індивід. Слід повною мірою зрозуміти, що Я-концепція – це й те, що індивід думає про себе, яким себе уявляє, як він дивиться на своє діяльне начало, як ставиться до себе, бачить себе і свої можливості подальшого розвитку й удосконалення в майбутньому.

Особистість людини – це не раз і назавжди сформовані якості, стани, структури або рівні, а спосіб дій та образ буття. За С. Л. Рубінштейном, особистість проявляється і формується в діяльності. Відповідно до цього ми розглядаємо особистість і її Я-концепцію в контексті особливостей професійної діяльності працівників Національної поліції. Одним із найважливіших завдань щодо успішності виконання своїх професійних обов'язків патрульними поліцейськими є забезпечення формування у них професійної Я-концепції як вагомого фактора професіоналізму працівників Національної поліції.

Висновки

Ці дослідження свідчать про те, що серед патрульних поліцейських, які не мали попереднього досвіду роботи, частіше зустрічається завищена самооцінка, а серед

патрульних поліцейських, які мали попередній досвід, – самооцінка є адекватною.

Поліцейські без досвіду роботи бачать досить багато відмінностей між собою та міліціонером старої формації. Вони вважають себе більш добросовісними, відкритими, незалежними, діяльними, чуйними, енергійними, справедливими, дружніми, товариськими та чесними, незворушними, а поліцейського-професіонала бачать більш діяльним, чуйним, рішучим, енергійним, справедливим та незворушним, ніж вони самі, а також менш авторитарним, ніж вони та міліціонери старої формації.

Для поліцейських незалежно від попереднього досвіду роботи професійна компетент-

ність і служіння є важливими кар'єрними орієнтаціями.

Загальна самоефективність поліцейських обох досліджуваних груп є досить високою. Патрульні поліцейські вірять в ефективність власних дій, у те, що вони в змозі поводитись таким чином, що це приведе до бажаних результатів. Можливо, ця особливість притаманна саме тому професійному етапові, на якому проводилось дослідження, – успішне закінчення первинної підготовки, складання присяги, що можуть бути пов'язаним із позитивними професійними очікуваннями.

Список бібліографічних посилань

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. С. 373.
2. Ковальчук Ю. В. Психологічні основи дослідження професійної Я-концепції особистості офіцера оперативного-розшукового підрозділу Державної прикордонної служби України. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні та психологічні науки*. 2013. № 3 (68). С. 303.
3. Маклахов А. Г. Общая психология : учеб. для вузов. СПб. : Питер, 2007. С. 89, 498.
4. Белинская Е. П., Тихомандрицкая О. А. Социальная психология личности : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. М. : Академия, 2009. С. 260–261.
5. Семенова А. В., Гурін Р. С., Осипова Т. Ю. «Я-концепція» // *Основи психології і педагогіки* : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. Розділ 6. URL: <http://studentam.net.ua/content/view/10861/86/> (дата звернення: 12.01.2019).
6. Рогов Е. И. Общая психология. Курс лекций : учеб. для вузов. М. : Владос, 2006. С. 329.

Надійшла до редколегії 26.02.2019

АЛЕКСАНДРОВ Ю. В. ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ Я-КОНЦЕПЦИИ ПАТРУЛЬНЫХ ПОЛИЦЕЙСКИХ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ НАЛИЧИЯ ПРЕДЫДУЩЕГО ОПЫТА РАБОТЫ В МВД

Подчёркнуто, что одной из важных составляющих профессионализации полицейских (профессионализация рассматривается как целостный непрерывный процесс становления личности специалиста, начинающийся с момента выбора будущей профессии) является формирование благоприятной для эффективной профессиональной деятельности Я-концепции. Исходя из этого, работа посвящена изучению профессиональной Я-концепции патрульных полицейских и особенности этой концепции в зависимости от наличия предыдущего опыта работы в системе МВД Украины.

Раскрыто понятия Я-концепции, самооценки, сознания и самосознания личности. Представлены результаты эмпирического исследования, в котором приняли участие полицейские, поделённые на 2 группы – те, которые ранее служили в органах внутренних дел, и те, которые не имеют опыта работы в милиции. Во время исследования изучались представления полицейских о себе и об идеале полицейского, уровни самооценки полицейских, особенности их карьерных ориентаций и самоэффективности.

Ключевые слова: *патрульные полицейские, Я-концепция, профессиональная Я-концепция, самооценка самоэффективности, профессиональный отбор, профессионализация, самооценка, сознание и самосознания личности, коммуникативные качества.*

ALEKSANDROV YU. V. SPECIFIC FEATURES OF THE PROFESSIONAL I-CONCEPT OF PATROL POLICE OFFICERS DEPENDING ON THE AVAILABILITY OF PREVIOUS EXPERIENCE IN THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

The paper is focused to the study of the professional I-concept of patrol police officers and the features of this concept, depending on the availability of previous experience in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

The definition of I-concept, self-appraisal, awareness and self-consciousness of a personality has been revealed. The modern approaches to the problem of the professional I-concept in psychology have been analyzed.

The author has presented the results of the empirical study, which was attended by police officers divided into 2 groups – those who used to serve in the internal affairs agencies (IAA), and those who did not have experience in the militia. During the research the author has studied the representations of police officers about themselves and about the ideal police officer, the levels of self-appraisal of police officers, peculiarities of their career orientations and self-efficacy.

It has been experimentally established that the self-appraisal of police officers without experience in the IAA is overestimated. The specifics of the system of representations of patrol police officers of different groups about their own professionally relevant personality qualities and the specifics of the system of representations about their own communicative qualities have been also researched. The author has demonstrated the vision by police officers who do not have the experience in the IAA, the image of an ideal patrol police officer, their understanding of the ideal police officer, as well as their vision of themselves as the bearer of leadership qualities, the attitude towards authoritarianism and dictatorial manifestations. Based on the research the author has also noted the specifics of career orientations and the peculiarities of the effectiveness of patrol police officers, depending on their previous experience in the police.

To solve the problems, the author has used the following psycho-diagnostic techniques:

“Personal differential”;

Lyri method of diagnosis of interpersonal relations;

“Career Anchors” by Edgar H. Schein;

Scale of general self-efficacy;

S. Budassi methodology.

Key words: *patrol police officers, I-concept, professional I-concept, self-efficacy, self-appraisal, professional selection, professionalization, self-awareness and self-consciousness, communication skills.*

ЄВГЕН ЮХИМОВИЧ БАРАШ,

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України,
Інститут кримінально-виконавчої служби (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0002-4289-2719>;

ЮЛІЯ ЮРІЇВНА БОЙКО-БУЗИЛЬ,

кандидат психологічних наук, доцент,
Інститут кримінально-виконавчої служби (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0002-1715-4327>,
e-mail: b-byu@ukr.net;

МАРИНА МИХАЙЛІВНА ЧИЧУГА,

кандидат психологічних наук,
Інститут кримінально-виконавчої служби (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0002-9679-1964>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ЗВІЛЬНЕННЯ

Презентовано узагальнені результати теоретико-емпіричного дослідження показників соціально-психологічної готовності засуджених, яким до звільнення з установ виконання покарань залишилося менше 6 місяців. Обґрунтовано необхідність удосконалення чинної державної програми підготовки засуджених до звільнення.

Ключові слова: засуджений, покарання, звільнення, когніція, емоція, рефлексія, соціально-психологічна готовність.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Звільнення від відбування покарання є обов'язковою складовою діяльності органів та установ кримінально-виконавчої системи України, позаяк будь-яке покарання завжди передбачає момент звільнення від нього. Звільнення з місць позбавлення волі є логічним завершенням відбування покарання кожним засудженим і кульмінацією закінчення кримінально-виконавчих правовідносин.

За своєю природою воно передбачає відновлення втрачених засудженим соціальних ролей і початок нового життя у суспільстві, що змінилося за час відбування покарання. Зважаючи на це, такий процес є досить специфічним, оскільки як сама особа засудженого знає змін, так і суспільство не завжди готове до безоціночного прийняття того, хто перебував у конфлікті із законом. Тому, крім юридичних питань, потребують обов'язкового врахування і соціально-психологічні аспекти готовності самих засуджених до звільнення з установи виконання покарань.

Стан дослідження проблеми

Вивченням спектру питань підготовки засуджених до звільнення опікувалося багато

вчених і практиків, серед яких варто згадати О. М. Джужу, О. М. Жук, О. Г. Колба (юридико-правова база звільнення від відбування покарання), М. В. Романова (сутнісна природа звільнення від відбування покарання), О. В. Бецу, Т. В. Кушнірову (постпенітенціарний патронаж осіб, які відбули покарання), В. М. Синьова, С. І. Скокова, М. О. Супруна, В. І. Кривушу (педагогіка та психологія відбування покарання), В. М. Калівошка, В. В. Сулицького, В. В. Хведчука (супровід засуджених перед звільненням) та ін.

Серед останніх ґрунтовних досліджень варто згадати наукові нароби І. С. Яковець, яка спільно з авторським колективом у методичному посібнику «Пенітенціарна пробація. Повернення в суспільство» розкрила юридичні та соціальні аспекти підготовки засуджених до звільнення, методичний посібник за редакцією Т. В. Журавель та Ю. В. Пилипас «Підготовка до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, у тому числі неповнолітніх» і монографію «Теоретичні та прикладні проблеми соціальної адаптації осіб, звільнених з місць обмеження або позбавлення волі» за загальною редакцією академіка НАПрН України В. І. Борисова та професора А. Х. Степанюка.

Однак питома вага наукових розвідок не містить визначення сутнісних особливостей саме соціально-психологічної готовності засуджених до життя після ізоляції та виокремлення інструментів правослухняної поведінки за межами установ виконання покарань.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – визначити особливості підготовки засуджених до життя на волі через призму їх соціально-психологічної готовності до звільнення. *Завдання*: а) розкрити сутність інституту покарання й інституту звільнення; б) виокремити труднощі у підготовці засуджених до звільнення з установ виконання покарань; в) визначити особливості показників соціально-психологічної готовності засуджених до звільнення; д) указати на специфіку підготовки засуджених до життя на волі.

Наукова новизна дослідження

Урахування психологічних і соціально-демографічних особливостей, ризиків і криміногенних потреб засуджених сприятиме вдосконаленню системи їх підготовки до звільнення. Отримані результати теоретико-емпіричного дослідження визначають вектори й орієнтири вдосконалення програми підготовки засуджених до звільнення.

Матеріали та методи дослідження

Покарання історично виникло як соціальний інститут, покликаний карати за порушення нормативних норм, відновлювати рівновагу та вирівнювати справедливість у суспільстві і, головне, виправляти «викривлену» особистість, яка потрапила у тенета правової деформації та власної безвідповідальності. Покарання насамперед передбачає взяття відповідальності за власні дії засудженим до позбавлення волі, де кримінально-виконавча система як уповноважений орган та представник держави покликана здійснювати контроль над правомірністю реалізації обраної міри покарання; також метою покарання є виправлення, повторна соціалізація (спочатку десоціалізація, а потім ресоціалізація) особи та підготовка її до відновлення втраченого соціального життя та зв'язків.

Поряд з інститутом покарання необхідно говорити і про інститут звільнення як про логічне завершення процесу виконання покарання та законодавчу гарантію для осіб, засуджених до відбування кримінальних покарань [1, с. 13]. Звільнення від відбування покарання є нічим іншим, як процесом завершення здійснення впливу на засуджену особу з метою її

повернення до соціально-нормативного життя в суспільстві, що передбачає підготовку до останнього.

Кримінально-виконавчий кодекс України¹ у главі 24, ст. 156 передбачає надання допомоги особам, які звільняються з місць відбування покарання. Зокрема, у п. 1 указується, що «не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк організуються здійснення заходів щодо сприяння засудженим, які готуються до звільнення». Підготовка до звільнення передбачає заходи піклування, а саме реалізацію державної програми диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення», проведення профілактичних бесід і психологічних тренінгів з метою роз'яснення прав і можливостей засуджених після їх звільнення та підготовки до життя без режиму й примусу.

Підготовка до звільнення є складовою частиною процесу виправлення та ресоціалізації засуджених, становлення на життєву позицію, яка відповідає соціальним нормам², і безпосередньо орієнтується на підвищення соціально-психологічної компетентності та здатності долати життєві труднощі, пов'язані з тривалою соціальною ізоляцією.

Технологічно алгоритм підготовки засуджених осіб до звільнення має охоплювати збір та аналіз повної інформації про засудженого, який має звільнитися (вивчення його характеристик, особової справи, медичної картки тощо); знайомство із його сім'єю й оточенням; бесіду-знайомство з особою (з'ясування індивідуально-психологічних особливостей, мотивації подальшої поведінки, характеру стосунків з батьками, міркувань щодо освіти, майбутньої роботи тощо); розробку індивідуальних діагностичних карт; складання індивідуальної програми реабілітації для успішної адаптації до життя в суспільстві, підбір методів втручання (засобів впливу на свідомість, почуття, волю); складання плану соціального супроводу; розробку та проведення тренінгів з питань цінностей, досвіду та стимулювання розвитку позитивних рис характеру, подолання особистих комплексів [2].

¹ Кримінально-виконавчий кодекс України : закон України від 11.07.2003 № 1129-IV : ред. від 04.11.2018.

² Положення про програму диференційованого виховного впливу на засуджених «Підготовка до звільнення» : затв. наказом М-ва юстиції України від 16.05.2016 № 1418/5 : ред. від 08.01.2019.

Таким чином, здійснюючи підготовку до звільнення, до уваги слід брати потреби осіб, які готуються до звільнення: правові, пов'язані із правовим статусом і становищем засудженого; соціальні, які визначаються місцем і статусом особи в соціальному середовищі; потреби, пов'язані зі здоров'ям, які обумовлюються станом фізичного та психічного здоров'я особи; комунікативні, які визначаються рівнем соціальних ролей і відносин особи; потреби, пов'язані із самовизначенням та самореалізацією [3, с. 58–65].

Однак досвід професійної діяльності в системі виконання покарань дає підстави стверджувати, що дієвий механізм підготовки засуджених до звільнення нині відсутній, насправді зводиться до формальних заходів та передбачає обопільну незацікавленість як самих засуджених, так і персоналу установ виконання покарань. Засуджені, опинившись у соціальній ізоляції, звикають до вимушеного державного піклування та в подальшому втрачають бажання й готовність до самостійної організації свого життя (зі слів засуджених: «Тут добре, бо про мене думають», «А що мені роботи на волі?», «Де мені взяти роботу та житло?», «Їсти дають вчасно, тепло спати, що ще треба?») тощо. Персонал установ виконання покарань, у свою чергу, не зацікавлений у наданні допомоги та найчастіше формально ставиться до підготовки засуджених перед звільненням.

Ця картина зумовлюється таким спектром проблем:

- перебування у місцях позбавлення волі накладає відбиток на особистість засудженого, особливо на його психічне здоров'я;
- повторне набуття соціальних навичок передбачає усвідомлене повернення до нормативності життя, роботу над собою та докладання титанічних зусиль;
- оточення не завжди готове до безумовного прийняття людини, яка потрапила у конфлікт зі законом, хоч і зазнала покарання, найчастіше ненавмисне соціальне таврування обумовлює лише погіршення зміни поведінки цієї особи;
- нинішні інструменти допомоги засудженим є залишками радянських часів і потребують покращення відповідно до сучасних європейських стандартів;
- відсутня дієва система санкцій і заохочень персоналу установ виконання покарань, які опікуються підготовкою засуджених до звільнення.

Ураховуючи вищезазначене та з метою розкриття особливостей показників соціально-психологічної готовності засуджених до

звільнення та виявлення специфіки їх тенденцій до подальшої самокерованої правослужняної поведінки, ми у жовтні 2018 р. провели емпіричне дослідження за допомогою авторської анкети «Соціально-психологічна готовність засуджених до звільнення».

Дослідження реалізовувалося на базі установ виконання покарань Центрально-Західного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції України. У ньому взяли участь 118 осіб чоловічої статі віком від 20 до 55 років, засуджені за статтями 185, 186, 187, 121, 122, 307, 309, 115 Кримінального кодексу України, яким до звільнення залишилося менше 6 місяців.

Дослідження проводилося за допомогою анкети, яка містила 22 запитання з варіантами відповіді, з яких 19 запитань стосувалися показників готовності засуджених до звільнення. До цих показників було віднесено такі: когніції (суб'єктивна оцінка сумірності покарання та злочину, майбутні життєві плани, думки про наслідки власного вчинку), емоції (страхи та побоювання, ставлення до життєвих подій і змін, підтримка близьких та рідних) і рефлексія (усвідомлення своїх професійних та особистих досягнень, уподобання, саморозуміння змін).

Результати дослідження

За результатами анкетування було з'ясовано, що 16,95 % засуджених вважають, що позбавлення їх волі було несправедливим. Ми розуміємо, що частина осіб могла бути засуджена через судово-слідчу помилку. Однак зазначений показник є досить кричущим і провокує поміркувати над дієвістю інституту покарання та над тим, чи завжди соціальна ізоляція сприяє усвідомленню своєї провини й наслідків учинення дій. Саме феномен рецидивізму підтверджує, що позбавлення волі не на 100 % є «панацеєю» від соціальних викривлень із подальшим настанням правової відповідальності.

У продовження визначення особливостей когніцій засуджених ми виявили, що 25,42 % респондентів переконані, що «тоді вчинили правильно», відповідаючи на запитання «Як змінилося Ваше ставлення до злочину, за який Ви були позбавленні волі?», а 22,88 % вважають, що хоча «все залежало від мене», «я б нічого не змінював». Ці показники засвідчують, що режимна соціальна ізоляція провокує озлобленість на світ, тому обов'язково має передбачати постійне психологічне супроводження засуджених – як від початку

прибуття в установу виконання покарань, так і до моменту, а бажано і певний час після їх звільнення. Якщо говорити конкретніше, то заходи доцільно розпочинати за 3 місяці до виходу з установи виконання покарань і продовжувати 3 місяці після цього, оскільки саме цей період є найбільш небезпечним щодо вчинення повторного правопорушення.

На запитання «Як у цілому Ви ставитеся до людей, які порушують закон та вчиняють злочини?» 45,76 % респондентів відповіли, що «Це їхня особиста справа», 38,14 % – що «Так складаються обставини, таке життя» і лише 14,41 % «виражають незадоволення, оскільки це неприпустимо». Тобто життя в умовах ізоляції провокує до розмірковування над екстернальністю й особистісного виправдання власних дій.

Цікавим виявився той факт, що 43,22 % засуджених абсолютно «не турбує думка про те, що суспільство може їх не прийняти, тому що вони були засуджені до позбавлення волі», а 16,95 % відповіли, що їм «байдуже». Таким чином, майже половина опитаних засуджених відкидає будь-які хвилювання з приводу можливого неприйняття їх суспільством, що можна пояснити самим механізмом ізоляції, коли «бажане видається за реальне».

Запитання «Які емоції у Вас виникають, коли Ви розмірковуєте про перші дні життя після звільнення?» дозволило виявити, що у 61,68 % засуджених виникають радість і щастя, у 22,88 % – гнів, роздратування і злість, у 11,86 % – неспокій, у 3,39 % – страх. Як видно з отриманих даних, сукупно у 38,13 % опитаних наявні ознаки тривоги та хвилювання перед звільненням.

Попередні показники знайшли своє підтвердження та пояснення у відповіді на запитання «Які у Вас плани на майбутнє після звільнення?». Як виявилось, 33,05 % засуджених «не мають планів на майбутнє». Цей відсоток осіб є досить великим, тобто більше третини засуджених мають викривлене уявлення щодо перспектив подальшого життя, що жодним чином не сприяє їх виправленню, ресоціалізації та поверненню у суспільство після відбування покарання.

Як зазначили самі засуджені, коли вони думають про своє звільнення, у 30,50 % виникає страх перед новим життям на волі, у 9,32 % – страх бути неприйнятими у суспільстві, у 7,63 % – повернутися до минулого. Зазначені відсотки достеменно підтверджують необхідність підготовки засуджених до звільнення й акцентують увагу на векторах допомоги.

На запитання «Які досягнення Ви здобули за період відбування покарання?» 47,46 % респондентів зауважили, що стали кращою людиною; 24,58 % – що не мають жодних досягнень; 16,95 % – що отримали освіту; 8,47 % – що знайшли друзів. У порівнянні з попередніми даними досить насторожуючим є останній показник за цим запитанням, оскільки місця позбавлення волі передбачають відбування покарання, але жодним чином не появу нових друзів.

Аналізуючи відповіді на запитання «За період відбування покарання чи виникали у Вас непередбачувані складні життєві обставини?», констатуємо, що 35,59 % засуджених повідомили, що такі обставини у них виникали, наприклад погана звістка з дому; 24,58 % відзначили, що у них виникав спонтанний конфлікт в установі; для 11,86 % осіб непередбачуваною складною обставиною була грошова заборгованість. Тобто соціальна ізоляція не передбачає депривацію особистого життя та простору, буденність в установах виконання покарань накладає свій відбиток на соціально-психічний стан особи, яка перебуває у конфлікті зі законом.

Говорячи про можливість забезпечення сфер своєї життєдіяльності, 71,19 % респондентів відмітили, що за час перебування в установі не змінили вподобання та зацікавленості, а у 21,19 % з'явилося нове хобі, зокрема футбол, теніс тощо. Саме підготовка до звільнення прямо пропорційно зумовлюється орієнтацією самої особистості на готовність до відновлення соціального статусу та повторного входження в суспільний простір.

Поряд із власним бажанням самих засуджених велику роль відіграють близькі та рідні, саме їхня підтримка є тим лакмусовим папірцем, який допомагає персоналу установ виконання покарань коригувати процес підготовки до звільнення. Зокрема, 70,34 % засуджених зауважили, що мають родичів і спілкуються з ними, серед них 51,69 % після звільнення планують проживати із сім'єю.

На запитання «Від кого Ви отримували найбільшу підтримку під час відбування покарання?» 50,85 % засуджених відповіли, що від персоналу установи виконання покарання, 38,14 % – від родичів, 8,47 % – від інших засуджених. Підтримка передбачає зміцнення віри в можливість кращого життя після звільнення та надання доступу до емоційної допомоги.

На запитання «Як Ви оцінюєте свої шанси на працевлаштування після звільнення?» 53,39 % засуджених осіб відповіли, що обов'язково працевлаштуються, 38,14 % взагалі «не

планують працювати», а 8,47 % переконані, що знайти роботу засудженому нереально. Разом із тим 49,15 % респондентів вважають, що їм допоможуть працевлаштуватися навички, які вони отримали в установі під час відбування покарань, 35,59 % осіб вважають навпаки, що не допоможуть, а 14,04 % засуджених зауважують, що вони не набули жодних навичок під час відбування покарань.

На запитання «До чого необхідно готувати засудженого перед звільненням?» 46,61 % респондентів відповіли, що до «життя у суспільстві», 22,03 % – до «зустрічі з сім'єю», 19,49 % – до «чесної праці», а 11,02 % засуджених переконані, що вони готові, що їм допомогли «змінитися та саморозвиватися». Отримані нами дані демонструють, що засуджені усвідомлюють, що їм потрібна допомога у підготовці до звільнення, й окреслюють проблемні орієнтири, які варто обговорювати під час проведення соціально-психологічної роботи.

Якби у засуджених була можливість змінити умови відбування покарання, то, з їхніх слів, 44,07 % змінили б побутові умови, 43,22 % нічого б не змінювали, а 12,71 % змінили б ставлення адміністрації. Дивним є той факт, що більшість засуджених до умов відбування покарання відносить лише побут і відкидає соціально-психологічний комфорт.

На запитання «Навчання яких навичок сприятиме моєму майбутньому?» 33,90 % респондентів відповіли, що це «контроль емоцій та почуттів», 21,19 % – «спілкування з рідними та друзями», 16,95 % – «уникнення можливих правопорушень», 15,25 % – «пошук роботи та житла». Тобто засуджені самостійно визначають перелік тематик для роботи: подолання негативних емоцій, розвиток комунікативних умінь, формування прокримінального мислення, навчання навичок саможиттєдіяльності тощо.

На відкрите запитання «Якщо у Вас виникнуть проблемні питання або труднощі після звільнення, вкажіть назву організації (установу) або людину, до якої Ви звернетесь за допомогою» засуджені не змогли дати чітку однозначну відповідь. Вони відмічали тільки сферу проблемних питань, у якій можуть виникнути труднощі, але організацію, установу чи людину, до яких звертатимуться по допомогу, вказати не змогли. Це означає, що засуджені мають інформаційний дефіцит і перед звільненням потребують компетентної підтримки та роз'яснень своїх прав та обов'язків.

Як зазначалося вище, вибірку склали особи, засуджені за різні види злочинів, зокрема в

переважній більшості особи, засуджені за крадіжку (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186), умисне вбивство (ст. 115) та умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121). Для виявлення відмінностей між показниками соціально-психологічної готовності засуджених до звільнення ми порівняли дані таких груп: перша група – особи, засуджені за крадіжку, друга – за грабіж, третя – за умисне вбивство, четверта – за умисне тяжке тілесне ушкодження. Виділимо найбільш значимі відмінності між групами.

Суттєвий відсоток респондентів вважає справедливим позбавлення їх волі, а саме, так вважають 76,47 % респондентів першої групи та 83,33 % другої групи, 87,5 % третьої групи і 81,82 % четвертої групи.

На запитання «Як змінилося Ваше ставлення до злочину, за який Ви були позбавлені волі?» респонденти першої (64,71 %), другої (54,17 %), і третьої (62,5 %) груп у переважній більшості відповіли, що усвідомили свою провину, але більшість респондентів четвертої групи (45,45 %) зазначила, що все залежало не від них.

На запитання «Як у цілому Ви ставитесь до людей, які порушують закон та вчиняють злочини?» переважна кількість осіб, засуджених за грабіж (41,67 %), умисне вбивство (50 %) й умисне тяжке тілесне ушкодження (45,45 %), вважає, що це їхня особиста справа, проте більшість засуджених за крадіжку (47,18 %) вважає, що так складаються обставини.

Цікаво, що 47,18 % осіб, засуджених за крадіжку, 29,17 % засуджених за грабіж і 62,5 % засуджених за умисне вбивство турбує думка про те, що суспільство може їх не прийняти, тому що вони були засуджені до позбавлення волі. І навпаки, 45,45 % засуджених осіб за умисне тяжке тілесне ушкодження відповіли, що їх ця думка не турбує.

Коли засуджені розмірковують про перші дні життя після звільнення, то в осіб, засуджених за крадіжку (73,53 %), а також за грабіж (45,83 %) та умисне вбивство (62,5 %), найбільше виникають емоції радості та щастя. У засуджених за умисне тяжке тілесне ушкодження частіше виникають емоції гніву, роздратування та злості (45,45 %). Отримані дані підтверджуються науковими дослідженнями, які засвідчують, що заподіяння тяжких тілесних ушкоджень детермінується підвищеним рівнем агресії [4].

79,41 % респондентів, засуджених за крадіжку, 54,17 % засуджених за грабіж і 87,5 % засуджених за умисне вбивство, вважають, що після звільнення на них чекає нове щасливе

життя, порівняно з 54,55 % осіб, засуджених за умисні тяжкі тілесні ушкодження, які не мають жодних планів на майбутнє.

У засуджених за крадіжку (35,29 %), грабіж (29,17 %), та умисне тяжке тілесне ушкодження (54,55 %) більшою мірою переважає страх перед новим життям. У засуджених за умисне вбивство найбільше переважає страх бути неприйнятими соціумом (25 %) та страх повернення до минулого (25 %). Отримані дані підтверджуються тим, що суспільство дуже неоднозначно ставиться до осіб, засуджених за вбивство, не відкидаючи тезу, що той, хто позбавив життя людину одного разу, може це повторити.

Відповідно до результатів анкетування найбільшу підтримку під час відбування покарання отримували від родичів особи, засуджені за крадіжку, – 47,09 % осіб, за умисне вбивство – 50 %. Засуджені за грабіж найбільшу підтримку отримували від персоналу установи виконання покарань – 62,5 % осіб. Також зазначимо, що засуджені за умисне тяжке тілесне ушкодження найбільшу підтримку отримували як від родичів – 45,45 %, так і від персоналу установи виконання покарань – 45,45 %.

На запитання «Як Ви оцінюєте свої шанси на працевлаштування після звільнення?»

61,76 % засуджених за крадіжку та 62,5 % засуджених за умисне вбивство відповіли, що обов'язково працевлаштуються; разом із тим 58,33 % осіб, засуджених за грабіж, і 45,45 % засуджених за умисні тяжкі тілесні ушкодження зазначили, що не планують працювати, а 45,45 % засуджених цієї ж групи зауважили, що обов'язково працевлаштуються.

Найбільша частина респондентів, засуджених за крадіжку (52,94 %), за умисне вбивство (62,5 %) та за умисні тяжкі тілесні ушкодження (45,45 %), вважає, що готувати засудженого перед звільненням необхідно до життя у суспільстві, тоді як 37,5 % засуджених за крадіжку зазначають, що готувати слід до чесної праці. Парадоксально, але отримані дані підтверджують, що засуджені розуміють детермінанти власної поведінки, які призвели до відбування покарання. І саме тут усвідомлюємо, що «психологічна неготовність до нового життя може призвести до скоєння чергового злочину як умисно, так і з необережності» [5, с. 18].

Обговорення результатів

Сукупний розподіл рівнів розвитку показників соціально-психологічної готовності засуджених, які готуються до звільнення, показано в таблиці 1.

Таблиця 1

Показники соціально-психологічної готовності засуджених до звільнення, %

Показник / Рівень розвитку	Високий	Середній	Низький
Когніції	31,35	49,15	19,49
Емоції	53,38	30,51	16,10
Рефлексія	43,22	19,49	37,28

Отримані дані засвідчують, що засуджені лише емоційно готові до звільнення (53,38 %), вони його чекають і мріють про те, що все в їхньому житті складеться якнайкраще. Однак більша частина опитаних посередньо розмірковує про своє майбутнє (49,15 %), насправді вони його не бачать, прагнуть, але не розуміють, що робити після звільнення (37,28 %).

Під час підготовки засуджених до звільнення варто враховувати індивідуальні потреби засуджених, показники їх готовності до звільнення та ризики вчинення повторного правопорушення. Заходи доцільно розпочинати за 3 місяці до виходу з установи виконання покарань та продовжувати 3 місяці після цього. З метою систематизації та усвідомлення засудженими власного майбутнього їм необхідно надавати соціально-психологічну підтримку, будувати взаємодію з ними на засадничих принципах клієнто-орієнтованого та реабілітаційного підходів, проводити бесіди

щодо їх правових і соціальних можливостей, а саме безоплатної правової допомоги та соціального патронажу. Особливу увагу необхідно приділяти допомозі у складанні індивідуального плану дій після виходу з установи виконання покарань.

Ураховуючи викладене вище, вважаємо за вкрай необхідне доопрацювати чинну державну програму підготовки засуджених до звільнення з урахуванням показників їхньої соціально-психологічної готовності. Також ми переконані у доцільності фахової підготовки на базах навчальних закладів і центрів персоналу органів та установ виконання покарань, які здійснюватимуть соціально-психологічний супровід засуджених осіб, яким до звільнення залишилося менше 6 місяців.

Висновки

Узагальнюючи результати дослідження, констатуємо, що нинішня система підготовки

засуджених до звільнення потребує вдосконалення шляхом урахування особливостей когніцій, емоцій та рефлексії як показників соціально-психологічної готовності засуджених до звільнення. Отже, перспективи подальших досліджень полягають у такому вдосконаленні діагностичного інструментарію, спрямованого на виявлення соціально-психологічної готовності засуджених до звільнення; реаліза-

ції емпіричного дослідження з метою систематизації й обґрунтування факторів соціально-психологічної готовності до самокерованої правослужняної поведінки засуджених, яким до звільнення залишилося менше 6 місяців, внесенні дієвих пропозицій до чинної державної програми підготовки засуджених до звільнення.

Список бібліографічних посилань

1. Романов М. В. Звільнення від відбування покарання : навч. посіб. Харків : Права людини, 2012. 112 с.
2. Проскура В. В. Технології соціальної адаптації чоловіків, які звільняються з місць позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.04. Запоріжжя, 2008. 16 с.
3. Беца О. В., Кушнірова Т. В. Постпенітенціарний патронаж (Соціальна адаптація осіб, які відбули кримінальні покарання). Київ : Леся, 2014. 259 с.
4. Григор'єва О. В. Агресія та її прояв у злочинах насильницької спрямованості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2017. 23 с.
5. Бінковська А. В., Седнев В. В. Складнощі засуджених після звільнення. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2014. Вип. 6, т. 1. С. 16–21.

Надійшла до редколегії 11.03.2019

БАРАШ Е. Ю., БОЙКО-БУЗЫЛЬ Ю. Ю., ЧИЧУГА М. М. СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ ОСУЖДЁННЫХ К ОСВОБОЖДЕНИЮ

Представлены обобщённые результаты теоретико-эмпирического исследования показателей социально-психологической готовности осуждённых, которым до освобождения из мест лишения свободы осталось меньше 6 месяцев. Обоснована необходимость улучшения существующей государственной программы подготовки осуждённых к освобождению.

Ключевые слова: осуждённый, наказание, освобождение, когниция, эмоция, рефлексия, социально-психологическая готовность.

BARASH YE. YU., BOIKO-BUZYLYU. YU., CHYCHUHA M. M. SOCIO-PSYCHOLOGICAL READINESS OF CONVICTS FOR RELEASE

The social institutions of punishment and release have been studied. The essence of the release as the process of completing the influence on the convicted person with the purpose of his return to social and normative life in society has been revealed. The spectrum of problems of preparing convicts for the release has been outlined. The authors have specified the weaknesses of the current state program for preparing convicts for the release.

In order to reveal the peculiarities of the indicators of socio-psychological readiness of convicts for the release (cognition, emotion, reflection) and to identify the specifics of their tendencies towards further self-directed obedient behavior after being released, the authors have presented generalized results of the empirical study carried out with the help of the authors' questionnaire "Socio-psychological readiness of convicts for the release". The research was implemented on the basis of state institutions of the penal system, namely, in the correctional colonies of the Central-West Interregional Department for the execution of criminal penalties and probation of the Ministry of Justice of Ukraine. 118 male respondents aged 20 to 55 years sentenced under the Articles 121, 122, 115, 185, 186, 187, 307 of the Criminal Code of Ukraine, who had less than 6 months left before the release, participated in the study.

The authors have emphasized on the expediency of developing a program for preparing convicts for the release, taking into account indicators of socio-psychological readiness, and on the objective need for professional training of personnel of penitentiary agencies and institutions that will carry out socio-psychological support of convicts who have less than 6 months left until their release.

Key words: convicts, punishment, release, cognition, emotion, reflection, socio-psychological readiness.

ВАДИМ ІВАНОВИЧ БАРКО,

доктор психологічних наук, професор,

Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ);

член редколегії журналу «Право і безпека»;

 <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>,

e-mail: barkoua@ukr.net;

ВАДИМ ВАДИМОВИЧ БАРКО,

кандидат педагогічних наук,

Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0002-3836-2627>,

e-mail: barkowork@ukr.net

ПРОФЕСІОГРАМА ДІЛЬНИЧНОГО ОФІЦЕРА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Розглянуто теоретичні та прикладні аспекти проведення професіографічних досліджень у Національній поліції України, зокрема питання розробки професіограми дільничного офіцера. Викладено теоретичні основи та структуру експериментального професіографічного дослідження, розкрито можливості використання деяких його методів і засобів для розробки сучасної професіограми дільничного офіцера поліції, а також презентовано психограму професії. Показано, що всебічне професіографічне вивчення професійної поліцейської діяльності є необхідною передумовою вирішення проблем, пов'язаних з ефективністю використання кадрового потенціалу, оптимізацією відбору до поліції найбільш придатних кандидатів, підготовкою та перепідготовкою кадрів, раціоналізацією праці та зниженням травматизму.

Ключові слова: *Національна поліція України, дільничний офіцер поліції, професіографічні дослідження, професіограма, психограма, психологічний відбір.*

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Від сучасної Національної поліції України очікуються суттєве покращення й підвищення ефективності діяльності, що ґрунтуються на доборі персоналу з високим рівнем професійної придатності до виконання обов'язків і подальшому підвищенні готовності поліцейських до діяльності й досягнення вагомих результатів у справі боротьби зі злочинністю, охорони публічної безпеки та порядку й захисту конституційних прав і свобод громадян. Особливого значення набуває вирішення завдання професіографічного вивчення основних видів діяльності в Національній поліції України, що є передумовою ефективного використання кадрового потенціалу, оптимізації процесів відбору до лав поліції найбільш придатних кандидатів, підготовки та перепідготовки кадрів, раціоналізації режимів та умов праці та зниження травматизму. На сьогодні в Україні відсутні професіографічні матеріали, які стосуються діяльності працівників різних структурних підрозділів поліції.

Стан дослідження проблеми

Професіографічними дослідженнями в нашій країні й за кордоном займалися юристи, психологи та соціологи Д. О. Александров, О. М. Бандурка, О. В. Землянська, Г. Є. Запорожцева, Ю. Б. Ірхін, О. І. Кудерміна, Т. М. Малкова, О. В. Шаповалов, С. І. Яковенко, В. Є. Петров, А. Сошников, М. Дюнетт, Дж. Фланаган та ін. [1–11]. Завдяки зусиллям науковців, серед яких є і вітчизняні, розроблено професіограми масових поліцейських професій і методики професійно-психологічного відбору кандидатів на службу в МВС України [1–6]. Результатом професіографічного вивчення певної діяльності є відповідна професіограма. Остання являє собою повний опис особливостей такої професії, вона розкриває зміст професійної праці, а також вимоги, які професія висуває до людини. Це документ, у якому подано систематизовану комплексну інформацію про індивідуальні психологічні, соціальні й психофізіологічні властивості та якості особистості, які є необхідними й достатніми для успішного оволодіння професійною діяльністю та

вдосконалення в ній. Головною частиною професіограми є психограма, що містить у собі повний опис власне психологічних характеристик і професійно важливих особистісних якостей спеціаліста [2, с. 6].

Мета і завдання дослідження

Мета полягає у розкритті теоретичних і прикладних засад розробки професіограми службової діяльності дільничного офіцера Національної поліції.

Завдання: визначити й охарактеризувати основні складові професіограми дільничного офіцера Національної поліції; розробити психограму даної професії; визначити основні психодіагностичні показники професійної придатності до професійної діяльності на посаді дільничного офіцера, а також психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю (критерії професійної непридатності), які можуть використовуватись психологами і працівниками поліцейських комісій у процесі проведення конкурсу при призначенні на посади Національної поліції України.

Наукова новизна дослідження

Уперше пропонується професіограма дільничного офіцера поліції, розроблена на основі широкого експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу

За Національним класифікатором України «Класифікатор професій» ДК 003:2010 (чинний, затверджений наказом Держспоживстандарту України від 28.07.2010 № 327) посаду дільничного інспектора віднесено до розділу 3 «Фахівці», код підкласу – 3451, назва класифікаційного угруповання – «Інспектори правоохоронних органів та фахівці із дізнання», код КП (згідно з покажчиком професійних назв робіт за кодами професій) – 3451, професійна назва роботи – «Дільничний інспектор міліції»¹.

Експериментальне дослідження, проведене у 2018 р. за участю понад 300 офіцерів поліції з 25 областей України, показало, що основою професійної діяльності дільничних офіцерів поліції є пізнавальна, конструктивна, комунікативна, соціальна й посвідчувальна діяльність.

Дільничний офіцер поліції *провадить свою діяльність на принципах* верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політич-

ної нейтральності та взаємодії з населенням на засадах партнерства. Дільничні офіцери поліції *керуються в роботі* Конституцією України, законами України «Про Національну поліцію», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», іншими актами законодавства України й нормативно-правовими актами МВС України.

Робоче місце дільничного офіцера поліції для прийому громадян розташовується у приміщенні поліцейської станції або в іншому місці. Час прийому громадян щодня становить близько двох годин і, як правило, поєднується з веденням документації.

Діяльність дільничного офіцера поліції є пов'язаною з високою фізичною та психоемоційною напруженістю. Особливість цієї діяльності полягає у тісному й постійному контакті з населенням, яке проживає та працює на території поліцейської дільниці й ґрунтується на досконалому знанні свого контингенту. Основні складові професійної діяльності дільничного офіцера поліції та часові витрати робочого дня є такими: забезпечення публічної безпеки громадян на території закріпленої дільниці, патрулювання – 24 %; прийом громадян, розгляд заяв і повідомлень про кримінальні й адміністративні правопорушення або події – 18 %; робота з порушниками антиалкогольного законодавства, наркотично залежними особами, неповнолітніми правопорушниками, особами, що вчиняють домашнє насильство, особами, що перебувають на превентивному обліку, тощо – 15 %; розкриття та попередження злочинів – 14 %; інші завдання – 29 %. До основних факторів, які викликають утому в діяльності дільничного офіцера поліції, належать: тривале перебування в стані емоційного та фізичного навантаження; значний обсяг і різноманітність функціональних обов'язків; велика кількість контактів із людьми; переважно індивідуальний характер роботи; постійні переміщення по території, шкідливі для здоров'я умови праці; ненормований робочий день, відсутність регулярних днів відпочинку.

Узагальнення змісту, характеру й методів діяльності дільничних офіцерів дозволяє визначити *основні її характеристики*. До них належать: широкий спектр завдань професійної діяльності; часта зміна об'єктів професійної

¹ Редакція від 30.11.2017.

діяльності; самостійність в організації процесу власної професійної діяльності; одноосібність у прийнятті рішень і висока відповідальність за них; владні повноваження; висока інтенсивність професійних взаємодій; значні просторові переміщення в межах дільниці; виконання завдань, що можуть виходити за межі функціональних.

Професійну діяльність дільничного офіцера супроводжує низка *негативних чинників*, до яких належать: значні фізичні й психічні навантаження, обумовлені дефіцитом часу або інформації, необхідність координації різних за змістом видів діяльності та на різні проміжки часу; порушення регламентованого режиму праці й відпочинку; порушення режиму харчування; часті стресові та конфліктні ситуації; необхідність професійних контактів із небезпечною та соціально занедбаною категорією правопорушників, вороже ставлення останніх до представників влади, ризик зараження в процесі службової діяльності небезпечними захворюваннями.

Професія дільничного офіцера поліції висуває підвищені вимоги до *сенсорно-перцептивної сфери* поліцейського. Він повинен мати високу чутливість аналізаторів і розвинений вестибулярний апарат, добре орієнтуватися у просторі та часі. Також дільничному офіцеру поліції необхідно володіти розвинутими *лізнавальними процесами*. Фахівцеві необхідно мати якості *уваги*, такі як висока стійкість, концентрація, переключення, розподіл та обсяг, здатність помічати зміни. Він повинен мати хорошу оперативну й довготривалу *пам'ять*, добрі показники зорової, слухової, рухової словесно-логічної й образної пам'яті. Високі вимоги також висуваються до якостей *мислення*: дільничному офіцеру поліції потрібно мати високу швидкість, гнучкість та оригінальність мислення. У нього повинні бути розвинуті здібності до розумових операцій порівняння, узагальнення, систематизації й індукції.

Професійна діяльність дільничного офіцера поліції висуває підвищені вимоги до рівня *психомоторних властивостей* працівника. Дільничному офіцеру поліції треба мати достатню високу швидкість простої реакції та реакції на рухомий об'єкт, достатню точність і координованість рухів. Дільничний офіцер поліції має володіти розвинутими *мовленнєвими функціями*: значним словниковим запасом, чіткою вимовою, здатністю точно й лаконічно висловити думку. Професія дільничного офіцера поліції висуває також певні вимоги до *загальних і спеціальних професійних здібностей* працівників. Дослідження усереднених

показників рівня розвитку *загальних здібностей* за тестами Р. Амтхауера і Р. Кеттелла показали, що дільничним офіцерам поліції властивий середній рівень *вербального* інтелекту (IQ = 95–105), середній рівень *невербального* (числового) інтелекту (IQ = 96) та середній і високий рівень розвитку *невербального* (просторового) інтелекту (IQ = 110–120). Вивчення креативності показало, що для них характерним є її середній рівень (M = 4,19 балів), середній і вищий за середній рівень оригінальності мислення (M = 8,34). Щодо *спеціальних здібностей*, то дільничний офіцер поліції має вміти застосовувати й використовувати заходи поліцейського примусу: фізичний вплив (силу), спеціальні засоби й вогнепальну зброю.

Також професійна діяльність дільничного офіцера поліції потребує розвинутих *комунікативних здібностей*. Обстеження за допомогою тесту Лірі показало, що в профілі дільничного офіцера поліції переважають октанти № 1 (домінування) – 7,81 балів, № 7 (товарицькість) – 7,42 балів, № 8 (відповідальність) – 6,59 балів, № 2 (незалежність) – 5,87 балів. Низькі показники зафіксовано за октантами № 4 (ригідність, підозрілість) – 2,33 балів, № 5 (покірність) – 3,29 балів. Дільничний офіцер поліції повинен бути наполегливим і переконливим, має вміти здійснювати візуальну діагностику людини, давати об'єктивну оцінку діям і вчинкам, впливати на співрозмовника, привертати увагу людей, викликати в них почуття довіри, швидко встановлювати контакти з новими людьми.

Індивідуально-психологічні особливості. Дільничний офіцер поліції повинен мати *сильний* або *середньо-сильний тип нервової системи*, що пов'язано з необхідністю витримувати значне емоційне навантаження, долати почуття страху, невпевненості й невизначеності, мати високу психофізіологічну витривалість і працездатність, високу або середню лабільність нервових процесів. Для дільничних офіцерів поліції є характерними декілька типів профілів за результатами виконання тепінг-тесту. Приблизно половина (46,9 %) обстежених демонструє середньо-сильний тип вищої нервової діяльності (ВНД). Близько третини обстежених працівників (27,4 %) демонструють профіль, характерний для середньо-слабої нервової системи, 13,1 % респондентів мають сильну нервову систему, а 12,6 % – слабку нервову систему. Переважна більшість поліцейських має середні (56,3 %) й високі (31,9 %) показники лабільності нервових процесів.

Дільничному офіцеру поліції властиві такі риси *темпераменту*, як висока предметна й

соціальна активність (темп), високий рівень соціальної та середній – предметної ергічності, середній рівень предметної та соціальної пластичності й низький рівень предметної та соціальної емоційності. В усередненому особистісному профілі дільничних офіцерів поліції за тестом Русалова зафіксовано середні та високі показники предметного й соціального темпу (7,13 і 9,71 балів відповідно), високий рівень соціальної та помірний рівень предметної ергічності (9,19 і 5,79 балів відповідно), високі показники предметної (8,89 балів) і соціальної пластичності (8,72 балів), що свідчить про високу працездатність особи, прагнення до напруженої фізичної та розумової праці, високу швидкість виконання операцій моторно-рухової та мовленнєвої діяльності й легкість переключення видів діяльності.

Аналіз усередненого *мотиваційного профілю* особистості дільничного офіцера поліції дозволяє зробити висновок про те, що такі працівники характеризуються прагненням: а) заробітної плати та матеріальної винагороди ($M = 42,87$); б) цікавої та суспільно корисної праці ($M = 36,70$); в) чіткого структурування роботи ($M = 34,79$); г) визнання з боку людей ($M = 33,25$), г) належних умов праці ($M = 30,57$), д) самостійності, самовдосконалення ($M = 30,33$). Дільничним офіцерам поліції здебільшого властивий середній рівень самоактуалізації (58 % опитаних). Високий рівень демонструють 25 % респондентів, низький – 17 %.

Характерологічні особливості. Аналіз профілю особистості дільничного офіцера за допомогою опитувальника ІТО дозволяє охарактеризувати його як лінійний, розташований у діапазоні 3–6 балів, що свідчить про гармонійність особистості, врівноваженість особистісних якостей. Варіабельність профілів є незначною ($\sigma = 1,80-1,20$), що виявляє збалансованість різноспрямованих тенденцій. Усереднений профіль дільничного офіцера містить три підйоми за шкалами 1 (6,88 балів), 8 (5,68 балів) і 2 (5,51 балів). Отже, дільничних офіцерів можна охарактеризувати як людей зі стеничним типом реагування, високою активністю й високим рівнем домагань, високою емотивністю та контрольованістю емоційних реакцій. Фахівцям притаманні лідируючий стиль поведінки, здатність до швидкого формування нових навичок, стійкість до стресу, тенденція до самореалізації та протидії впливу середовища.

Аналіз особливостей індивідуальних профілів дозволив виокремити з вибірки дільничних інспекторів три варіації типів: а) з провідними шкалами 1 і 2 – для таких осіб характерними є екстравертованість і спонтан-

ність, вони добре працюють і взаємодіють із населенням, любляють спілкуватися; б) з переважанням шкал 1 і 8 – відрізняються тенденцією до лідерства, наполегливістю, старанністю й раціональністю; в) з домінуванням шкал 2 і 6 – таким поліцейським притаманна врівноваженість стеничних і гіпостеничних рис характеру, вони є спонтанними, активними, виявляють високий рівень домагань і мотивації досягнення.

Використання опитувальника Леонгарда – Шмішека показало відсутність акцентуацій характеру й темпераменту. В усередненому профілі поліцейських зафіксовано деякі підвищення за шкалами 5 (гіпертимність) – 14,76, 1 (демонстративність) – 14,58 та 2 (застрагання) – 12,43. Показники тривожності, збудливості й дистимічності перебувають у межах норми.

Висновки

Успішне оволодіння професією дільничного офіцера поліції значною мірою залежить від ступеня сформованості *головних професійно важливих якостей*, що визначається такими ознаками (за рангом): 1) високий або середній рівень комунікативних здібностей; 2) середній та вищий за середній рівень загальних здібностей; 3) середньо-сильний тип нервової системи, високий або середній рівень її лабільності; 4) високий рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; 5) сформованість характерологічних рис (спонтанність, сміливість, екстравертованість, упевненість, оптимізм, наполегливість, самоконтроль тощо); 6) сформованість властивостей темпераменту (темпу, ергічності, пластичності); 7) середній або високий рівень самоактуалізації; 8) сформованість емоційно-вольових якостей (здатність долати труднощі та брати на себе відповідальність, емоційна стійкість); 9) достатній рівень розвитку пізнавальних процесів; 10) високий рівень психомоторних властивостей; 11) достатня чутливість аналізаторів.

Визначено рекомендовані для професійної діяльності якісні та кількісні психологічні й психофізіологічні показники, а саме: а) сильна або середньо-сильна нервова система, висока й середня лабільність нервової системи; б) високий або середній рівень вербального інтелекту (за тестом Амтхауера – не менше 10 балів, або 100 одиниць IQ) та невербального (за тестом Амтхауера – не менше 12 балів, або 100 одиниць IQ), за тестом Кеттелла – не менше 16 балів (або 100 одиниць IQ); в) середній або високий рівень креативності (за тестом Меде – Піорковського показник кількості

речень має становити не менше 4, а оригінальності – не менше 6); г) сформованість комунікативних здібностей (за тестом Лірі показники октантів № 1, 2, 3, 4, 8 у профілі не перевищують 10 балів, а показники октантів 5, 6, 7 – 8 балів); г) темперамент сильного типу ВНД (за тестом Русалова показники темпу, ергічності й пластичності в профілі мають становити не менше 6 балів; емоційності – не більше 6 балів); д) сформованість мотивації (показники самоактуалізації за тестом Джонса – Крендалла мають становити не менше 40 балів, а за тестом Маслоу повинні перебувати на першій або другій позиції за результатами ранжування); е) характерологічний профіль стеничного типу (за тестом ІТО в профілі показники шкал 1, 2, 4, 8 становлять не менше 5 балів, шкал 3, 5, 6 і 7 – не більше 5 балів); є) достатня швидкість простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) – не більше 230 мс, достатня швидкість реакції на рухомий об'єкт (РРО) – сумарна величина відхилень не перевищує 1500 за 30 проходжень); ж) достатній рівень розподілу і швидкості переключення уваги (під час виконання тесту Грюнбаума час не перевищує 20 с, кількість помилок не більше 2); з) оптимальний рівень функціональної активності мозку (величина омега-потенціалу – в інтервалі 20–40 мВ).

Установлено психологічні та психофізіологічні протипоказання до оволодіння професійною діяльністю (критерії професійної непридатності), зокрема: слабкий тип нервової системи; низький рівень лабільності нервової системи; недостатня швидкість ПЗМР; недостатній рівень розподілу та швидкості переключення уваги; недостатній рівень функціональної активності мозку й адаптивних резервів організму; низький рівень будь-якої зі складових інтелектуального потенціалу; низький рівень розвитку спеціальних професійних здібностей; низький рівень сформованості комунікативних здібностей; несприятливі для діяльності властивості темпераменту; низький рівень самоактуалізації та мотивації досягнення; домінування мотивації уникнення невдачі та мотивів, не пов'язаних зі змістом службової діяльності; негативні характерологічні риси; акцентуації характеру й темпераменту.

Усебічне професіографічне вивчення професійної поліцейської діяльності є необхідною передумовою вирішення проблем, пов'язаних з ефективністю використання кадрового потенціалу, оптимізацією відбору до поліції найбільш придатних кандидатів, підготовкою та перепідготовкою кадрів, раціоналізацією праці та зниженням травматизму.

Список бібліографічних посилань

1. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Профессионализм и лидерство. Харьков : Титул, 2006. 578 с.
2. Барко В. І., Ірхін Ю. Б., Нещерет Т. В., Шаповалов О. В. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ : РВЦ КНУВС ; Друк. МВС, 2007. 100 с.
3. Кабаченко Т. С. Психология управления. М. : Пед. об-во России, 2003. 384 с.
4. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях. М. : Наука, 1995. 186 с.
5. Кулагин Б. В. Основы профессиональной психодиагностики. Львов : Медицина, 1984. 216 с.
6. Мучински П. Психология, профессия, карьера : учеб. пособие. 7-е изд. СПб. : Питер, 2004. 539 с.
7. Ньюстром Д. В. Организационное поведение. Поведение человека на рабочем месте. СПб. : Питер, 2000. 384 с.
8. Сошников А., Пеленицын А. Оценка персонала: психологические и психофизиологические методы. М. : ЭКСМО, 2009. 240 с.
9. Dunnette M. D., Borman W. C. Personnel Selection and Classification Systems. *Annual Review of Psychology*. 1979. Vol. 30, No. 1. P. 477–525. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.002401>.
10. Flanagan J. C. The Critical Incident Technique. *Psychological Bulletin*. 1954. Vol. 51, No. 1. P. 327–358. DOI: <http://psycnet.apa.org/doi/10.1037/h0061470>.
11. McCormick E. J. Job and task analysis // Handbook of industrial and organizational psychology / ed.: M. D. Dunnette. Chicago : Rand McNally, 1976. P. 651–696.

Надійшла до редколегії 19.10.2018

БАРКО В. И., БАРКО В. В. ПРОФЕСИОГРАММА УЧАСТКОВОГО ОФИЦЕРА НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

Рассмотрена проблема теоретических основ и методического инструментария проведения професіографических исследований в Национальной полиции Украины, в частности вопрос разработки професіограммы участкового офицера. Представлены теоретические основы и внутренняя структура процесса професіографического исследования, раскрыты возможности использования некоторых методов и средств професіографического

исследования для разработки профессиограммы участкового офицера полиции. Показано, что профессиографическое изучение различных видов профессиональной полицейской деятельности является необходимым условием решения проблем, связанных с эффективностью использования кадрового потенциала, оптимизацией отбора наиболее пригодных кандидатов, подготовкой и переподготовкой кадров, рационализацией труда и снижением травматизма.

Ключевые слова: *Национальная полиция Украины, участковый офицер полиции, профессиографические исследования, профессиограмма, психограмма, психологический отбор.*

BARKO V. I., BARKO V. V. JOB DESCRIPTION OF COMMUNITY POLICE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The authors have studied the problems of theoretical principles and methodical tools of carrying out professional research at the National Police of Ukraine, in particular, the issue of developing a job description of community police officers. It has been demonstrated that job descriptions represent a complete description of the specifics of a particular profession, they reveal the content of professional work, as well as the requirements that a profession brings to a person; this is a document that provides a comprehensive, systematic and comprehensive description of the objective characteristics of the profession and the totality of its requirements to individual and psychological features of a man. An important part of the job description is a psychic profile containing a complete description of the actual psychological characteristics and professionally important personal qualities of specialists.

Theoretical bases and structure of the experimental process of professional research have been provided; the possibilities of using some of its methods and means for the development of a modern professional profile of community police officers have been revealed. It has been emphasized that scientifically substantiated professional research of professional police activity will create favorable conditions for increasing the efficiency of professional selection of personnel and appointment of police officers, will promote more efficient use of personnel potential of police units, enable improvement of training, retraining and professional development of police officers, rationalization of working conditions, reduction of morbidity, etc.

Based on a broad pilot study involving police officers from 25 regions of the state, the authors have established a list of the main professional qualities of community police officer, have defined qualitative and quantitative psychological and psycho-physiological indicators recommended for professional activity, the authors have also established psychological and psycho-physiological contraindications to the professional activity of community police officers.

Key words: *National Police of Ukraine, community police officers, job research, job description, psychic profile, psychological selection.*

ВОЛОДИМИР СТЕПАНОВИЧ МЕДВЕДЄВ,

доктор психологічних наук, професор,

Національна академія внутрішніх справ (м. Київ);

 <https://orcid.org/0000-0003-0737-1560>,

e-mail: prakt-psych@ukr.net

ОСОБИСТІТЬ СЛІДЧОГО ЯК ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Розкрито авторську позицію щодо психології особистості слідчого на основі модифікованої організаційно-діяльничої концепції особистості правоохоронця, розробленої О. М. Столяренком. Проаналізовано структурні компоненти особистості слідчого та його професійно-психологічний профіль. Деталізовано зміст типових сценаріїв майбутнього слідчого («професійна династія», «вундеркінда», «гальмування», «компенсація») й індивідуального стилю його професійної діяльності.

Ключові слова: особистість слідчого, структурні компоненти особистості слідчого, професійно-психологічний профіль особистості слідчого, професіогенез, типові сценарії майбутнього слідчого.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Однією з фундаментальних теоретико-прикладних проблем вітчизняної юридичної психології є проблема особистості слідчого, зокрема слідчого Національної поліції. Він здійснює спеціалізовану інтелектуально-практичну юридичну діяльність, яка складається з пізнавального, реконструктивного, комунікативного, засвідчувального й організаційного компонентів. Така діяльність має специфічні вимоги до психологічних якостей та характеристик виконавця, передбачає необхідну професійну компетентність і професійно-психологічну підготовленість, які досягаються та підтримуються на достатньому рівні у процесі професіогенезу особистості.

Стан дослідження проблеми

Сучасні теоретичні та практичні дослідження структурних компонентів особистості слідчого, переліку необхідних професійно-важливих якостей, здібностей, особливостей побудови професійної кар'єри, особливостей та умов несення служби характеризуються багатогранністю. Питання професіографічних досліджень юридичних професій розкриваються в працях видатних зарубіжних і вітчизняних науковців. Так, різні аспекти психологічної структури діяльності працівників слідчих підрозділів вивчали Д. О. Александров [1], В. Г. Андросюк [2], В. Л. Васильєв [3], В. О. Коновалова [4], О. М. Корнєв [2], О. І. Кудерміна [2; 5], О. М. Столяренко [11], О. Р. Ратінов [10], О. М. Цільмак [12], В. Ю. Шепітько [4] та ін. Науковці розглядають особистість слід-

чого через призму вимог до професійної компетентності фахівця та психологічний аналіз окремих компонентів слідчої діяльності.

Однак сучасні зміни підходів до підготовки професіоналів-поліцейських потребують більш ретельного аналізу особливостей структурних компонентів слідчої діяльності взагалі й особистості слідчого зокрема.

Теоретико-методологічним підґрунтям дослідження окремих аспектів особистості слідчого може бути організаційно-діяльнична концепція особистості правоохоронця, розроблена О. М. Столяренком [11]. Основні її положення, модифіковані нами стосовно особистості слідчого Національної поліції України викладені в нашому дослідженні.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення особливостей структурних компонентів особистості слідчого. Для досягнення мети дослідження були поставлені такі завдання:

- 1) розглянути основні сфери та структурні компоненти особистості слідчого;
- 2) проаналізувати професійно-психологічний профіль особистості слідчого;
- 3) розкрити сутність типових сценаріїв майбутнього слідчого.

Наукова новизна дослідження

Представлено авторську позицію щодо психології особистості слідчого на основі модифікованої організаційно-діяльничої концепції особистості правоохоронця, розробленої О. М. Столяренком.

Виклад основного матеріалу

Психологія особистості слідчого цілісна та системна. Особистість являє собою біосоціальною системою, що функціонує як єдине ціле. Вона формується, розвивається та проявляється завжди цілісно, а не ізольованими частинами. У психіці людини немає процесів або функцій, які здійснювалися б самі собою, самостійно, незалежно від інших. Вони завжди є елементами свідомо діючої особистості, що входять до загальної психічної діяльності, яка регулюється поставленою метою та системоутворюючими властивостями особистості. Відповідальність, добросовісність, людяність, уважність, дисциплінованість, законслухняність та інші якості особистості не ізольовані, а розташовані однопорядково та ієрархічно.

Психологія особистості слідчого структурована та ієрархічна. Будь-яка система – це внутрішньо організована, структурована множина взаємопов'язаних елементів, які знаходяться в певному підпорядкуванні. У внутрішньому світі особистості слідчого можна виділити три основні сфери – спрямованості, операціональності та модуляційності.

Спрямованість – одна з найважливіших сторін особистості, що включає в себе її погляди, переконання, ідеали, інтереси, потреби, цілі, життєві плани, мотиви поведінки тощо. Цій сфері належить системоутворююча, пріоритетна роль у психології особистості.

Операціональна сфера включає в себе психологічні елементи, які здійснюють виконавчу частину діяльності та забезпечують досягнення необхідного результату. Вона об'єднує дві групи компонентів – морально-ділові та професійно-ділові.

Модуляційна сфера здійснює динамічний вплив на інші сфери особистості та їх прояви. Це виражається в різних силі, швидкості, узгодженості, емоційному забарвленні прояву інших психологічних властивостей, у тому числі тих, які належать до сфер спрямованості й операціональності. В ієрархії сфер модуляційна є нижчою, тобто вона обслуговує інші.

Психологія особистості слідчого в будь-якому віці при всій її стабільності безперервно міняється. Психологія людини не є усталеною, з віком сформовані психологічні особливості особистості змінюються повільніше, важче, але все ж таки змінюються. Особливо низькі показники багатьох професійно значущих якостей особистості у процесі ефективною та цілеспрямованою у психологічному плані роботи з нею можуть відносно швидко виводитися на середній і навіть високий рівень розвитку. Реальні зміни у слідчого будуть

проходити самостійно, якщо відмовитися від цілеспрямованих і розрахованих на врегулювання психологічного розвитку особистості дій, але далеко не завжди вони матимуть позитивний характер.

Сутність особистості, її основні психологічні властивості визначаються у процесі життєдіяльності та професіогенезу, соціально, а не вроджено та біологічно. Людина є особистістю не тому, що вона їсть, п'є, дихає, відчуває біль, задовольняє органічні потреби, а тому, що характеризується свідомістю та самосвідомістю, має почуття гідності й совість, здатністю мислити абстрактно, планувати та передбачати, вибирати лінію свого життя, аналізувати власну поведінку, ставити перед собою одні життєві цілі й відмовлятися від інших, не вдаватися до аморальних і протизаконних дій, здійснювати самоконтроль та самоуправління. Кожна людина володіє біологічними властивостями, але вони не становлять суті її особистості. Особистість – це найвищий рівень розвитку людини, сукупність набутих соціально значущих якостей, які підкреслюють його унікальність. Тому розвивати особистість слідчого потрібно перш за все соціально. Від цього у вирішальній мірі залежатиме його успіх у житті та професійній діяльності.

Поведінка слідчого визначається взаємодією та взаємовпливом притаманних йому властивостей, актуального психічного стану і розумінням ним конкретної життєвої ситуації. Уже в попередніх двох положеннях проявляється велика динамічність психології особистості.

Існують дві функціональні психологічні закономірності: 1) зовнішні причини діють через внутрішні умови; 2) внутрішні причини діють через зовнішні умови. Психологічна теорія діяльності О. М. Леонтєва [6] започаткувала подолання однобічного уявлення про діяльність, детерміновану тільки особистісно, і про особистість як закриту систему, психологія якої детермінована тільки зсередини. Помилковою є думка, що вчинки та дії особистості завжди й однозначно визначаються її якостями та властивостями, як і протилежна, що поведінка людини визначається лише впливом зовнішніх причин.

Важливий практичний висновок: робота з персоналом Національної поліції (крім відбору і керівництва розвитком особистості) повинна обов'язково передбачати і психологічне керівництво – безперервне й ефективне, яке повинне попереджати деструкції.

Остання із закономірностей полягає в тому, що є дві основні групи факторів, які у

вирішальній мірі детермінують розвиток особистості та знаходяться у взаємозв'язку, – її особиста активність і оточуючі умови. Якість особистості слідчого – це значною мірою інтегральний продукт тієї діяльності, якою вона займалась, а її сьогодення активність – головний фактор тих змін, які в ній відбуваються. Діяльність слідчого й умови, в яких вона протікає, є потужними двигунами його безперервного розвитку. Однак дії слідчого не однозначні та у вирішальній мірі залежать від намірів, зусиль, активності.

Особистість слідчого – продукт не лише минулого, а й реалій сьогодення і навіть майбутнього. Тому регулюванням актуального сьогодення та передбачуваного майбутнього, вдосконаленням соціально-психологічних, матеріальних і організаційних умов, орієнтуванням працівника на ефективне саморозгорання та самовдосконалення створюються сприятливі умови для професійного та загальноособистісного зростання.

Організаційно-діяльнісна концепція особистості слідчого суттєво розвинена та вдосконалена вітчизняними фахівцями з юридичної психології [1; 2; 4; 5; 9]. Лише в останнє десятиліття було проведено низку фундаментальних і прикладних досліджень професіогенезу особистості працівників різних служб та підрозділів органів внутрішніх справ і Національної поліції, її адаптивності, надійності, компетентності, стресостійкості тощо.

До характеристик професійно-психологічного профілю особистості слідчого належать: нормативність поведінки, групова конформність, відкритість до взаємодії, емоційна стійкість і витривалість, практичність, довірчість, високий рівень самоконтролю, прямотинність, жорсткість, сміливість та впевненість у собі. У структурі інтелекту домінують здібності до запам'ятовування та відтворення інформації, абстрагування, комбінаторного і просторового мислення, а також здатність виявляти закономірності, планувати та прогнозувати. Професійна адаптивність визначається вмінням управляти рівнем нервово-психічного напруження, достатньо високим рівнем комунікативності та моральної нормативності.

Професійній комунікативності притаманна неохочість до негативних установок – невиправданого критиканства, іррадіації власного негативного досвіду спілкування на всі ситуації професійної взаємодії, демонстрації негативізму. За умов конфліктної взаємодії домінують стратегії компромісу та співробітництва; «індекс агресивності» як готовність до активного протистояння перевищує «ін-

декс ворожості» як негативної соціальної установки. В «Я-образі» превалюють показники доміантності, дружності, альтруїзму, наполегливості, які не суперечать усвідомленню власної субординаційної підпорядкованості. Упевненість у собі, своїй компетентності та самоцінність знижують схильність до непродуктивних реакцій самозвинувачення і внутрішньої конфліктності.

Згідно із сучасними уявленнями про структуру особистості правоохоронця в цілому та працівника Національної поліції зокрема центральним компонентом особистості слідчого є професійна спрямованість – сукупність таких взаємоузгоджених по горизонталі та вертикалі елементів, як потреби та мотиви, ціннісні орієнтації та уподобання, службово-кар'єрні домагання, плани та переконання. Професійна спрямованість тісно пов'язана (але не тотожна) із загальною спрямованістю особистості. Фах і конкретна спеціальність, безпосереднє та загальне професійне середовище є своєрідною призмою, яка трансформує і конкретизує загальну спрямованість у професійну сферу. Засади загальної спрямованості особистості, які формуються у віці 14–16 років (так званий мінімум спрямованості), за часом та інтенсивністю формування випереджають професійну спрямованість. При цьому деякі елементи професійної спрямованості, зокрема первинне професійне самовизначення, можуть виникати ще в дитячому віці під впливом сімейних сценаріїв раннього формування професійних переваг. За результатами нашого дослідження типовими для особистості майбутнього слідчого є сценарії «професійна династія», «вундеркінд», «гальмування» та «компенсація».

1. «Професійна династія». Особистість з урахуванням її особливостей посилено інформується про діяльність, ідентичну чи близьку до тієї, якою займається одне або кілька поколінь її близьких родичів. Створюються відповідні сприятливі зовнішні умови: знайомство з літературою, відео- та кінофільмами, атрибутами діяльності, розмови з колегами близьких родичів тощо. За наявності задатків особистість починає проявляти інтерес та оволодівати елементами майбутньої професії задовго до реального її вибору.

Специфічним різновидом такого сценарію є ситуація, пов'язана із загибеллю одного чи кількох рідних під час виконання службових обов'язків. Це призводить до формування загостреного почуття соціальної справедливості, стійкого бажання протидіяти злочинності в різних її проявах, елементів помсти, які зазвичай

зникають із початком правоохоронної діяльності.

2. «Вундеркінд». На підставі реальних задатків, але без урахування вікового та загального психічного розвитку особистість вузько орієнтується на конкретні фах і спеціальність. Вона орієнтована на високі або максимальні досягнення, пов'язані з форсованим розвитком різних професійно важливих якостей, практичних умінь і навичок.

На початковому етапі формування професійної спрямованості така особистість значно випереджає своїх ровесників за рівнем і стійкістю професійної спрямованості, первинними професійними досягненнями.

3. «Гальмування». Професійна спрямованість і відповідний розвиток планується з таким розрахунком, щоб особистість за своїми досягненнями не випередила певних осіб, найчастіше з кола близьких родичів. Для цього їй вибирається правоохоронний орган, фах і спеціальність, що частково чи повністю не збігаються з існуючими схильностями й інтересами, які поступово втрачаються.

4. «Компенсація». Особистість примусово орієнтується на обов'язкове, а тому, з підвищеною відповідальністю стосовно до досягнення того, що через певні причини не вдалося близьким родичам. За такого варіанта сфери діяльності особистості та родичів зазвичай не збігаються. У межах цього сценарію наявна жорстка орієнтація з ігноруванням ознаки статі: особистість формується та професійно визначається за типом протилежної, як правило, чоловічої статі [9].

Вихідним елементом професійної спрямованості особистості слідчого є мотивація. Вона являє собою сукупність мотивів, якими керується особистість під час вибору правоохоронної професії та в подальшій діяльності. Мотив – це різною мірою усвідомлюване особистістю спонукування до певної активності. Важливими характеристиками професійної мотивації слідчого виступають її внутрішня узгодженість, стійкість та інтенсивність. Внутрішня узгодженість полягає в тому, що окремі мотиви не суперечать один одному за змістом, засобами та тривалістю реалізації. Саме внутрішня узгодженість визначає близькі, середні та віддалені професійні плани (близька, середня та віддалена перспектива за А. С. Макаренком) [8, с. 313].

Стійкість являє собою стабільність, незмінність мотивації як регулятора активності впродовж певного часу. Така стабільність насамперед стосується так званого провідного мотиву в сукупності професійних мотивів.

Інтенсивність мотивації (або її енергетична сила) полягає в непереборності намагання до чогось, повній мобілізації емоційної, інтелектуальної, вольової сфер особистості для досягнення мети.

Аналіз мотивації кандидатів на навчання у ЗВО МВС України та подальшу службу свідчить, що в її структурі за період незалежності України відбулися суттєві зміни. Професія правоохоронця, зокрема працівника ОВС і Національної поліції, стала менш престижною у зв'язку з низьким рівнем матеріально-грошового забезпечення, соціально-правового захисту, пільг і компенсацій, негативним іміджем та певною соціо професійною ізоляцією від населення. Соціально-професійні мотиви (боротьба зі злочинністю, захист прав та інтересів громадян, утвердження правопорядку в суспільстві, домінування соціальної справедливості тощо) поступилися місцем прагматичним і меркантильним мотивам. Найчастіше це – отримання за рахунок держави професії та первинного працевлаштування, зарахування навчання у час проходження військової служби, можливість застосування владних повноважень для вирішення особистих питань, безкоштовне медичне та санаторно-курортне обслуговування.

Кожен слідчий вибудовує власну професійну мотивацію, яка безпосередньо пов'язана зі строком служби, виходом на пенсію, можливістю продовжувати діяльність за вільним наймом. На професійну мотивацію можуть суттєво впливати життєві кризи у професійній сфері.

За результатами вітчизняних досліджень, найбільш поширеними є кризи «народження професіонала» (18–23 роки), «первинної професійної зрілості» (30–32 роки) та «професійної майстерності» (40–45 років або 50–55 років).

Криза «народження професіонала» у віковому проміжку співвідноситься зі стадією ранньої дорослості загального розвитку особистості. Змістовно вона пов'язана з вибором правоохоронного органу, фаху та конкретної спеціальності, перевіркою професійної мотивації «на міцність», визначенням ближньої, середньої та віддаленої мети діяльності. Можливі труднощі обумовлені успішністю професійного навчання, засвоєнням діяльності та початком її практичного виконання, адаптацією до організації й умов служби. Через глибокі або часті невдачі може прийматися рішення про зміну роду діяльності, в тому числі звільнення зі служби. У цей період реальну небезпеку становлять неправильна оцінка перших особистих вражень, негативних традицій,

що існують в окремих службах, некритичне засвоєння деформованих уявлень, оцінок працівників зі значним стажем служби у правоохоронних органах.

Криза «первинної професійної зрілості» за часом збігається із кризою тридцятиріччя загального розвитку. У цей період працівники, які не мають вищої або спеціальної освіти, зазвичай досягають «стелі» по посаді і спеціальному званню. Виникає необхідність підвести проміжні підсумки та визначитися з подальшою професійною кар'єрою. Це супроводжується, з одного боку, відчуттям уповільнення професійного зростання та навіть застою, а з іншого, – певним побоюванням перед майбутніми змінами, оскільки невдачі в цей час переживаються гостріше і глибше, ніж раніше.

Типовими варіантами проходження такої кризи є:

- припинення професійного зростання та стабілізація на вже досягнутому рівні, обмеження професійних домагань і переміщення ведучих мотивів в інші сфери;
- вибір одного з перспективних чи привабливих напрямів професійної діяльності та подальше вдосконалення в його межах;
- деструктивний зрив (конфлікти, професійні невдачі, спроби розпочати все з початку чи перейти в іншу сферу діяльності). Це нерідко супроводжується розривом сімейних стосунків, переїздом на нове місце служби, надмірним уживанням алкоголю, захопленням наркотичними та психотропними речовинами.

Характерною рисою кризи «первинної професійної зрілості» є накопичення досвіду, в основному достатнього для ефективного виконання діяльності. Ознаками професійної консервації особистості є відчуття самодостатності досвіду для подальшої діяльності, відсутність реального підвищення кваліфікації, просування посадовими сходами та у спеціальному званні протягом п'яти і більше років.

Третя криза – «професійної майстерності» – може виникати у двох вікових проміжках (40–45 років і 50–55 років). Це пов'язано з можливістю продовження служби понад межу встановленого віку залежно від придатності до служби, спеціального звання та згоди слідчого. У цей період за умови сприятливої кар'єри більшість працівників досягають професійного піку. Якщо цього немає, то криза переживається як відчуття «відходу потягу без мене», останньої можливості досягти бажаного професійного результату. Формується загальна модальність психічного настрою, що характеризується бентежністю, апатією, дратівливим невдоволенням. До цього додаються

також вікові відхилення фізичного та психічного здоров'я, найчастіше кардіоневроз, гастроневроз, вегетосудинна дистонія, психопатоподібні стани, інволюція сенсорних функцій. Такі відхилення підвищують імовірність окремих невдач, але фатально не зумовлюють загальний професійний спад. Крім того, їх вплив може блокуватися за рахунок виникнення нових професійних мотивів (отримання престижних відомчих звань і відзнак, дострокового отримання чергового спеціального звання, різних грошових надбавок, участь у піар-акціях тощо). Певну роль також можуть відігравати компенсаторні та сенсифікаційні механізми.

Своєрідним елементом професійної спрямованості особистості правоохоронця є вподобання. Ця своєрідність полягає в тому, що вони обумовлюються, з одного боку, професійною діяльністю, а з іншого, мають суто індивідуальний характер. Найчастіше вподобання проявляються у збиранні та колекціонуванні різних матеріальних атрибутів, пов'язаних із професійною діяльністю, – зняття правопорушень, фото- та відеоматеріалів, записів блатних пісень, відеофільмів, зразків художньої творчості правопорушників (шахів, нардів, попільничок, ікон, оздоблених та косметичних ножів), елементів форменого одягу (шевронів, погон, емблем).

Другим структурним компонентом особистості правоохоронця є професійна компетентність. Психологічним змістом професійної компетентності є відповідні фахові знання, уміння та навички, професійні звички. Зовні все це проявляється в індивідуальному стилі професійної діяльності, який являє собою притаманну тільки конкретній особистості сукупність професійних методів, прийомів і технологій діяльності. Навіть за жорсткої високоформалізованої регламентації слідчої діяльності, окремих професійних завдань слідчий намагається надати їм індивідуального забарвлення, варіативності та навіть елементів творчості. За результатами новітніх вітчизняних досліджень, професійна компетентність слідчого має три основні типи – соціальний, особистісний і діяльнісний. Соціальна компетентність складається з таких видів: психологічна, комунікативна, політична, правова, рольова, конфліктологічна, релігійна, педагогічна. Особистісна компетентність має такі види: аутопсихологічна, загальнокультурна, збереження здоров'я. До діяльнісного типу входять такі види: ігровий, навчальний, трудовий, професійний, науковий.

Вищим рівнем професійної компетентності є професійна майстерність, яка забезпечує досягнення максимальних результатів за мінімально необхідних витрат психічної та фізичної енергії. У професійній майстерності вирішальну роль відіграють професійний вишкіл, стійкі навички та вміння, доведені до бездоганності за ефективністю та автоматизмом щодо виконання. Професійна майстерність може досягатися на середніх та пізніх стадіях професіогенезу особистості.

Третій структурний компонент особистості репрезентує її пізнавальну сферу. Він включає в себе професійно зорієнтовані та розвинені до необхідного рівня такі пізнавальні якості, як сприймання, пам'ять, мислення, увага та спостережливість.

Четвертий структурний компонент особистості слідчого репрезентує його біопсихич-

ні та психофізіологічні якості (чутливість аналізаторів, прості та складні сенсомоторні реакції, динамічний руховий стереотип, темперамент, статеві поведінки).

Висновок

Викладене розуміння особистості слідчого та її структурних компонентів відкриває широкі горизонти та численні конкретні аспекти подальшого юридико-психологічного дослідження проблеми особистості слідчого, а також охоплює такі напрями: 1) підвищення рівня професійної спрямованості; 2) оптимізація особистого професійного сценарію; 3) розгляд шляхів подолання криз професійного становлення; 4) напрацювання підходів щодо формування та розвитку індивідуального стилю професійної діяльності.

Список бібліографічних посилань

1. Александров Д. О. Становлення особистості працівника органів внутрішніх справ : монографія. Київ : ВАДЕКС, 2014. 307 с.
2. Андросюк В. Г., Корнев О. М., Кудерміна О. І. Психологія слідчої діяльності : навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2009. 200 с.
3. Васильев В. Л. Юридическая психология : учеб. 6-е изд. СПб. : Питер, 2009. 608 с.
4. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. Харків : Право, 2008. 240 с.
5. Кудерміна О. І. Психологія особи як суб'єкта правоохоронної діяльності : монографія. Чернівці : Наші книги, 2012. 416 с.
6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М. : Политиздат, 1975. 304 с.
7. Максименко С. Д., Максименко К. С., Папуча М. В. Психологія особистості : підруч. для студентів ВНЗ. Київ : КММ, 2007. 296 с.
8. Макаренко А. С. Педагогические сочинения : в 8 т. Т. 1. М. : Педагогика, 1983. 368 с.
9. Максименко С. Д., Медведев В. С. Юридична психологія : підручник. Київ : Слово, 2018. 448 с.
10. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей. М. : Юрлитинформ, 2001. 352 с.
11. Столяренко А. М. Прикладная юридическая психология. М. : Юнити-Дана, 2001. 639 с.
12. Цільмак О. М. Психологічна структура слідчої діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. № 2 (1). С. 330–337.

Надійшла до редколегії 14.03.2019

МЕДВЕДЕВ В. С. ЛИЧНОСТЬ СЛЕДОВАТЕЛЯ КАК ПРОБЛЕМА ЮРИДИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Раскрыта авторская позиция относительно психологии личности следователя на основе модифицированной организационно-деятельностной концепции личности правоохранителя, разработанной А. Н. Столяренко. Проанализированы структурные компоненты личности следователя и его профессионально-психологический профиль. Детализировано содержание типовых сценариев будущего следователя («профессиональная династия», «вундеркинд», «торможение», «компенсация») и индивидуального стиля его профессиональной деятельности.

Ключевые слова: личность следователя, структурные компоненты личности следователя, профессионально-психологический профиль личности следователя, професіогенез, типовые сценарии будущего следователя.

MEDVEDIEV V. S. INVESTIGATOR'S PERSONALITY AS A PROBLEM OF LEGAL PSYCHOLOGY

The author of the article has revealed own position regarding the psychology of an investigator's personality on the basis of the modified organizational and activity concept of a law enforcement officer's personality, developed by A. N. Stolyarenko. It has been emphasized that

the organizational and activity concept of an investigator's personality was substantially developed and improved by national specialists in the field of legal psychology. It has been noted that there are a number of fundamental and applied researches of the personality's professional genesis of the personnel of various services and units of the Internal Affairs Agencies and the National Police, its adaptability, reliability, competence, stress resistance, etc.

The psychology of an investigator's personality is considered as a structured and hierarchical system. Three main areas – directionality, operationality and modulation have been specified in the inner world of an investigator's personality.

The structural components of an investigator's personality have been analyzed; where the author has singled out the following: professional orientation, professional competence, cognitive sphere, biopsychic and psycho-physiological qualities of an investigator.

The author has studied the professional and psychological profile of an investigator's personality, which has the following characteristics: normativity of behavior, group conformality, emotional stability, openness to interaction, practicality, trust, high self-control, straightforwardness, rigidity, courage and self-confidence.

The content of typical scenarios of future investigators ("professional dynasty", "child genius", "deceleration", "compensations") have been considered in details.

The author has studied the concept of individual style of professional activity, which is understood by the author as a set of professional methods, techniques, technologies of activity, inherent only to a specific personality.

The author has made conclusions on the directions of further legal and psychological study of the problem of an investigator's personality.

Key words: *investigator's personality, structural components of an investigator's personality, professional and psychological profile of an investigator's personality, professional genesis, typical scenarios of future investigators.*

НАТАЛЯ ЕДУАРДІВНА МІЛОРАДОВА,

кандидат психологічних наук, доцент,

Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-0716-9736>,

e-mail: natasham69@ukr.net

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ СЛІДЧИХ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Зазначено, що професійний розвиток слідчих органів досудового розслідування Національної поліції є багатограним процесом, який містить у собі як офіційні обов'язкові заходи, врегульовані нормативно, та належний професійно-психологічний супровід, так і самоосвіту й самовдосконалення фахівця. Виділено низку проблемних питань, що стосуються: 1) психологічного супроводження проходження слідчими послідовних професіогенетичних сходинок у межах стадії професійного розвитку від етапу професійної адаптації до звільнення з лав поліції; 2) організаційно-методичного забезпечення професійного розвитку працівників слідчих підрозділів після закінчення фахового навчання.

Ключові слова: професіогенез, професійний розвиток, слідчі органи досудового розслідування, психологічне супроводження, етапи професійного розвитку.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Не викликає сумніву, що суспільні відносини, технології та навколишнє середовище у цілому перебувають у постійному розвитку та змінюються. У таких умовах лише фахівець, здатний грамотно й оперативно реагувати на зміни, які відбуваються, враховувати сучасні методи та технології своєї професійної діяльності, може якісно й повноцінно виконувати свої професійні обов'язки та вважатися професіоналом своєї справи. Повною мірою це стосується і слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України. Саме тому розгляд проблем, що виникають у процесі професійного розвитку та самоствердження працівників слідчих підрозділів, є необхідною умовою підвищення ефективності їх діяльності.

Стан дослідження проблеми

Проблематика професійного становлення особистості є предметом уваги багатьох науковців у межах різних напрямків. Так, сучасні дослідження особливостей професійної діяльності ґрунтуються на працях Г. Костюка, С. Максименка, С. Рубінштейна, В. Роменця, В. Моляка, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Різні аспекти професійного становлення особистості розглядали К. Абульханова-Славська, В. Бодров, Е. Зеєр, О. Єрмолаєва, Є. Клімов, А. Маркова, М. Пряжников та ін.

У предметному полі юридичної психології особливості професійного становлення працівників органів правопорядку були об'єктом

вивчення в наукових дослідженнях Д. Александрова, В. Андросюка, О. Бандурки, В. Барка, В. Бесчастного, С. Гусарова, О. Джафарової, О. Землянської, М. Іншина, Л. Казміренко, О. Кудерміної, В. Медведєва, О. Музичука, І. Охріменка, О. Цільмак, С. Яковенко, О. Ярмиша та ін.

Окремі питання професіогенезу працівників слідчих підрозділів розглядалися у дослідженнях В. Андросюка, О. Баєва, П. Біленчука, В. Васильєва, Л. Казміренко, В. Коновалової, М. Костицького, Н. Клименка, В. Кузьмічова, О. Кудерміної, В. Лисиченка, В. Шепітька, О. Цільмак, С. Яковенко та ін.

Визначенню особливостей розвитку професійно важливих якостей слідчого та виокремленню базових компонентів слідчої діяльності присвячено роботи В. Андросюка, О. Баєва, В. Коновалової, В. Кузьмічова, О. Цільмак та ін. Особливості пізнавальної діяльності на різних етапах розслідування розглядалися в роботах Л. Бондаренко, С. Голунського, П. Жук, О. Конуп, В. Шепітько та ін. Розгляду особливостей професійних і спеціальних знань слідчого присвячено роботи В. Марчака. Через виокремлення функціонально-діяльнісних компонентів розглядає структуру слідчої діяльності О. Цільмак. Проблемні питання застосування психологічних знань під час розслідування злочинів висвітлюються у наукових працях Р. Белкіна, В. Бахіна, О. Ратінова, В. Жадана, І. Пантелєєва, І. Удаलोвої та ін.

Проте, на наш погляд, недостатньо уваги приділено розгляду питань, що стосуються

особливостей професійного саморозгортання працівників слідчих підрозділів саме після закінчення фахового навчання.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є виокремлення наявних проблемних питань професійного розвитку працівників слідчих підрозділів після закінчення фахового навчання.

Для досягнення поставленої мети було сформовано такі *завдання*: 1) розглянути наявні недоліки психологічного супроводження проходження слідчими послідовних професіогенетичних сходинок у межах зазначеної стадії; 2) визначити проблемні питання організаційно-методичного забезпечення професійного розвитку працівників слідчих підрозділів.

Виклад основного матеріалу

Професійний розвиток слідчих органів досудового розслідування Національної поліції є багатограним процесом, який містить у собі як офіційні обов'язкові заходи, врегульовані нормативно, та належний професійно-психологічний супровід, так і самоосвіту й самовдосконалення фахівця. Останній аспект визначається рівнем свідомості та соціальної відповідальності слідчого за результати своєї діяльності, бажанням виконувати свої професійні обов'язки максимально якісно та професійно. Стимулювання до самоосвіти й самовдосконалення можна здійснювати лише через формування та розвиток системи моральних цінностей слідчих кадрів, й впливати на ці процеси слід, зокрема, шляхом проведення агітаційної та інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо важливості постійного підвищення свого інтелектуального та духовно-морального рівня. Що ж стосується першого аспекту, тобто офіційних обов'язкових заходів, урегульованих нормативно, то на сьогодні вони регламентуються низкою законодавчих актів, до яких слід віднести Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, накази МВС України «Про затвердження Положення про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції» від 24.12.2015 № 1625, «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України» від 26.01.2016 № 50, «Про затвердження Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції» від 16.02.2016 № 105, «Про затвердження Порядку організації службової підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захис-

ту» від 15.06.2017 № 511, «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» від 06.07.2017 № 570, «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» від 09.11.2016 № 1179, «Про затвердження Порядку присвоєння спеціальних звань поліції та позбавлення спеціальних звань» від 12.03.2016 № 177, «Про затвердження Положення про психологічне забезпечення в Національній гвардії України» від 08.12.2016 № 1285 та ін.

Поряд із цим, розглядаючи сучасний стан професіогенезу слідчих у межах стадії професійного розвитку від етапу професійної адаптації до звільнення з лав поліції [1], можна виокремити низку проблемних питань, що стосуються:

1) психологічного супроводження проходження слідчими послідовних професіогенетичних сходинок у межах зазначеної стадії;

2) організаційно-методичного забезпечення професійного розвитку працівників слідчих підрозділів після закінчення фахового навчання.

Недоліки першої групи пов'язуються з низкою проблем:

Проблеми на етапі професійної адаптації (адаптант)

1. Особливості пристосування й адаптації молодого фахівця до умов професійного середовища. На сьогодні можна говорити про такі проблеми, що ускладнюють процес адаптації слідчих органів досудового розслідування: недостатність і недостовірність інформації про умови й особливості проходження служби в Національній поліції України; недбале чи байдуже ставлення прямих і безпосередніх начальників до процесу адаптації молодих слідчих; слабка психологічна та практична підготовка, низький рівень морально-ділових якостей випускників; надмірне завантаження молодих офіцерів непритаманними їм завданнями, що призводить до значних щоденних витрат часу, фізичної напруги, посиленних емоційних перевантажень, скорочення вільного часу, віддачі всіх фізичних сил і можливостей; призначення випускників на посади, які не відповідають отриманій спеціальності (на жаль, частина молодих працівників призначається на посади, які не відповідають отриманій ними спеціальності або потребують більшого обсягу знань і вмінь, ніж той, яким вони володіють). Призначення на посаду, що не відповідає отриманій спеціальності, може викликати у молодого фахівця почуття розчарування й безпорадності, призвести до зниження мотивації до роботи, ускладнення

процесу як соціально-психологічної, так і професійної адаптації та, як наслідок, до виникнення бажання залишити службу в Національній поліції [2, с. 14]. Іншою проблемою є низький рівень матеріального забезпечення особового складу Національної поліції (грошове забезпечення, речове та продовольче забезпечення, медичне та санаторно-курортне забезпечення, забезпечення житлом тощо) [2, с. 6–7]. Усі ці проблеми потребують комплексного вирішення задля стимулювання молодих фахівців до служби в лавах Національної поліції.

2. Узгодження життєвих і професійних цілей, «перевірка» на практиці отриманих теоретичних знань та їх узгодження з професійними вимогами. Більшість випускників закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання після їх закінчення, на жаль, стикаються із зовсім іншими вимогами до професійної діяльності, ніж ті, які висувалися до них у межах ЗВО, з іншими цінностями та пріоритетами у буденній роботі слідчого. Часом такі цінності та пріоритети суперечать внутрішнім переконанням і потребам цих випускників, що призводить до невдоволення та бажання змінити вид діяльності.

3. Освоєння нової соціальної ролі та конкретизація кар'єрних цілей. У зв'язку зі вступом на службу до лав Національної поліції особа набуває статусу службовця, діяльність якого координується з колегами та водночас передбачає сувору службову підпорядкованість. За таких умов слідчий починає грати нові соціальні ролі – «колега», «підлеглий», власне «слідчий» та ін. Це, у свою чергу, передбачає необхідність розуміння особливостей професійного середовища, застосування вмінь соціальної комунікації тощо. Більше того, за наявності амбіційних кар'єрних цілей вимоги до особистості слідчого лише посилюються, оскільки вимагають від низки навичок, умінь та особливостей характеру, необхідних для професійного зростання. Усвідомлення необхідності наявності таких особливостей і можлива їх відсутність можуть слугувати причиною формування у молодого слідчого внутрішньоособистого конфлікту, для профілактики та подолання якого потрібна психологічна допомога в межах здійснення заходів психологічного супроводу.

4. Наставництво (відсутність достатньої кількості досвідчених працівників для його здійснення). Зокрема, відповідно до п. 15 розділу III Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції, затвердженого наказом МВС України від 16.02.2016

№ 105, поліцейському, якому надано дозвіл на проходження професійної підготовки за індивідуальним навчальним планом без відриву від служби, керівництво органу (закладу, установи) поліції, де він проходить службу, створює умови для самостійного опанування навчального матеріалу та забезпечує своєчасне відрядження такої особи до закладу, що здійснює професійну підготовку, для участі в проміжному та підсумковому (вихідному) контролі. При цьому за таким поліцейським закріплюється наставник з осіб керівного складу органу (закладу, установи) поліції, де він проходить службу, який контролює виконання цим поліцейським завдань та організовує для нього індивідуальні практичні заняття з вогневої, фізичної й тактичної підготовки, передбачені індивідуальним навчальним планом. На практиці ж спостерігається недостатня кількість досвідчених фахівців, готових відповідально поставитися до інституту наставництва та ділитися відповідними знаннями й досвідом, особливо що стосується роботи слідчого в органах досудового розслідування Національної поліції України. Брак часу та відсутність належної мотивації, серед іншого фінансової, призводить до того, що наставники не приділяють належної уваги цій частині своїх обов'язків. При цьому робота наставника повинна мати комплексний характер та враховувати індивідуальні психологічні особливості підшефного. Крім цього, наставнику слід зважати на те, що робота щодо забезпечення адаптації молодих фахівців до умов служби складається з таких етапів: підготовчого етапу, протягом якого детально розглядаються питання з вивчення соціально-демографічної характеристики особи підшефного, демографічної характеристики його сім'ї, соціально-побутових умов проживання, освітнього рівня, ставлення до служби в поліції, трудовий стаж, досвід роботи (служби) в правоохоронних органах, стан здоров'я, ділові й особистісні якості тощо; початкового етапу служби, а також етапу професійного становлення та входження у посаду [2, с. 7]. Протягом останніх наставнику доцільно допомогти підшефному позбавитись нереальних прагнень та очікувань, пов'язаних із професійною діяльністю, чітко розкрити перед ним зміст завдань, які він повинен буде вирішувати, та реальний розмір фінансового й матеріально-технічного забезпечення; спрямувати організаційні й виховні заходи на формування соціально значимих ціннісних орієнтацій і необхідних морально-ділових якостей підшефного для успішного виконання посадових обов'язків;

забезпечити, щоб той відчув, що потрапив у колектив, який уміє турбуватися про своїх членів, і водночас вимагати сумлінного виконання своїх обов'язків [2, с. 12].

Проблеми на етапі оволодіння професійною діяльністю (інтернал)

1. Проблеми з усвідомленням та утвердженням себе як стабільного самостійного фахівця серед інших. Процес усвідомлення необхідності формування свого професійного стилю є тривалим. Побудова професійних алгоритмів і напрацювання індивідуальних методик – це шлях, на який поступово стає слідчий на цьому етапі. Його характеристиками є самостійність та успішність виконання основних професійних функцій, входження в професію як повноцінного колеги [1]. На практиці досить часто трапляється ситуація, коли молодому фахівцю передається найбільш проста, рутинна, некваліфікована робота, яка потребує багато часу для виконання, однак не сприяє підвищенню професійного рівня. Через це може виникати незадоволеність собою та своїм професійним статусом, що сприяє проведенню ревізії «Я-концепції» й може стати підґрунтям для формування нової домінанти професійних цінностей. Ці суперечності без належного психологічного супроводження можуть негативно вплинути на професійну траєкторію слідчого.

2. Проблеми з налагодженням рівнозначних горизонтальних і вертикальних зв'язків та знаходження свого професійного «місця». певною мірою виникнення цих проблем пов'язується з усвідомленням себе як «рівного серед рівних» та побудовою, на цій основі відповідних комунікативних зв'язків у професійному середовищі. Реалізація комунікативної складової діяльності слідчого знаходить вихід у побудові різноманітних зв'язків у системах (колега – колега та керівник – підлеглий), у створенні індивідуально-професійного стилю спілкування, що безпосередньо реалізується під час проведення розшукових слідчих дій. Саме в цей час можуть виникати міжособистісні конфлікти, негативний вплив яких на професійний шлях є беззаперечним.

Проблеми на етапі творчого самовираження (майстер)

1. Проблеми, пов'язані із знаходженням і закріпленням свого індивідуального стилю, можливістю працювати в команді, будувати взаємодію. Цей етап характеризується творчим та інноваційним рівнем виконання професійної діяльності, рухомими інтеграційними психологічними новоутвореннями, самопроєкуванням своєї діяльності та кар'єри.

Ці характеристики стають підґрунтям ефективною та результативною діяльності слідчого. Закріплення статусу висококваліфікованого фахівця може призвести до незадоволеності можливостями реалізувати себе в конкретній професійній ситуації та розвитку елементів професійної деформації, що може негативно проявлятися у відносинах як із керівництвом, так і з колегами. З'являються нові права й можливості впливу на підлеглих та оточуючих, що може призводити до виникнення непорозумінь і криз. У цьому разі варто вміти знаходити компроміс між необхідністю досягнення цілей і завдань службової діяльності та шанобливим, ввічливим і толерантним ставленням до оточення, важливо вміти поважати права кожного на свободу висловлювання думки, працювати в команді, проявляти ініціативність, здатність робити висновки та приймати рішення, відвертість, чуйність, неупередженість тощо. Йдеться про те, що на етапі творчого самовираження важливо не лише проявляти високопрофесійну поведінку, а й мати моральні принципи та якості, щоб давати приклад іншим. Можуть виникати суперечності між ідеалами, цінностями, установками, нормами, принципами, традиціями й етикетом тощо професійної діяльності та їх особливостями прийняття (частковим, вибіркоким, повним) слідчим [3, с. 67].

2. Проблеми з розумінням своїх спеціальних якостей і вмінь та можливістю їх прояву. Йдеться про те, що важливо усвідомлювати свої «сильні» та «слабкі» сторони і, виходячи з цього, застосовувати їх у своїй професійній діяльності. Однак важливо розуміти, що такі психологічні особливості є у кожної особи, зокрема і в осіб, з якими слідчий працює в команді, а тому їх треба брати до уваги.

Проблеми на етапі наставництва (наставник)

Це насамперед проблеми усвідомлення власних досягнень і можливості передавати досвід молодим працівникам (перехід на педагогічний рівень), перетворення фахівця на Учителя – носія професійних знань. Майстер своєї справи «обростає» однодумцями, учнями та послідовниками, яким передає свій кращий професійний досвід [1]. При цьому робота наставника повинна мати комплексний характер і допомагати підшефному у таких видах підготовки, як функціональна підготовка (це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським знань, умінь та навичок у сфері нормативно-правового забезпечення службової діяльності, необхідних для успішного виконання ним

службових обов'язків); загальнопрофільна підготовка (це комплекс заходів, спрямованих на набуття і вдосконалення поліцейським умінь та навичок практичного застосування теоретичних знань щодо формування готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику, а також надання домедичної допомоги в процесі виконання службових завдань); тактична підготовка (це комплекс заходів, спрямований на набуття і вдосконалення поліцейським навичок практичного застосування теоретичних знань щодо правильного оцінювання конкретних подій із подальшим прийняттям правомірних рішень та психологічної готовності до дій у ситуаціях різних ступенів ризику); вогнева підготовка (це комплекс заходів, спрямований на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, із різних положень, в обмежений час, у русі тощо); фізична підготовка (це комплекс заходів, спрямований на формування та вдосконалення рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та здібностей поліцейського з урахуванням особливостей його професійної діяльності)¹. Саме цей період характеризується появою психофізіологічних змін і погіршенням стану здоров'я, незадоволенням собою та своїм соціально-професійним статусом, внесенням коректив у «Я-концепцію» та зростанням прояву елементів професійної деформації, що може проявлятися, наприклад, у неприйнятті та нерозумінні сучасних змін у процесі розслідування злочинів.

Проблеми на етапі звільнення та соціальної переадаптації

Процес переадаптації пов'язується або з докорінною перебудовою функціональних систем особистості в цілому в разі різких, екстраординарних змін обставин, або з переходом особи зі стану стійкої психічної адаптованості у звичних умовах до стану відносно стійкої психічної адаптованості до нових, які помітно відрізняються від попередніх, умов життя та діяльності. Саме такий процес спостерігається у працівників поліції: перехід з особливих умов професійного й особистого життя до цивільних умов. Для цього етапу професіогенезу характерними є поступове зниження професійної активності або зву-

ження її сфери, згасання багатьох професійних інтересів, перебудова життєвих установок, зміна ціннісних орієнтацій, виникнення суперечностей між функціональними можливостями особи й намірами, далекими та найближчими цілями, погіршення функціонального стану (хвороби, розлади), що різко змінює спрямованість особистості [1].

Стаття 76 Закону України «Про Національну поліцію» визначає особливості звільнення зі служби. Після припинення служби в органах Національної поліції природно виникають усвідомлення необхідності перебудови особистості у зв'язку зі звільненням, адаптацією до умов життя без служіння та пошук нових аспектів самореалізації. Передпенсійний період для багатьох працівників набуває кризового характеру. Вихід на пенсію означає звуження соціально-професійного поля та контактів і зменшення фінансових можливостей. Саме на цій стадії професіогенезу виникає криза необхідності усвідомлення нової соціальної ролі. Відсутність належного рівня готовності до цього сприяє погіршенню стану як фізичного, так і психічного здоров'я, що вимагає здійснення належного психологічного супроводження.

Серед проблем організаційно-методичного характеру необхідно звернути увагу на такі.

Проблеми підвищення кваліфікації працівників слідчих підрозділів

Як зазначають фахівці, основними цілями навчання в межах підвищення кваліфікації заведено вважати: створення максимально сприятливих умов для розумового, морального, емоційного та фізичного розвитку особистості, всебічного розвитку її здібностей, домагаючись отримання працівниками органів Національної поліції міцних знань, умінь і навичок; надання спеціальної освіти на рівні, що відповідає сучасному законодавству та сучасним тактикам і методикам боротьби зі злочинністю; побудову навчальних програм відповідно до міжнародних вимог; формування особистості з розвиненим інтелектом і високим рівнем культури, готовою до усвідомленого вибору й освоєння професійних знань [4, с. 91]. Підвищення кваліфікації може здійснюватися в процесі проходження стажування в різних практичних підрозділах. Цілями підвищення кваліфікації працівниками органів Національної поліції є забезпечення ефективного виконання нових комплексних завдань; збільшення інноваційного потенціалу; підготовка до просування на посаді чи горизонтального переміщення; освоєння нових

¹ Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України : наказ МВС України від 26.01.2016 № 50.

професійних вимог, серед іншого в разі переведення в інший підрозділ; отримання вищої кваліфікації; набуття знань, що виходять за межі обійманої посади; прищеплення навичок прийняття управлінських рішень; спонукання вчитися далі [4, с. 87–88]. Отже, підвищення кваліфікації слідчих кадрів органів досудового розслідування Національної поліції є вельми важливим завданням, однак на практиці його виконання ускладнюється такими чинниками: невідповідністю традиційних підходів до професійної освіти слідчих фаховим вимогам, застарілістю змісту навчально-методичної бази та розробок освітніх технологій; недостатністю застосування апробованих на практиці методичних рекомендацій щодо особливостей розслідування окремих видів злочинів тощо.

Проблеми службової підготовки. Іноді вона здійснюється формально та без урахування прогалин у знаннях, уміннях та навичках слідчих. Проблемаю є і те, що теми занять не обираються працівниками, а нормативно прописуються МВС України. Так, відповідно до п. 2 розділу III Положення про організацію первинної професійної підготовки поліцейських, яких вперше прийнято на службу в поліції, затвердженою наказом МВС України від 16.02.2016 № 105, перелік навчальних дисциплін (предметів), час, відведений на їх вивчення, та строки підготовки визначаються відповідними навчальними програмами (планами), які розробляються кадровим підрозділом апарату Національної поліції, погоджуються із заінтересованими структурними підрозділами апарату Національної поліції та затверджуються керівництвом МВС.

Певним чином виправити такий стан речей може інститут додаткових занять зі службової підготовки. Зокрема, відповідно до п. 6 розділу II Положення про організацію службо-

вої підготовки працівників Національної поліції України, затвердженого наказом МВС України від 26.01.2016 № 50, з метою отримання поліцейськими необхідних знань, умінь і навичок та вдосконалення рівня їх професійної майстерності керівникам органів (закладів, установ) поліції на місцях дозволяється планувати проведення додаткових занять зі службової підготовки. У свою чергу, тематичний план розробляється з урахуванням особливостей і специфіки несення служби, оперативної обстановки в регіоні обслуговування, професійної майстерності поліцейських, розподілу годин за видами службової підготовки й орієнтовної тематики за видами службової підготовки.

Окрім цього, проблемами є недостатній рівень залучення до проведення службової підготовки фахівців органів прокуратури, експертних установ, суддів, адвокатів і науковців; у підрозділах рідко організуються круглі столи щодо вирішення нагальних проблем та усунення прогалин у тій чи іншій складовій компетентності; керівники структурних підрозділів не відпускають на сесію своїх підлеглих, які навчаються заочно в закладах вищої освіти; у слідчих бракує часу на самоосвіту, самовдосконалення та самопідготовку до сесії [5].

Висновок

Урахування окреслених проблемних питань під час здійснення заходів психологічного супроводження професійного розвитку слідчих органів досудового розслідування Національної поліції України є підґрунтям для подолання професіогенетичних криз, корекції сценаріїв особистого професійного розвитку та кардинальних змін соціальної ситуації професійного саморозгортання особистості слідчого.

Список бібліографічних посилань

1. Мілорадова Н. Е. Етапи професіогенезу особистості правоохоронця. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. 2017. № 4 (7). С. 32–38.
2. Проблема адаптації молодих спеціалістів до служби в лавах Національної поліції України : наук.-метод. рек. / уклад.: Н. О. Прібиткова, І. О. Олійник. Харків, 2016. 56 с. URL: <http://www.univd.edu.ua/science-issue/unit/39> (дата звернення: 15.01.2019).
3. Землянська О. В., Петленко О. В. Професійне становлення та деформація особистості працівника ОВС // Професійно-психологічна підготовка працівників слідчих підрозділів : навч. посіб. / за заг. ред. І. В. Жданової. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2014. Розділ 2. С. 50–87.
4. Дистанційне навчання кваліфікованих робітників в умовах виробництва / В. М. Аніщенко, Г. В. Єльнікова, Г. І. Лук'яненко та ін. ; за ред. Г. І. Лук'яненко. Київ : ІПТО НАПН України, 2015. 217 с.
5. Черней В. В. Роль Національної академії внутрішніх справ у підготовці кадрів слідчої спеціалізації: історія та сучасність // Актуальні проблеми досудового розслідування : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1 лип. 2015 р.) / МВС України, Нац. акад. внутр. справ, Головне слідче управління. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 14–16.

Надійшла до редколегії 10.02.2019

МИЛОРАДОВА Н. Э. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СЛЕДОВАТЕЛЕЙ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ

Отмечено, что профессиональное развитие следователей органов досудебного расследования Национальной полиции Украины является многогранным процессом, который включает как официальные обязательные мероприятия, урегулированные нормативно, и соответствующее профессионально-психологическое сопровождение, так и самообразование и самосовершенствование специалиста. Выделен ряд проблемных вопросов, касающихся: 1) психологического сопровождения прохождения следователями последовательных профессиогенетических ступеней в пределах стадии профессионального развития от этапа профессиональной адаптации до увольнения из рядов полиции; 2) организационно-методического обеспечения профессионального развития сотрудников следственных подразделений по окончании профессионального обучения.

Ключевые слова: профессиогенез, профессиональное развитие, следователи органов досудебного расследования, психологическое сопровождение, этапы профессионального развития.

MILORADOVA N. E. ISSUES OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF INVESTIGATORS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AGENCIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

It has been noted that professional development of investigators of pre-trial investigation agencies of the National Police is a multi-faceted process, which includes both statutory regulated mandatory measures and appropriate professional and psychological support, as well as self-education and self-improvement of specialists. That is why consideration of the problems arising in the process of professional development and self-affirmation of employees of investigative units is a prerequisite for improving the efficiency of their activities. Legislative acts regulating the peculiarities of the professional development of investigators of the National Police of Ukraine have been considered.

Among the disadvantages of psychological support for passing consistent professional-genetic steps by investigators within the stage of professional development, the author has studied issues at the stages of professional adaptation (adaptant), mastering professional activity (intern), creative self-expression (master), mentoring (mentor), dismissal and social re-adaptation.

The author has analyzed the problems of advanced training of investigative units' employees and the problems of professional training among the disadvantages of organizational and methodological support for the professional development of investigative units' employees after the graduation from the professional training.

It has been also noted that the heads of structural units do not always let their subordinates to study at the correspondence course in institutions of higher education; investigators have lack of time for self-education, self-improvement and self-training for studies that reduces their motivation to self-improvement.

Key words: professional genesis, professional development, investigators of pre-trial investigation agencies, psychological support, stages of professional development.

СВІТЛАНА ВЯЧЕСЛАВІВНА ХАРЧЕНКО,

кандидат психологічних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-5149-7892>,
e-mail: psy@univd.edu.ua

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ КУРСАНТІВ ЗВО ЗІ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ В СИТУАЦІЯХ ФРУСТРАЦІЇ ТА СТРЕСУ

Висвітлено результати дослідження взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту й особливостей поведінки курсантів закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання в ситуаціях фрустрації та стресу. Виявлено, що більш високий рівень соціального інтелекту курсантів сприяє перешкодно-домінантному реагуванню в ситуації фрустрації та прояву стратегії «імпульсивні дії» в стресовій ситуації. З'ясовано, що знижений рівень соціального інтелекту курсантів пов'язується з екстрапунітивною реакцією в ситуації фрустрації й такими стратегіями поведінки в стресовій ситуації, як «непрямі дії» та «асоціальні дії».

Ключові слова: соціальний інтелект, здібності соціального інтелекту, курсант, поведінка в ситуації фрустрації, поведінка в ситуації стресу.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Професійна діяльність працівників поліції належить до складних видів праці, вона характеризується нетривіальністю вирішуваних завдань, раптовістю виникнення кризових ситуацій, напруженістю тощо. Професійне спілкування поліцейського часто відбувається в ускладнених умовах, умовах фрустрації та стресу. На думку В. М. Куніциної, людина, яка має розвинений соціальний інтелект, уміє протистояти стресам [1]. М. М. Фетисова підкреслювала, що в екстремальних ситуаціях соціальний інтелект є певним орієнтиром, який визначає поведінку людини. Учена встановила, що чим вищим є рівень соціального інтелекту майбутніх правоохоронців, тим вищою є їх готовність до діяльності в екстремальних ситуаціях та успішність їх подолання [2].

Таким чином, необхідним є уточнення характеру впливу здібностей соціального інтелекту майбутніх поліцейських на особливості їх поведінки в ускладнених умовах взаємодії, а саме умовах фрустрації та стресу.

Стан дослідження проблеми

Соціальний інтелект є системою спеціальних інтелектуальних здібностей, які забезпечують адекватне відображення суб'єктом ситуації міжособистісної (внутрішньогрупової) взаємодії в динаміці з урахуванням ситуаційних впливів. Учені вивчали особливості спілкування осіб із різним рівнем соціального ін-

телекту, серед іншого і студентів на етапі фахової підготовки до професійної діяльності типу «людина – людина», до якого належить і діяльність поліцейського.

О. Б. Мартинюк та А. В. Держакова наводять дані, що невисокий рівень соціального інтелекту багато в чому визначає неуспішність спілкування особи навіть у звичайних умовах. Так, за їхніми даними, студенти з рівнем соціального інтелекту нижче середнього часто мають залежний тип реагування в комунікативних ситуаціях і труднощі в реагуванні на висловлювання партнера, вони не вміють робити та приймати знаки уваги (компліменти), адекватно реагувати на критику та поведінку співрозмовника, який їх зачіпає або провокує, звертатися з проханнями та відмовляти в проханнях тощо [3].

Л. М. Даукша та Т. М. Парай з'ясували, що чим вищим є соціальний інтелект студентів, тим нижчою – їх категоричність, консерватизм в оцінках інших, тим більшою мірою вони вміють приховувати або згладжувати неприємні почуття в разі зіткнення з некомунікабельним партнером [4].

М. Л. Тарасенко досить ретельно описує особливості спілкування студентів із різними рівнями соціального інтелекту. Учена виявила, що у студентів із дуже високим рівнем соціального інтелекту спостерігалися сильне збільшення маніпулятивних тенденцій, знижений рівень особистої гідності, висока

обережність (низькі показники імпульсивності), догматичність мислення, низький рівень моральної свідомості водночас із високим відчуттям задоволеності спілкуванням і стосунками у близькому колі. За даними автора, у студентів із високим рівнем соціального інтелекту не було проблем у спілкуванні, вони мали високу сумісність, контактність, гнучкість, адаптивність і свободу у спілкуванні. У студентів із низьким і середнім рівнями соціального інтелекту були труднощі в міжособистісному спілкуванні, для них є характерними жорстко-консервативний та авторитарно-агресивний стилі спілкування [5].

За даними Н. О. Філіної, студенти з низьким рівнем розвитку соціального інтелекту прагнуть лідерства та влади, можуть мати вагу в очах інших, розпоряджатися й мати успіх, вони ігнорують чужі бажання, проявляють домінування та непоступливість. У процесі комунікації вони використовують головним чином рішучу й категоричну форму прохань, а в разі опору можуть проявляти агресію, недружелюбність і гнів, часто демонструють наполегливість та упертість, а також ігнорування узвичаєних у суспільстві правил, критично ставляться до думок інших, рідко їх ураховують [6, с. 19].

Отже, вплив соціального інтелекту на особливості спілкування у звичайних умовах у майбутніх фахівців професій «людина» – «людина» активно вивчається у психологічній науці, але кількість досліджень впливу здібностей соціального інтелекту працівників поліції на їх поведінку в ситуаціях фрустрації та стресу є недостатньою.

Мета і завдання дослідження

Метою було описати емпіричні дані щодо взаємозв'язку соціального інтелекту й особливостей поведінки курсантів ЗВО зі специфічними умовами навчання в ускладнених умовах спілкування. *Завданнями* роботи стало:

1) вивчення взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту та особливостей поведінки майбутніх поліцейських ситуації фрустрації, а саме в умовах виникнення ускладнень на шляху до досягнення мети або до вирішення завдання;

2) виявлення взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту та стратегій подолання стресу у майбутніх поліцейських.

Наукова новизна дослідження

Уперше досліджено взаємозв'язки здібностей соціального інтелекту майбутніх поліцейських з особливостями поведінки в ситуаціях фрустрації та стресу.

Методи дослідження

У дослідженні були використані такі психодіагностичні методики: методика діагностики соціального інтелекту Дж. Гілфорда, фрустраційний тест С. Розенцвейга й опитувальник SACS С. Хофбола. Статистична обробка результатів здійснювалася за допомогою критерію рангової кореляції Спірмена.

Дослідження проводилося на базі Харківського національного університету внутрішніх справ. Були обстежені курсанти молодших курсів у кількості 40 осіб.

Результати дослідження

За С. Розенцвейгом, стан фрустрації за спрямованістю може виражатись у трьох формах поведінки (реакцій) людини – екстрапунітивній, інтрапунітивній та імпунітивній. Екстрапунітивна форма пов'язується з виникненням внутрішнього «підбурювача» агресії, спрямованістю реакцій назовні: людина звинувачує в тому, що скоїлося, обставини, інших людей тощо. У неї з'являються драгівливість, досада, озлобленість, упертість, прагнення будь-що досягти поставленої мети. Поведінка суб'єкта стає малопластичною й примітивною, використовуються завчені раніше форми, навіть якщо вони не ведуть до бажаного результату. Інтрапунітивна форма реагування на фрустрацію характеризується аутоагресією: звинуваченням себе, почуттям провини. У людини пригнічується настрій, з'являється тривожність, вона замикається. Під час вирішення ситуації така людина вдається до більш примітивних форм поведінки й обмежує види діяльності. Імпунітивна форма реагування відображає ставлення до невдачі як до неминучої або малозначимої події, яку згодом можна виправити; людина нікого не звинувачує [7, с. 363].

Ці дослідження свідчать, що розвиток соціального інтелекту та окремих його здібностей істотним чином зумовлюють поведінку обстежених курсантів у ситуації фрустрації (див. табл. 1).

Як відображено в таблиці 1, ворожість та осуд, спрямовані на зовні (фактор Е), в обстежених курсантів були пов'язані позитивним зв'язком різної інтенсивності із загальним рівнем соціального інтелекту та більшістю здібностей, що входять до його складу. Але ця спрямованість поведінки учасників дослідження виявилася достовірно ($p \leq 0,01$) негативно пов'язаною з рівнем розвитку здібності до логічного узагальнення й виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини (2 субтест «Групи експресії»).

Вираженість очікувань курсантів, що хтось сторонній має вирішити ситуацію фрустрації (фактор *e*), була достовірно ($p \leq 0,05$) позитивно пов'язаною з рівнем соціального інтелекту та більшістю здібностей, що входять до його складу. При цьому така спрямованість поведін-

ки учасників дослідження виявилася статистично достовірно ($p \leq 0,05$) негативно пов'язаною з рівнем розвитку здатності розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії та значення поведінки людей у цих ситуаціях (4 субтест «Історії з доповненням»).

Таблиця 1

Особливості взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту й особливостей поведінки курсантів у ситуації фрустрації

Фактор	Субтести методики соціального інтелекту Дж. Гілфорда, r_s				
	1 субтест	2 субтест	3 субтест	4 субтест	Загальний рівень
E'	0,11	0,15	0,04	0,26	0,20
E	0,45**	-0,41**	0,27	0,21	0,22
e	0,52**	0,31*	0,38*	-0,39*	0,45**
I'	0,00	0,27	0,32*	-0,78**	0,06
I	-0,44**	0,09	-0,49**	-0,30	-0,49**
i	-0,35*	0,11	0,07	0,03	-0,07
M'	-0,27	0,12	-0,59**	0,14	-0,34*
M	-0,30	0,22	0,06	0,01	-0,01
m	-0,38*	0,13	-0,17	0,02	-0,20
GCR	-0,09	0,13	-0,17	0,02	-0,20

Умовні позначки: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

За даними таблиці 1, осуд, спрямований на самого себе (фактор I), у ситуації фрустрації був достовірним ($p \leq 0,05$) негативним зв'язком пов'язаний у обстежених курсантів із рівнем соціального інтелекту та більшістю здібностей, що входять до його складу.

Як відображено в таблиці 1, заперечення труднощів ситуації фрустрації (фактор M') було негативно ($p \leq 0,05$) пов'язане з загальним рівнем соціального інтелекту курсантів, але зв'язок з окремими здібностями, що входять до складу соціального інтелекту, був неодно-

значним. Надія, що час і нормальний перебіг подій вирішать проблему, що необхідно просто почекати або що взаєморозуміння й взаємоступливість усунуть ситуацію фрустрації (фактор m), були пов'язані негативним зв'язком із рівнем соціального інтелекту.

Отримані в дослідженні результати певною мірою підтверджують дані В. Є. Василенко, що екстрапунітивні реакції пов'язані з рівнем інтелекту негативно, а інтрапунітивні й імпульсивні – позитивно [7, с. 364] (див. табл. 2).

Таблиця 2

Особливості взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту й особливостей реагування курсантів у ситуації фрустрації

Тип реагування у фруструючій ситуації	Субтести методики соціального інтелекту Дж. Гілфорда, r_s				
	1 субтест	2 субтест	3 субтест	4 субтест	Загальний рівень
Екстрапунітивні реакції	-0,27	0,13	-0,53**	-0,05	-0,35*
Інтропунітивні реакції	0,30	-0,41*	0,22	0,18	0,12
Імпунітивні реакції	-0,11	0,40*	0,30	-0,24	0,21
Реакція з фіксацією на перешкоді	0,53**	-0,29	0,31	0,08	0,29
Реакція з фіксацією на захисті «Я»	-0,29	0,44**	-0,06	-0,37*	-0,08
Реакція з фіксацією на задоволенні потреби	-0,49**	0,03	-0,41*	0,14	0,14

Умовні позначки: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Як показано в таблиці 2, екстрапунітивні реакції, спрямовані на оточення у формі підк-

реслення ступеня ситуації фрустрації, у формі осуду зовнішньої причини фрустрації або

зобов'язання іншої особи вирішити цю проблему, були негативним зв'язком пов'язані з рівнем соціального інтелекту курсантів і більшістю здібностей, що входять до його складу. Інтрапунітивні реакції, спрямовані на себе, коли ситуація фрустрації сприймається як сприятлива або коли суб'єкт бере на себе відповідальність за її виправлення, були пов'язані позитивним зв'язком із рівнем соціального інтелекту курсантів і більшістю здібностей, що входять до його складу. Ця спрямованість поведінки учасників дослідження виявилася статистично достовірно ($p \leq 0,05$) негативно пов'язаною з рівнем розвитку здібності до логічного узагальнення й виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини (2 субтест «Групи експресії»). Імпунітивні реакції, коли ситуація фрустрації розглядається як малозначуща або як така, що може бути виправлена, коли варто лише почекати, були пов'язані позитивним зв'язком різної інтенсивності з рівнем соціального інтелекту курсантів і деякими здібностями, що входять до його складу.

За даними таблиці 2, реакція з фіксацією обстежених курсантів на перешкоді позитивним зв'язком різної інтенсивності пов'язува-

лася з рівнем соціального інтелекту курсантів і більшістю здібностей, що входять до його складу, лише зв'язок зі здатністю до логічного узагальнення й виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини (2 субтест «Групи експресії») був негативним. Реакція з фіксацією на захисті «Я» була негативно пов'язана зі здатністю передбачати наслідки поведінки суб'єктів у певній ситуації (1 субтест «Історії із завершенням»). Реакція з фіксацією на потребі вирішити ситуацію, яка виникла, була достовірно негативно ($p \leq 0,01$) пов'язаною зі здатністю передбачати наслідки поведінки суб'єктів у певній ситуації (1 субтест «Історії із завершенням») та здатністю розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що їх спричинила (3 субтест «Вербальна експресія»).

У дослідженні у курсантів виявлено статистично достовірний ($p \leq 0,01$) кореляційний зв'язок рівня соціального інтелекту та прямої стратегії подолання стресової ситуації «імпульсивні дії» й достовірний ($p \leq 0,01$) зворотній зв'язок із маніпулятивною стратегією «непрямі дії» та асоціальною стратегією «асоціальні дії» (див. табл. 3).

Таблиця 3

Особливості взаємозв'язків здібностей соціального інтелекту й особливостей реагування курсантів у ситуації стресу

Шкала методики С. Хофбол	Субтест методики соціального інтелекту Дж. Гілфорда, r_s				
	1 субтест	2 субтест	3 субтест	4 субтест	Загальний рівень
Упевнені незалежні дії	-0,22	-0,57**	0,15	-0,13	-0,23
Вступ у соціальний контакт	0,08	0,01	0,06	0,28	0,21
Пошук соціальної підтримки	0,08	-0,05	0,18	0,20	0,23
Обережні дії	-0,34*	-0,31	0,29	0,22	0,00
Імпульсивні дії	0,16	-0,09	0,66**	0,08	0,46**
Уникання	-0,10	-0,18	-0,08	0,20	-0,02
Непрямі дії	-0,55**	-0,60**	-0,13	-0,10	-0,54**
Асоціальні дії	-0,55**	-0,72**	-0,40*	-0,22	-0,79**
Агресивні дії	0,04	-0,05	-0,29	0,00	-0,26

Умовні позначки: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

За даними таблиці 3, рівень розвитку здібності курсантів передбачати наслідки поведінки персонажів у певній ситуації (1 субтест «Історії із завершенням») статистично достовірно негативно пов'язаний з такими стратегіями поведінки в ситуації стресу, як «обережні дії» ($p \leq 0,05$), «непрямі дії» й «асоціальні дії» ($p \leq 0,01$). Рівень розвитку у курсантів здібностей до логічного узагальнення й виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини (2 субтест «Групи експресії») статистично

достовірно негативно пов'язаний з такими стратегіями поведінки в ситуації стресу, як «упевнені незалежні дії», «непрямі дії» й «асоціальні дії» ($p \leq 0,01$). Рівень розвитку здібності курсантів розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, яка їх спричинила (3 субтест «Вербальна експресія»), статистично достовірно пов'язаний зі стратегією поведінки в ситуації стресу «імпульсивні дії» ($p \leq 0,01$) та достовірно негативно – зі стратегією «асоціальні дії» ($p \leq 0,05$).

Обговорення результатів

Отримані дані демонструють, що розвинутий соціальний інтелект загалом позитивно впливає на поведінку курсантів у ситуаціях фрустрації та стресу. Курсанти із більш високим рівнем соціального інтелекту в ситуації фрустрації не схильні до реакцій звинувачення інших або обставин, найбільш вираженою у них є реакція фіксації на перешкоді та реакція очікування, що хтось сторонній має вирішити ситуацію фрустрації. Але в обстеженій групі курсантів окремі здібності, що входять до складу соціального інтелекту, були по-різному пов'язані з характером реагування в ситуації фрустрації. Так, здібність передбачати наслідки поведінки в певній ситуації виявилася позитивно пов'язаною з інтропунітивною реакцією та реакцією з фіксацією на перешкоді й негативно – з екстрапунітивною реакцією на фрустрацію, реакцією з фіксацією на самозахисті та реакцією з фіксацією на задоволенні потреби. Здібність до логічного узагальнення й виділення загальних істотних ознак у різних невербальних реакціях людини була позитивно пов'язана з імпульсивною реакцією на фрустрацію та реакцією з фіксацією на самозахисті й негативно – з інтропунітивною реакцією та реакцією з фіксацією на перешкоді. Здатність розуміти зміну значення подібних вербальних реакцій людини залежно від контексту ситуації, що їх спричинила, була пози-

тивно пов'язана з імпульсивною реакцією та реакцією з фіксацією на перешкоді та негативно – з екстрапунітивною реакцією на фрустрацію та реакцією з фіксацією на задоволенні потреби. Здатність розуміти логіку розвитку ситуацій взаємодії та значення поведінки людей у цих ситуаціях була негативно пов'язана з імпульсивною реакцією на фрустрацію та реакцією з фіксацією на самозахисті. На нашу думку, це свідчить про те, що домінування певної здібності в структурі соціального інтелекту значною мірою визначає поведінку суб'єкта в ситуації фрустрації.

Що стосується поведінки в ситуації стресу, то курсанти із більш високим рівнем соціального інтелекту схильні використовувати таку стратегію його подолання, як «імпульсивні дії», й уникати маніпулятивної стратегії «непрямі дії» та асоціальної стратегії «асоціальні дії».

Висновки

Курсанти із більш високим рівнем соціального інтелекту в ситуації фрустрації не схильні до зовнізвинувачувальних реакцій, найбільш вираженими у них є реакція фіксації на перешкоді й очікування, що хтось сторонній має вирішити ситуацію фрустрації. Ці курсанти в ситуації стресу схильні використовувати таку стратегію його подолання, як «імпульсивні дії», й уникати маніпулятивної стратегії «непрямі дії» та асоціальної стратегії «асоціальні дії».

Список бібліографічних посилань

1. Куницына В. Н., Казаринова Н. В., Погольша В. М. Межличностное общение : учеб. для вузов. СПб. : Питер, 2001. 544 с.
2. Фегисова М. М. Развитие социального интеллекта как компонента психологической готовности к деятельности в экстремальных ситуациях. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2007. № 4 (31). С. 25–27.
3. Мартынюк О. Б., Держакова А. В. Особенности социального интеллекта студентов гуманитарного вуза. *Вісник СевНТУ*. 2011. Вип. 124. С. 156–162.
4. Даукша Л. М., Парай Т. М. Социальный интеллект и коммуникативная толерантность будущих психологов // Современное состояние и перспективы развития психологии общения : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (г. Гродно, 8–9 окт. 2010 г.). Гродно : ГрГУ им. Я. Купалы, 2010. URL: https://psihologia.biz/psihologiya-psihologiya-obschaya_693/sotsialnyiy-intellekt-kommunikativnaya-36258.html (дата звернення: 04.06.2018).
5. Тарасенко М. Л. Трудности межличностного общения студентов с разным уровнем социального интеллекта : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Сургут, 2008. 26 с.
6. Филина Н. А. Социальный интеллект как фактор эффективности коммуникативного процесса между социальным педагогом и детьми группы риска : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05. М., 2016. 25 с.
7. Ильин Е. П. Эмоции и чувства. 2-изд. СПб. : Питер, 2013. 783 с.

Надійшла до редколегії 03.02.2019

ХАРЧЕНКО С. В. ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ОСОБЕННОСТИ ПОВЕДЕНИЯ КУРСАНТОВ УЧРЕЖДЕНИЙ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ СО СПЕЦИФИЧЕСКИМИ УСЛОВИЯМИ ОБУЧЕНИЯ В СИТУАЦИЯХ ФРУСТРАЦИИ И СТРЕССА

Представлены результаты исследования взаимосвязей способностей социального интеллекта и особенностей поведения курсантов учреждений высшего образования со специфическими условиями обучения в ситуациях фрустрации и стресса.

Выявлено, что более высокий уровень социального интеллекта курсантов способствует препятственно-доминантному реагированию в ситуации фрустрации и стратегии «импульсивные действия» в стрессовой ситуации. Определено, что сниженный уровень социального интеллекта курсантов связан с экстрапунитивной реакцией в ситуации фрустрации и такими стратегиями поведения в стрессовой ситуации, как «непрямые действия» и «асоциальные действия».

Ключевые слова: *социальный интеллект, способности социального интеллекта, курсант, поведение в ситуации фрустрации, поведение в ситуации стресса.*

KHARCHENKO S. V. THE INFLUENCE OF SOCIAL INTELLECT ON THE FEATURES OF THE BEHAVIOR OF CADETS STUDYING AT INSTITUTIONS WITH SPECIFIC LEARNING CONDITIONS IN FRUSTRATION AND STRESS SITUATIONS

Professional communication of a police officer often occurs in complicated conditions, frustration and stress. The influence of the factor of “social intelligence” on the features of communication in ordinary conditions of future specialists in the professions “man – man” is actively studied in psychological science. The objective of this study was to summarize empirical data on the interrelationships between social intelligence abilities and behavior patterns in the frustration and stress situation of cadets of higher educational institutions with specific learning conditions.

The following psycho-diagnostic methods were used in this work: J. Guilford’s social intelligence method, S. Rosenzweig’s test, and S. Hofball’s SACS personal questionnaire. Statistical processing of the results was carried out by using the Spearman’s rank correlation criterion. The research was conducted on the basis of Kharkiv National University of Internal Affairs. 40 freshmen cadets were surveyed.

It has been clarified that the level of development of social intelligence in general positively influences the behavior of surveyed cadets in a frustration and stress situation. It has been demonstrated that cadets with a higher level of social intelligence are not inclined to react to accuse other people and circumstances (extra-punitive reaction) in a frustration situation. The most marked is the reaction of concentrating on an obstacle and the expectation that someone else should resolve the frustration situation. But some abilities in the surveyed group of cadets that are part of the social intelligence were differently related to the character of the reaction in a frustration situation. In our opinion, this indicates that the domination of certain ability within the structure of social intelligence to some extent determines behavior in a frustration situation.

It has been determined that cadets with a higher level of social intelligence tend to use in the stress situation such a strategy to overcome it as “impulsive actions” and to avoid a manipulative strategy of “indirect actions” and anti-social strategy of “anti-social action”.

Key words: *social intelligence, abilities of social intelligence, cadet, behavior in a frustration situation, behavior in a stress situation.*

ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА ЦІЛЬМАК,*доктор юридичних наук, професор,**Одеський державний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0001-7348-4876>,*e-mail: cilmalen@gmail.com***ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОЛОЖЕННЯ СУДОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Розкрито зміст поняття «судова психологія», мети судової психології, суб'єктів вивчення, об'єкта вивчення, предмета вивчення, принципів та функцій науково-прикладних положень судової психології. Залежно від напрямів предмета вивчення визначено основні розділи судової психології, зміст яких був розкритий за допомогою конкретизованих завдань. Це все сприятиме систематизації, конкретизації, уточненню та розвитку основних науково-прикладних і загальнотеоретичних положень судової психології як самостійної галузі юридичної психології.

Ключові слова: *судова психологія, суддя, судова діяльність, учасники судового провадження, загальнотеоретичні положення, науково-прикладні положення.*

*Оригінальна стаття***Постановка проблеми**

Сьогодні Україна взяла курс на євроінтеграцію. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації всіх її галузей. Велике значення для європейського вектора розвитку українського суспільства має запровадження в освітній процес інноваційних науково-прикладних і навчально-методичних розробок, що сприятимуть подоланню технологічної та наукової відсталості, запровадженню новітніх технологій, створенню нових робочих місць тощо. Останнім часом існує безліч проблем у різних науково-прикладних галузях, однією з яких є забезпечення здобувачів вищої освіти інноваційними навчально-методичними матеріалами, які сприяли б їхньому всебічному розвитку та підвищенню їх конкурентоспроможності.

Ухвалення нових нормативно-правових актів спонукає науковців здійснювати науково-прикладні дослідження в галузі права та юридичної психології. Судова психологія є галуззю юридичної психології, яка має власні мету, завдання, об'єкт вивчення, предмет вивчення та суб'єктів вивчення, а зміст її науково-прикладних положень ґрунтується на певних принципах і розкривається в її функціях. Залежно від напрямів предмета вивчення визначаються основні розділи судової психології.

Сучасні підручники із судової психології не розкривають увесь спектр психологічних особливостей судової діяльності, психологічних характеристик судді та учасників судового провадження. Тому набувають актуальності структурно-логічне виокремлення основних розділів судової психології й опис змісту її загальнотеоретичних положень.

Стан дослідження проблеми

Питанням судової психології були присвячені наукові праці Д. О. Александрова, В. Г. Андросюка, В. В. Беда, В. Л. Васильєва, А. В. Дулова, Б. З. Зельдовича, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, Ю. М. Грошевого, Л. І. Казміренко, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. В. Коштинця, О. М. Литвака, В. Я. Марчака, В. С. Медведєва, М. М. Михеєнка, О. Р. Ратінова, А. В. Федіної, М. О. Чельцова, О. К. Черновського, Ю. В. Чуфаровського, В. Ю. Шепітька та ін.

Психологічні особливості судової діяльності деякі автори описували у розділах підручників з юридичної психології. Наприклад, учені виокремили такі розділи та глави, як: 1) «Психологія судової діяльності» (В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько [1, с. 171–189], О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, О. В. Землянська [2, с. 127–194], М. І. Єнікеєв [3, с. 137–152] та ін.); 2) «Психологія судових дій» (В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько [1, с. 184–188] та ін.); 3) «Психологія судового процесу» (В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько [1, с. 174–179], О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, О. В. Землянська [2, с. 127–180], О. Є. Самойлов, М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, С. М. Миронець, Г. М. Ржевський [4, с. 370–400] та ін.); 4) «Психологія судового слідства» (М. І. Єнікеєв [3, с. 140–142]); 5) «Психологія судді» (В. О. Коновалова, В. Ю. Шепітько [1, с. 171–174], В. В. Бедь [5, с. 270–275]); 6) «Психологічні особливості діяльності суб'єктів судочинства» (О. М. Бандурка, С. П. Бочарова, О. В. Землянська [2, с. 180–194] та ін.) та ін. Надруковано також низку підручників і навчальних посібників власне з судової психології (А. В. Дулов (1975), М. В. Костицький,

В. Я. Марчак, О. К. Черновський, А. В. Федіна (2013), Р. С. Кацавець (2017) та ін.).

Аналізуючи зміст цих підручників і навчальних посібників, слід зазначити, що у них приділено увагу деяким аспектам цивільного та кримінального судочинства, розкрито деякі психологічні особливості судді та суб'єктів судочинства. Однак авторами недостатньо приділено уваги всім напрямам судової психології. Тому набувають актуальності структурно-логічне обґрунтування напрямів (розділів) судової психології, з точки зору особистісно-соціально-діяльнісного психологічного підходу та підготовка сучасного підручника, який би розкривав усі психологічні особливості судової діяльності.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є структурно-логічне обґрунтування розділів судової психології як самостійної наукової галузі юридичної психології та змістовне визначення її основних загальнотеоретичних положень.

Завдання дослідження:

1) визначити мету, завдання, об'єкт вивчення, предмет вивчення й суб'єктів вивчення та конкретизувати принципи й функції науково-прикладних положень судової психології;

2) обґрунтувати розділи судової психології як самостійної наукової галузі юридичної психології відповідно до напрямів її предмета вивчення.

Наукова новизна дослідження

Новизна нашого дослідження полягає у тому, що:

а) *уперше*:

– визначено зміст мети судової психології, її суб'єктів вивчення, об'єкта вивчення та предмета вивчення;

– конкретизовано перелік функцій науково-прикладних положень судової психології (гносеологічна, інтерпретаційна, пояснювальна, констатуюча, критична, практико-прикладна, комунікативна, організаційна, креативна, перцептивна, прогностичну й синтезуюча) та розкрито їх зміст;

– структуровано розділи судової психології як самостійної наукової галузі юридичної психології (відповідно до напрямів предмета вивчення) та для кожного з них конкретизовано завдання;

б) *удосконалено* – зміст поняття «судова психологія»;

в) *набули подальшого розвитку* – принципи науково-прикладних положень судової психології (законності, системності, цілісності,

комплексності, всебічності, об'єктивності, не-суперечності, систематичності, конкретності, детермінізму та гнучкості) та їх зміст.

Виклад основного матеріалу

Судова психологія – це самостійна галузь юридичної психології, що вивчає психологічні закономірності та механізми розвитку процесів і явищ, які виникають під час здійснення суддівської (судової) діяльності.

Судова психологія, як і кожна галузь юридичної психології, має власні мету, завдання, об'єкт вивчення, предмет вивчення та суб'єктів вивчення. Відповідно, залежно від предмета вивчення вона має певні розділи, науково-прикладні положення яких повинні ґрунтуватися на певних принципах і мати певні функції. Розглянемо це детальніше.

Загальною метою судової психології є розробка й обґрунтування спеціальних психологічних методів і методик з удосконалення суддівської (судової) діяльності.

Суб'єктами вивчення судової психології є особи: а) судді; б) потерпілого; в) обвинуваченого, г) свідка; г) позивача; д) відповідача; е) прокурора; є) адвоката, захисника; ж) представника та законного представника; з) інших учасників судового провадження.

Об'єктом вивчення судової психології є психологічні закономірності та механізми розвитку процесів і явищ, які виникають під час здійснення суддівської (судової) діяльності.

Здійснивши аналіз, систематизацію й узагальнення нормативно-правових актів, що регламентують суддівську діяльність¹, наукових надбань у галузі судової психології [1–5] та змісту суддівської діяльності, а також провівши опитування суддів місцевих та апеляційних судів (87 осіб) щодо психологічних особливостей суддівської діяльності, слід зазначити, що *предметом вивчення* судової психології є: а) загальнотеоретичні положення судової психології; б) психологічні особливості судової діяльності; в) психологічні характеристики особи судді; г) психологічні характеристики учасників судового провадження й закономірності та стратегії їх поведінки в системі правових відносин.

¹ Господарський процесуальний кодекс України : закон України від 06.11.1991 № 1798-XII; Кодекс України про адміністративні правопорушення : закон України від 07.12.1984 № 8073-X; Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 № 4651-VI; Про судоустрій і статус суддів : закон України від 07.07.2010 № 2453-VI; Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 № 1618-IV.

Отже, відповідно до предмета вивчення слід виокремити такі *розділи судової психології*:

- 1) загальнотеоретичні положення судової психології;
- 2) психологічні особливості судової діяльності;
- 3) психологічні характеристики особи судді;
- 4) психологічні характеристики учасників судового провадження.

Оскільки судова психологія має чотири розділи, то, відповідно, кожний із них має власні завдання, які потребують вирішення. Розглянемо їх.

Отже, *завданнями судової психології* такі:

1) *визначення загальнотеоретичних положень судової психології* шляхом розкриття таких питань:

- етапи її становлення;
- загальні положення судової психології;
- методологічна основа;
- взаємозв'язок судової психології з іншими галузями наук та ін.;

2) *визначення психологічних особливостей судової діяльності* шляхом розкриття таких питань:

- функціонально-діяльнісні компоненти суддівської діяльності;
- психологічні аспекти цивільного судочинства;
- психологічні аспекти кримінального судочинства;
- психологічні особливості діяльності слідчого судді;
- психологічні особливості судового розгляду кримінальних проваджень щодо неповнолітніх;
- психологічні особливості судового розгляду цивільних справ;
- психологічні особливості судового розгляду господарських справ;
- психологічні особливості судового розгляду справ про адміністративні правопорушення;
- психологічні особливості судового розгляду кримінальних проваджень;
- психологічні особливості підготовчого, основного та заключного етапів судового розгляду (цивільних справ, господарських справ, справ про адміністративні правопорушення та кримінальних проваджень);
- психологічні особливості початку судового розгляду;
- психологічні особливості допиту підозрюваного та обвинуваченого (підсудного);
- психологічні особливості допиту засудженого;
- психологічні особливості допиту свідка;

- психологічні особливості допиту потерпілого;

- психологічні особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого;

- психологічні особливості пред'явлення для впізнання особи чи речі;

- психологічні особливості огляду на місці учасниками кримінального провадження;

- психологічні особливості ухвалення рішення судом;

- психологічні особливості отримання показань від свідків (під час судового розгляду цивільних справ, господарських справ, справ про адміністративні правопорушення);

- психологічні особливості підготовчого провадження у справі;

- психологічні особливості врегулювання спору за участю судді;

- психологічні особливості розгляду справи по суті;

- психологічні аспекти надання правової оцінки злочинного діяння й винесення вироку;

- психологічні закономірності та механізми розвитку процесів і явищ, які виникають під час здійснення суддівської діяльності, та ін.;

3) *визначення психологічних характеристик судді* шляхом розкриття таких питань:

- професійно важливі якості судді;
- компетентнісна модель судді;
- професіогенез судді;
- види професійних криз та особливості їх подолання;

- психологічні особливості професійної деформації судді;

- психологічні особливості професійного вигорання судді;

- методи саморегуляції негативних емоційних станів та ін.;

4) *визначення психологічних характеристик учасників судового провадження* шляхом розкриття таких питань:

- психологічні характеристики секретаря судового засідання;

- психологічні характеристики помічника судді;

- психологічні характеристики особи потерпілого та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики особи свідка та його стратегії поведінки;

- психологічні характеристики особи підозрюваного та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики особи обвинуваченого (підсудного) та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики особи за-судженого та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики особи цивільного позивача та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики особи цивільного відповідача та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- стратегії поведінки осіб, права чи законні інтереси яких обмежуються під час до-судового розслідування;

- стратегії поведінки осіб, стосовно яких розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію);

- стратегії поведінки осіб, стосовно яких передбачається застосування примусових за-ходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування;

- психологічні характеристики особи захисника та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики особи адвоката та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики особи прокурора та його стратегії поведінки під час судового засідання;

- психологічні характеристики законних представників та їх стратегії поведінки під час судового засідання тощо.

Для розкриття сутності цих завдань судово-психологія повинна відповісти на питання про те, які саме психічні процеси й особливості проявляються під час судової діяльності та як саме й за допомогою чого слід її вдосконалити. Отже, судова психологія повинна надати можливість застосовувати психологічні знання для вирішення правових питань, що виникають під час судової діяльності. Тому під час підготовки підручника із судової психології необхідно розкривати зміст тих чи інших його науково-прикладних положень, ґрунтуючись на низці таких основних *принципів*:

1) *законності* – положення тієї чи іншої наукової тези повинні не порушувати норми закону;

2) *системності* – визначення складових певних сполучень, параметрів, елементів і характеристик повинні вивчатися системно, тобто у їх взаємозв'язку та взаємозалежності одне від одного, у їх цілісності та єдності;

3) *цілісності* – викладення науково-прикладних положень судової психології повинно бути цілісним, тобто у взаємозв'язку з усіма складовими механізмами досліджуваного явища (рушійні сили, їх виникнення, розвиток,

взаємодія та взаємозв'язок, складові елементи, етапи розвитку, умови й фактори тощо);

4) *комплексності* – науково-прикладні положення судової психології повинні охопити якомога більшу кількість зв'язків досліджуваного об'єкта, суб'єкта, предмета, процесу чи явища з іншими та виокремити з них найсуттєвіші;

5) *всєбічності* – ці положення повинні ґрунтуватися на всєбічному аналізі об'єкта і предмета вивчення;

6) *об'єктивності* – вони повинні бути неупередженими й об'єктивними;

7) *несуперечності* – ці положення повинні ґрунтуватися на узгодженості форми й змісту їх складових характеристик, властивостей та ознак;

8) *систематичності* – вони повинні ґрунтуватися на дотриманні раціональної послідовності системного аналізу та комбінуванні всіх сполучень, параметрів, елементів, характеристик та ознак;

9) *конкретності* – вони повинні ґрунтуватися на встановленні максимально чітких меж головних параметрів;

10) *детермінізму* (причинної обумовленості) – ці положення повинні ґрунтуватися на встановленні об'єктивних та суб'єктивних причин виникнення того чи іншого явища;

11) *гнучкості* – вони повинні ґрунтуватися на розгляді об'єкта, предмета та процесу щоразу з несподівано нової точки зору.

Таким чином, зазначені принципи є необхідною умовою розвитку науково-прикладних положень судової психології. Також слід зазначити, що ці положення повинні виконувати низку таких *основних функцій*:

1) *гносеологічну* (від грец. *gnosis* – знання, *logos* – навчання) – забезпечує процес пізнання сутності того чи іншого явища або події та індивідуально-психологічних характеристик учасників судового провадження тощо;

2) *інтерпретаційну* (від лат. *interpretatio* – посередництво, тлумачення, пояснення) – забезпечує роз'яснення: а) внутрішньої сутності об'єктів, суб'єктів, процесів, явищ та індивідуально-психологічних характеристик учасників судового провадження; б) закономірностей внутрішніх зв'язків явищ, процесів і стратегій поведінки учасників судового провадження; в) суб'єктивних та об'єктивних причин того чи іншого явища або процесу тощо;

3) *пояснювальну* – забезпечує розкриття сутності юридично значимих явищ, подій, ситуацій і характеристик учасників судового провадження та їх стратегій поведінки тощо;

4) *констатуючу* – забезпечує процес реєстрації, фіксації, описування, накопичення масиву відомостей про об'єкти, суб'єкти, процеси та закономірності юридично значимих явищ, які виявлено або встановлено, для їх подальшої перевірки та пояснення;

5) *критичну* (від фр. *critique*, з грец. *κριτική τέχνη* – мистецтво розбирати, судження) – забезпечує процес виявлення: а) суперечностей; б) помилок (з їх розбором); в) похибок у певних прогнозних моделях і планах судового провадження тощо;

б) *практично-прикладну* – забезпечує практичну площину застосування того чи іншого науково-практичного положення судової психології;

7) *комунікативну* (від лат. *communicatio* – єдність, передання, з'єднання, повідомлення) – забезпечує процес збирання інформації щодо науково-прикладних положень судової психології;

8) *організаційну* – забезпечує організацію напрямів судової діяльності для збирання юридично значимих фактичних даних у справі (кримінальному провадженні);

9) *креативну* (від лат. *create* – створювати, *creative* – творчий) – забезпечує творчий, нестандартний підхід під час генерування ідей і припущень стосовно певних об'єктів, суб'єктів, процесів і закономірностей того чи іншого явища, а також під час дослідження поданих доказів;

10) *перцептивну* (від лат. *perceptio* – сприйняття і *socialis* – громадський) – забезпечує процес сприйняття, оцінювання та розуміння певних ознак того чи іншого процесу чи явища та індивідуально-психологічних характеристик учасників судового провадження;

11) *прогностичну* (від грец. *πρόβλεψις* – знання наперед) – забезпечує процес передбачення ймовірного стану об'єкта, явища, процесу або форми поведінки учасників судового провадження на певний момент або проміжок часу (у минулому чи майбутньому);

12) *синтезуючу* (від грец. *σύνθεσις* – з'єднання, складання, зв'язування, де «συν» – префікс зі значенням спільності дії, співучасті, а «θέσις» – розстановка, розміщення, розподіл, (місце) положення) – забезпечує з'єднання або

об'єднання раніше розрізаних речей, понять, елементів, характеристик, ознак, властивостей в одне ціле, тобто впорядкування накопиченого емпіричного матеріалу для виявлення внутрішньої єдності отриманих відомостей про об'єкти, суб'єкти, процеси та закономірності явища.

Отже, саме ці функції науково-прикладних положень судової психології (див. перелік вище) забезпечать змістовне та глибинне розуміння психологічної складової судочинства.

Висновки

1. Визначено та конкретизовано зміст поняття «судова психологія», мети судової психології, її суб'єктів вивчення, об'єкта вивчення та предмета вивчення, що сприятиме уточненню загальнотеоретичних положень судової психології як самостійної галузі юридичної психології.

2. Конкретизований перелік принципів науково-прикладних положень судової психології (принципи законності, системності, цілісності, комплексності, всебічності, об'єктивності, несутеречності, систематичності, конкретності, детермінізму та гнучкості) та їх зміст дозволять викладати основні її тези та положення на науковій основі.

3. Конкретизований зміст основних функцій науково-прикладних положень судової психології (гносеологічної, інтерпретаційної, пояснювальної, констатуючої, критичної, практико-прикладної, комунікативної, організаційної, креативної, перцептивної, прогностичної та синтезуючої) дозволить розкрити весь спектр психологічних особливостей судової діяльності.

4. Виокремлено, відповідно до напрямів предмета вивчення такі розділи судової психології: 1) загальнотеоретичні положення судової психології; 2) психологічні особливості судової діяльності; 3) психологічні характеристики особи судді; 4) психологічні характеристики учасників судового провадження. Разом із конкретизованими для кожного з них завданнями вони сприятимуть систематизованому розвитку основних науково-прикладних і загальнотеоретичних положень судової психології.

Список бібліографічних посилань

1. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. Юридична психологія : підручник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 240 с.
2. Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. Юридическая психология : учеб. Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. 596 с.
3. Еникеев М. И. Юридическая психология : учеб. СПб. : Питер, 2004. 320 с.
4. Юридична психологія : навч. посіб. / О. Є. Самойлов, М. С. Корольчук, В. М. Корольчук, С. М. Миронець, Г. М. Ржевський. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. 432 с.
5. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : МАУП, 2004. 436 с.

Надійшла до редколегії 20.01.2019

ЦИЛЬМАК А. Н. ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОЛОЖЕНИЯ СУДЕБНОЙ ПСИХОЛОГИИ

Раскрыто содержание понятия «судебная психология», цели судебной психологии, субъектов изучения, объекта изучения, предмета изучения, принципов и функций научно-прикладных положений судебной психологии. В зависимости от направлений предмета изучения выделены основные разделы судебной психологии, содержание которых было раскрыто с помощью конкретизированных задач. Все это будет способствовать систематизации, конкретизации, уточнению и развитию основных научно-прикладных и общетеоретических положений судебной психологии как самостоятельной отрасли юридической психологии.

Ключевые слова: *судебная психология, судья, судебная деятельность, участники судебного производства, общетеоретические положения, научно-прикладные положения.*

TSILMAK O. M. GENERAL THEORETICAL PROVISIONS OF FORENSIC PSYCHOLOGY

The author has emphasized on the need to provide higher education students with innovative teaching materials that would promote their comprehensive development and increase their competitiveness.

It has been noted that forensic psychology is an independent branch of legal psychology that studies psychological patterns and mechanisms of the development of processes and phenomena that arise during the performance of judicial activity. It has been emphasized that forensic psychology, as well as every branch of legal psychology, has its own objective, task, object of study, subject matter of study and subjects of study. It has been stressed that the scientific and applied provisions of forensic psychology should be based on certain principles and provide an understanding of the whole spectrum of psychological peculiarities of judicial activity.

The scientific novelty of the study is that:

- 1) the author for the first time: a) has defined the content of the objective, subjects of study, the object of study and the subject matter of study of forensic psychology; b) has specified the list of functions of scientific and applied provisions of forensic psychology (gnosiological, interpretative, explanatory, noteworthy, critical, practically applied, communicative, organizational, creative, perceptual, prognostic and synthesizing); and has considered their content; c) has distinguished the sections of forensic psychology (general theoretical provisions of forensic psychology, psychological peculiarities of judicial activity, psychological characteristics of a judge's personality, psychological characteristics of the participants in court proceedings) in accordance with the directions of the subject of study, and the tasks are specified for each of them;
- 2) has improved the content of the concept of "forensic psychology";
- 3) the principles of scientific and applied provisions of forensic psychology (legality, integrity, complexity, comprehensiveness, objectivity, consistency, systematicity, concreteness, determinism and flexibility) and their content have been further developed.

Everything will contribute to the systematization, specification, refinement and development of the main scientific and applied, general theoretical provisions of forensic psychology as an independent branch of legal psychology.

Key words: *forensic psychology, judge, judicial activity, participants in court proceedings, general theoretical provisions, scientific and applied provisions.*

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Сторінка редакції

Про зміну рубрик видання

Починаючи з цього номера відповідно до змінених у 2018 році програмних цілей (основних принципів) змінено рубрики видання. **Програмними цілями журналу є:** поширення результатів наукових досліджень теоретичних і практичних проблем права і безпеки, наукове забезпечення законотворчого процесу та практичної діяльності правоохоронних органів України, сприяння реалізації державної політики у сфері забезпечення прав і свобод громадян та протидії злочинності тощо.

Новими постійними рубриками журналу стали:

- ✂ «Національна безпека та права людини»;
- ✂ «Адміністративне право та поліцейстика»;
- ✂ «Протидія злочинності та боротьба з корупцією»;
- ✂ «Емпіричне правознавство»;
- ✂ «Юридична психологія»;
- ✂ «Реформування законодавства».

Склад редколегії журналу майже повністю оновлено згідно з новими рубриками. Нині **до редколегії увійшли представники 11 закладів та установ із 6 країн**, а саме:

- ✂ Берлінської школи економіки та права (Німеччина);
- ✂ Державного науково-дослідного університету МВС України;
- ✂ Есекського університету (Сполучене Королівство);
- ✂ Люблянського університету (Словенія);
- ✂ Ужгородського національного університету (Україна);
- ✂ Університету Англія Раскін (Сполучене Королівство);
- ✂ Університету штату Огайо (Сполучені Штати Америки);
- ✂ Утрехтського університету (Нідерланди);
- ✂ Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна);
- ✂ Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Україна);
- ✂ Харківського національного університету радіоелектроніки (Україна).

Формування потужного складу редколегії ще триває, перевага під час прийняття вчених у члени редколегії надається тим, хто, маючи науковий ступінь з юридичних наук, має також публікації відповідного профілю у виданнях, включених до баз Scopus чи Web of Science Core Collection (бажаною є наявність щонайменше 3 статей у 2 різних виданнях).

Запрошуємо таких науковців до виконання покладених на членів редколегії завдань, основними з яких є участь у визначенні редакційної політики видання і формуванні редакційного портфелю наукових публікацій, організація рецензування (пошук рецензентів) або особисте здійснення рецензування за профілем, вирішення питань щодо прийняття статей до публікації. Бажання (готовність) стати членом редколегії оформлюється письмовою згодою науковця (форма нами розроблена), дані про такого вченого стають доступними на сайті видання та у певних наукових базах.

Продовжуючи заходи з належного рецензування наукових статей, також **запрошуємо до виконання функцій рецензентів**; ними можуть стати вчені, які здійснюють дослідження за спеціальністю і мають за останні 3 роки не менше 1 публікації у виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, або закордонних виданнях, включених до Web of Science Core Collection та/або Scopus.

Пропозиції з цих питань просимо направляти на адресу електронної пошти редакції pb.hnuvs@ukr.net.

Редагування *П. О. Білоуса, С. С. Тарасової, М. В. Цветкової-Верніченко*
Внесення правок, комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі, Ю. І. Гекової*
Переклад анотацій англійською *Л. О. Осятинської*
Дизайн обкладинки *Н. М. Круглик, І. В. Зозулі, П. О. Білоуса, І. Є. Єсіної*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 23376-13216 ПР від 24.05.2018.

Підписано до друку 26.03.2019. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 14,47. Тираж 50 прим. Зам. № 2019-7.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;
адреса електронної пошти: pb.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://pb.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.